

ÅKERBRUK OG FEDRIFT

I

ALTAFJORDEN PÅ 1800-TALLET

* Produksjon og konsum *

HOVEDOPPGAVE I HISTORIE
av

Einar-Arne Drivenes

ÅKERBRUK OG FEDRIFT I ALTA-FJORDEN PÅ 1800-TALLET

- PRODUKSJON OG KONSUM -

Hovedoppgave i historie

av

Einar-Arne Drivenes

Universitetet i Tromsø

høsten 1975

INNHOOLDSPORTEGNELSE.

Side:

INNLEDNING.

Emne og problemstilling.	5.
Kildene	9.
Alta/Talvik - topografi og klima.	32.
<u>Kap. 1.</u> <u>Folketall og næringsstruktur på</u> <u>1800-tallet.</u>	41.
1.1. Kildene.	41.
1.2. Folketallet i Alta/Talvik 1801-1890.	41.
1.3. Næringsstruktur i 1801 og 1865.	46.
1.3.1. Yrker utenom primærnæringsene.	50.
1.3.2. Fiske og jordbruk.	58.

ÅKERBRUK OG HUSDYRHOLD.

<u>Kap. 2.</u> <u>Åkerbruket.</u>	76.
2.1. Kildene.	76.
2.2. Folktallene 1835 - 1890.	76.
2.3. Korn dyrking i Alta/Talvik.	85.
2.3.1. Korndyrking i Alta/Talvik omkring 1860 - 65.	87.
2.3.1.1. Kornsorter.	87.
2.3.1.2. Utbredelse.	87.
2.3.1.3. Utsedsmenge.	91.
2.3.1.4. Kornkonsum i Finnmark.	94.
2.3.1.5. Selvforsyningsgrad.	108.
2.3.2. Korndyrking i Alta/Talvik 1835-1890.	116.
2.3.2.1. Kornsorter.	116.
2.3.2.2. Utbredelse.	118.
2.3.2.3. Utsed og avlingsvolum.	122.
2.3.2.4. Forholdet havre/bygg.	134.
2.3.2.5. Selvforsyningsgrad.	141.
2.4. Potetavl.	142.
2.4.1. Potetavl i Alta/Talvik omkring 1860 - 65.	144.
2.4.1.1. Utbredelse og utsedsmenge.	144.
2.4.1.2. Potetkonsum.	149.
2.4.1.3. Avlingsvolum og selvforsyning.	151.

	<u>Side:</u>
2.4.2. Potetavl i Alta/Talvik 1835-1890.	158.
2.4.2.1. Utbredelse.	158.
2.4.2.2. - Utsed og avling 1835 - 1890.	162.
2.4.2.3. Selvforsyningsgrad.	168.
2.5. Oppsummering.	171.
<u>Kap. 3. Fedrift.</u>	173.
3.1. Kildene.	173.
3.2. Husdyrhold omkring 1860 - 65.	180.
3.2.1. Dyreslag, mengde og fordeling.	180.
3.2.2. Hestehold.	180.
3.2.3. Storfehold.	193.
3.2.3.1. Fôringsmuligheter og fôrproduksjon.	198.
3.2.3.1.1. Vinterfôringen.	198.
3.2.3.1.2. Sommerbeitene.	214.
3.2.3.2. Avdrotten.	215.
3.2.4. Småfehold.	227.
3.3. Husdyrhold 1835 - 1890.	239.
3.3.1. Jordbrukstellingene fram til 1865, kontroll	241.
3.3.2. Sammensetning av feholdet 1835-1890.	252.
3.3.3. Geografiske variasjoner.	256.
3.3.4. Avdrott 1865 - 1890.	262.
3.3.5. Omlegging fra åkerbruk til fehold.	265.
3.4. Oppsummering.	267.
<u>AVSLUTNING.</u>	
Oppsummering.	267.
Kilder og litteratur.	277.
Liste over tabeller, diagrammer og kart.	292.
Tabeller.	292.
Diagrammer.	300.
Kart.	300.

Med at tale om Finmarkens Jordbrug
maa jeg lettelig befrygte Mistanke
om, at tale om Noget, der mere er
til Indbildningen end Virkeligheden;
men hvor saare ufuldkomment og
ubetydeligt det end monne være,
saa existere det jo dog,

Sogneprest Rode 1832.

I N N L E D N I N G

EMNE OG PROBLEMSTILLING.

Denne oppgaven er et forsøk på å beskrive utvikling og struktur innen jordbruket i et fjorddistrikt i Finnmark på 1800-tallet. Vi vil prøve å konkretisere hva jordbruket (åkerdrift, fedrift) betydde for de menneskene som levde her på 1800-tallet.

Hverken temavalg eller stedsvalg gir seg selv. Dersom en ønsker å beskrive økonomiske og sosiale endringer innen norsk jordbruk, er vel ikke Finnmark mest nærliggende - og omvendt er kanskje ikke jordbruk det mest opplagte emne dersom en ønsker å studere det sosiale og økonomiske liv i et fjordsamfunn på Finnmarkskysten. Metodisk er det i alle fall betenkelig å gi en sektorfremstilling av jordbruket når en tar for seg et lokalsamfunn i Nord-Norge. De aller fleste hushold utnyttet på den tid vi behandler, alle tilstedeværende ressurser. En og samme person eller et og samme hushold vil derfor inneha flere yrkesroller. Ved å ta for seg en av disse yrkesrollene vil en bare beskrive en del av et husholds økonomiske liv.⁽¹⁾

Det er imidlertid flere årsaker til at både emne, sted og framstillingsmåte er blitt valgt slik.

Nordnorsk jordbruk har vært lite behandlet av historikere som har vært opptatt av rikshistoriske problemstillinger. Det er - naturlig nok - Nord-Norges betydning som fiskeeksportør som har fanget interessen.

1) Per Mathiesen: Grunnfjord - Dypfjord, En analyse av tilpassingsproblemer i to nordnorske lokalsamfunn. (Institutt for samfunnsforskning. Universitetet i Oslo 1968)

Fiske og den medfølgende handelsvirksomhet har også vært hovedtema for mange historikere som har vært opptatt av Nord-Norge - en kan her nevne navn som Axel Coldevin og Nils A. Ytreberg. På den annen side blir jordbrukets betydning og potensiale sterkt understreket i andre sammenhenger. Særlig gjelder dette bosettingshistoriske forhold. - Den veksling som har skjedd mellom ytterkyst og fjordbotn når det gjelder tyngdepunktet av bosetting, forklares gjerne med nedgang i fiske og bedre utnyttning av jordbruksressursene. Det at finnene bosatte seg i visse fjordstrøk, blir ofte forklart ved at jordbruksmulighetene var best i disse strøk. Jordbruk har også vært av stor betydning når det gjelder norsk ekspansjon inn i områder som tidligere bare var benyttet av samene. Her er det nok å nevne dalstrøk som Målselv, Bardu, Pasvik og Tverelvdalen i Alta.

I samtidige kilder møter en også denne motsetningen mellom en optimistisk tro på jordbrukets muligheter i nord og en nøktern konstatering av at jordbruk aldri ville kunne bety noe så langt mot nord. (1)

Disse samtidige kildene gir oss imidlertid få nøyaktige belegg for sine vurderinger. De ulike næringssektorens relative og reelle betydning blir ofte omtalt i nokså generelle vendinger. Dette gjelder forøvrig også flere nåtidsforfattere, bl. a. mange lokalhistorikere.

1) Fogdeberetningen fra 24. januar 1835 slår fast at jordbruket vil forbli en binæring, pga. klimaet blir utbyttet "for ringe, at det kan forslå til en husholdning." Amtmann Holmboe sier i sin beretning 1866 - 1870 at selv om fedriften er primitiv betyr den overmåte mye for folks økonomi og helse. Selv om det ligger 30 år mellom disse utsagn sier de noe om hvor ulikt en vurderte jordbrukets betydning.

For å kunne forstå de endringer i økonomisk og sosial struktur som har foregått i et lokalsamfunn, er det viktig å ha et felles utgangspunkt. Dersom dette utgangspunktet - det historiske statusbildet - er forskjellig, vil også beskrivelsen og tolkningen av den historiske utvikling bli forskjellig. Dette kan vi se tydelige eksempler på i beskrivelsen av det norske bondesamfunn på 1800-tallet. Stein Tveite gir i boka "Jord og gjerning" en beskrivelse av det norske samfunn på 1800-tallet som avviker nokså sterkt fra det Sverre Steen gjør i sin bok "Det gamle samfunn". Mye av denne uenigheten går nettopp tilbake på ulikt syn på forholdet og samspeillet mellom de forskjellige økonomiske sektorer og deres relative betydning.

Ofte tar slike undersøkelser utgangspunkt i de yrkesstatistikker som er utarbeidet på grunnlag av folketellingene. Bruken av yrkesstatistikk i denne sammenheng har Johs. B. Thue kommentert i en kort artikkel i "Heimen" (nr. 1/1974), hvor han konkluderer: "Stutte punkt-etterrøkjinger syner at 1801-teljinga ikkje kan nyttast som kjelde for å få innsyn i dei næringsstrukturelle tilhøva i mange kyst- og fjordbygder." Skal en benytte folketellingene, må en korrigere dette med andre kilder etter Thues mening.

Vi vil i denne oppgaven forsøke å nærme oss problemet på en litt annen måte. Istedenfor å se på jordbrukets relative betydning i forhold til de andre næringssektorer, vil vi legge hovedvekten på produksjonsresultatet innenfor jordbruket og i den forbindelse selvforsyningsgrad - altså forsøke å finne den absolutte betydning jordbruket hadde i vårt distrikt. Dette er et opplegg som nok kan virke ambisiøst - men vi tror det ville være en enda større oppgave å beskrive alle næringssektorene, og det må man i stor grad gjøre om man skal se på den relative betydning de enkelte sektorer hadde. I tillegg til at en slik tilnæringsmåte ville sprengte rammene for en hovedoppgave, er det bare for jordbruket at en har såpass godt kildemateriale at det er mulig å undersøke det enkelte hushold.

Men selv om oppgaven ensidig vil dreie seg om jordbruk, og således bare en av de lokale ressurser de enkelte hushold utnyttet, vil en indirekte kunne slutte seg til hva de andre næringssektorene måtte bety. Det en ikke kunne skaffe til veie innen en sektor, måtte en hente fra de andre. Manglet en familie melvarer, måtte de skaffe seg det ved å bytte fisk mot mel, eller en solgte overskuddet av fisk og kjøpte de kornvarer en manglet.

Selv om hovedvekten i oppgaven vil ligge på graden av selvforsyning, vil vi måtte ta opp en rekke spørsmål som går på strukturendringer i selve jordbruket, som f. eks. forholdet mellom fedrift og åkerbruk, og på variasjoner mellom de ulike distrikt i kommunen.

Hovedvekten er lagt på 1860-årene. Fra denne perioden har vi den beste kildedekningen, og det er mulig å kunne fastslå produksjonsresultatet noenlunde sikkert. Men samtidig har vi forsøkt å trekke endel linjer tilbake og fremover for å kunne si noe om hvorvidt 1860-årene er representative for hele 1800-tallet. I den grad vi diskuterer endringer i jordbruket, vil det bli i forbindelse med disse avsnittene. Ellers vil hovedvekten ligge på beskrivelse av produksjonsforholdene i jordbruket omkring 1860.

KILDENE.

Under arbeidet med å skaffe oversikt over det kilde-
materiale som finnes for Alta/Talvik, har jeg hatt nytte av
Magnhild Bjørgans arbeid "Fragmenter av Alta/Talvik historie".⁽¹⁾
Disse to heftene inneholder en del mindre spesialartikler og
en rekke utdrag av viktige lokalhistoriske kilder.

De viktigste kildene som benyttes i denne oppgaven,
faller i fire hovedgrupper: grunnlagsmateriale som amt-
menneskes femårsberetninger bygde på (lensmannsberetningene,
fogdeberetningene, o.l.), Finmark Landbruksselskaps arkiv,
folketellingene og jordbrukstellingene og reisebeskrivelser
og topografisk litteratur fra 1800-tallet.

Når det gjelder den siste gruppen, vil jeg spesielt
framneve F. Rodes bok "Optegnelser fra Finmarken samlede
i Aarene 1826 - 1834"; (Skien 1842). Rode var prest i Alta/
Talvik i årene 1826 - 1833 og har øyensynlig vært svært inte-
ressert i det økonomiske og sosiale liv i det lokalsamfunnet
han levde i. Boka bærer preg av et kjennskap til lokale
forhold som en sjelden finner hos andre forfattere som har
skrevet om distriktet fra denne tid. Rodes etterfølger,
A. J. Fleischer, skrev artikler i Den Constitutionelle⁽²⁾
om sosiale og økonomiske forhold i Alta/Talvik. Fleischer
er særlig opptatt av de norske nybyggerne i Alta og gir et
interessant bilde av deres økonomiske kår. Når det gjelder
skriftlige beretninger som er forfattet av folk som levde og
virket i lokalmiljøet, har jeg, foruten Rode og Fleischer,
hatt nytte av to skrifter om jordbruket. Det gjelder sogne-
prest Fredr. M. Lieds skrift "Om jordbruget i Alten", (Trom-
sø 1870), og et hefte utgitt av Landhusholdningsselskapet
"Om Fædriften i Finmark" (1860).

1) Magnhild Bjørgan: Fragmenter av Alta-Talvik historie,
bd. I og II, stensil, (Leirbotn
1969.).

2) Se neste side.

Av litteratur som mer har preg av tradisjonell reisebeskrivelse, men som av og til har gitt meg nyttige opplysninger, kan nevnes:

Leopold von Buch: "Resa igjennom Norrige åren 1806, 1807 och 1808", (Stockholm 1814), B. M. Keilhau: "Reise i Øst- og Vest-Finmarken samt Beeren-Eiland og Spitsbergen i Aarene 1827 og 1828", (Chra. 1831), P. A. Siljeström: "Anteckningar och observationer rörande Norrige i synnerhet de norrlige delarne av dette land", (Stockholm och Norrköping 1842), C. A. Wulfsberg: "Om Finmarken", (Chra. 1867).

Amtmennes femårsberetninger med grunnlagsmateriale er en svært omfattende kildegruppe. I følge kongelig resolusjon av 1/10 1825 ble det pålagt amtmennene å utarbeide meldinger om den økonomiske tilstand i deres embetsdistrikt. Meldingene er, naturlig nok, generelle i formen og gir i svært få tilfeller kvantitative opplysninger på sogne- eller kommunenivå. Når det gjelder jordbruk, står imidlertid Alta i en spesiell stilling i og med at det var det beste jordbruksdistriktet i det egentlige Finnmark. Jordbrukskapitlene i femårsberetningene omhandler derfor svært ofte forholdene i Alta.

Det viktigste materiale innenfor denne kildegruppen er imidlertid det grunnlagsmaterialet amtmannen bygde på. Dette var hovedsakelig fogde- og lensmannsberetninger, men også rapporter fra skogforvaltere, agronomer og andre tjenestemenn i amtet. Disse beretninger og rapporter ble ofte vedlagt amtmannens rapport og er derfor tilgjengelig. I vårt tilfelle ligger en del i statsarkivet i Trondheim og en del befinner seg i Riksarkivet.

Fotnote til forrige side:

- 2) A. J. Fleischer: Antegnelser ang. folkets character, sæder og skikke i Alten-Talvig, Constitutionelle 1837.
A. J. Fleischer: Nogle optegnelser om Alten-Talvig, Constitutionelle 1841, (109f, 112, 115, 121.).

For vårt distrikt har vi den beste kronologiske dekningen når det gjelder fogdeberetningene. Disse er bevart så å si kontinuertlig fra 1830 til midt i 1860-årene. Fogdeberetningene er, i likhet med amtmannens beretning, ofte svært generelle. Det er i første rekke lensmannsberetningene som gir det beste og mest detaljerte bilde av de økonomiske og sosiale forhold i det enkelte prestegjeld eller kommune. I vårt tilfelle har vi fyldige lensmannsberetninger i perioden 1856 - 1875. Disse gir et forholdsvis godt og bredt bilde av den økonomiske aktivitet i bygda - ofte får vi kvantitative opplysninger som kan brukes som kontroll av andre kilder. Lensmannen var "bygdas mann" og kjente som regel sitt distrikt ut og inn. I Alta/Talvik satt lensmann Dyblie i stillingen i nærmere 30 år,⁽¹⁾ og de to beretningene⁽²⁾ vi har fra hans hånd, røper en mann med inngående lokalkunnskap.

Dyblie var en foregangsmann når det gjaldt jordbruket i Alta. Han satt i styret for Finnmark landbruksselskap fra det ble stiftet i 1859, og hans beretninger til amtmannen angående jordbruksforholdene i Alta vitner om hans interesse for og tro på jordbruksnæringens muligheter i Finnmark. Hans personlige engasjement kan både styrke og svekke den tiltro en kan ha til hans beretninger. Han hadde utvilsomt svært godt kjennskap til forholdene innen jordbruket i sin egen bygd - men hans engasjement for å vekke interessen for næringen hos andre kan vel ha medvirket til å gjøre hans framstilling mer optimistisk enn det var saklig grunnlag for. Hans begeistrede beretning 1856 - 60 står bl. a. i en viss motsetning til fogdens beretning fra samme tidsrom.

1) Magnhild Bjørgan: Fragmenter av Alta-Talvik historie, bd. II, s. 221.

2) Beretninger 1855 - 60 og 1860 - 65.

Finnmark Landbruksselskaps arkiv har gitt mye interessant stoff om jordbruksforholdene i Altafjorden i tiåret 1860 til 1870. Finmarkens Landhusholdnings-Selskab, som det dengang het, ble konstituert 19. mars 1859 i Alta.⁽¹⁾ Fram til 1872 bestod styret stort sett av folk fra Alta/Talvik, og selskapets virksomhet ble dermed for det meste konsentrert til Altaområdet. Nettopp dette forhold gjør at selskapets arkiv for disse årene har vært av spesiell interesse for meg. Lister over kreaturbestand i bygda har bl. a. gjort det mulig å kontrollere påliteligheten av folketellingenes oppgaver over fehold. Disse listene er laget i forbindelse med fjøsinspeksjoner som selskapet foretok i sin kampanje mot sultefôring. I noen tilfeller gir dette oss et innblikk i fôring og fôringsmulighetene, og dermed er vi også bedre i stand til å vurdere det produksjonsutbytte (bl. a. melkemengde) som samtidige kilder opererer med. Arkivet inneholder også fylldige beretninger fra de forskjellige reiseagronomer selskapet engasjerte. Videre har vi mange innholdsrike årsberetninger fra selskapet. Forhandlingsprotokoll fra styret er også bevart. Utenom dette inneholder arkivet mye korrespondanse - i noen tilfeller brev og søknader fra bønder i Alta/Talvik.

Folketellingene og jordbrukstellingene er ved siden av Landbruksselskapets arkiv og lensmannsberetningene den viktigste kildegruppen for denne oppgaven. Jeg benytter tellingene fra 1801, 1825, 1835, 1845, 1855, 1865, 1875 og 1891.

1) Nils A. Ytreberg: Finnmark Landbruksselskap 1859 - 1959 (Vadsø 1959), s. 30.

De opplysningene jeg bruker fra 1801 og 1825-tellingene, har jeg hentet fra en hovedoppgave av Henry Minde.⁽¹⁾ Det gjelder folketall i Alta/Talvik i 1801 og 1825 og en yrkesstatistikk fra 1801. Minde mener at både 1801 og 1825-tellingene gir et noenlunde korrekt bilde av folketall i Alta/Talvik. "Folketellingene i 1801 og 1825 ser dermed ut til å være pålitelig utført, og vi anser folketallet fra disse tellingene for å være så historisk korrekte at de uten videre vil bli brukt i den videre analyse."⁽²⁾

I den grad folketellingene i 1875 og 1890 er benyttet, bygger dette på NOS⁽³⁾ og ikke på originalskjemaene. Alle talloppgaver og all statistikk fra de øvrige tellinger bygger imidlertid på originallistene som finnes i Riksarkivet og på statsarkivkontoret i Tromsø. Tellingene i 1801, 1865, 1875 og 1890 er nominelle, dvs. at navnene på hver person er oppgitt i folketellings-skjemaene. Ved de andre tellingene får en som oftest bare oppgitt antall personer pr. matrikkelgård eller i et bygdelag. De nominelle tellingene ansees for å være de mest pålitelige.⁽⁴⁾

1) Henry Minde: Folketilveksten i Alta 1690 - 1825. Belegg - utvikling - bakgrunn. (Hovedoppgave i historie Universitetet i Tromsø høsten 1975), s. 69 ff.

2) Henry Minde: Sm. st., s. 68 - 96, 139

3) NOS XII, 108, hefte I (1960),
NOS Tredie Række No. 217, Norges Jordbruk i femårsperioden 1886 - 90.
NOS C No. 15, Statistikk angaaende det norske jordbruk fornemmelig i femaarsperioden 1871 - 1875 og i aaret 1875.

4) A. Kiar: Tabeller vedkommende folkemængdens bevægelse i aarene 1856 - 1865, NOS Aldre Række, C No. 1.

Fra 1835 får vi i tillegg til personopplysninger (navn, kjønn, alder, levevei, o.l.) også oppgaver over utsed og fehold. Fra nå av får vi de såkalte jordbrukstellingene, som altså ble foretatt samtidig med folketellingene. Flere innvendinger har imidlertid vært reist mot påliteligheten av disse tellingene. De fleste kritikerne har hevdet at oppgavene var for lave. Flere av de embetsmenn som var ansvarlig for tellingene, har anført at oppgavene var ukorrekte, dette gjelder særlig tellingene i 1835 og 1845.⁽¹⁾ Datidens statistikere hevdet det samme.⁽²⁾ Det ser bl. a. ut til at ungdyr som føll, lam, o.l., ikke ble medtatt ved jordbrukstellingene i 1835 og 1845.⁽³⁾ S. Hasund tok i "Tidsskrift for det norske landbruk" (1914) opp problemet med 1835-tellingen og konkluderte med at "denne teljinga er sers misvisande".⁽⁴⁾ Paul Borgedal som har skrevet "Noregs jordbruk i nyere tid" synes å akseptere Hasunds vurdering av tallene fra 1835 og 1845.⁽⁵⁾

1) S. Hasund: Or Noregs bondesoge. Glytt og granskingar, (Oslo 1942), s. 273 ff.

2) Paul Borgedal: Noregs jordbruk i nyere tid, bd. 2, s. 12 ff. (Oslo 1966).

3) NOS V 145, s. 68, Jordbrukstillingen i kongeriket Norge 3. september 1907. Tredje hefte.

4) S. Hasund, sm. st.

5) Paul Borgedal, sm. st.

Fartein Valen-Sendstad har imidlertid en mer positiv vurdering av oppgavene fra våre første jordbrukstallinger. I boka "Norske landbruksredskaper 1800 - 1850" hevder Valen-Sendstad at utseds- og husdyrtallene i de to tellingene gir et tilnærmelsesvis riktig bilde av produksjonsutviklinga i jordbruket. Valen-Sendstad viser bl. a. til A. Øverås som i en artikkel i "Syn og Segn"(1937) konkluderer med at tallene fra 1835 og 1845 "gjev eit rett bra heilskapsbilete av framvoksteren innan jordbruket i denne tida." (1)

Et par hovedfagsoppgaver i historie som er skrevet i de seneste årene synes å støtte opp under Hasunds mer kritiske vurdering. (2)

Det som særlig har vært fremhevet som årsak til de lave oppgavene i 1835, er redselen folk hadde for at disse opplysningene kunne bli brukt til pålegg av nye skatter. (3) At folk flest var redde og mistenksomme overfor alle forsøk på å kartlegge økonomiske og sosiale forhold både fra privat og offentlig hold, har vi også flere vitnesbyrd om fra Alta/Talvik.

1) Fartein Valen-Sendstad: Norske Landbruksredskaper 1800 - 1850, (Lillehammer 1964), s. 270 ff.

2) Alf Try: Gardsskipnad og bondenæring. Sørlands jordbruk på 1800-tallet, (Oslo 1969), s. 12.

Kjell Haarstad: Bondenæringen i støpeskjeen. Strukturendringer i jordbruket, Selbu 1850 - 1900. (Hovedoppgave Trondheim 1974), s. 9.

3) Alf Try, sm. st., s. 12.

"Kunnskab om hvor mange Kreatur Faalk haalder og har er meget Vanskeligt at faa vide fordi Faalk er en stor del af den Tro at hvis Storkaran faar vide at vi har saa meget Kreatur vil vi blive i større Skat end før,"

(Beretning fra forstassistent Lund i anledning en fjøskontroll for Landhusholdnings-selskabet 1862.).

"Enhver, der har noget i mere offentlig Anliggende at gjøre med Almuen, har vist gjort den Erfaring, at Almuen med en vis Mistro og Tilbageholdenhed har besvaret de Spørsmaal Vedkommende i Gjerningens Medfør har stillet til dem"

(Skolelærer, senere lensmann Knud Toenberg i beretning ang. fjøsstellet til Landhusholdnings-selskabet 1867.).

"... troede snarere jeg skulde undersøge deres økonomiske Forfatning, og da de derved troede at kunne blive ilagte større Skatter, blev jeg som oftest mødt med megen Mistænsksomhed."

(Agronom Hans Lund i beretning til Landhusholdnings-selskabet nov. 1861.).

Det er derfor all mulig grunn til å se nærmere på det tellingsmateriale som ligger til grunn for folke- og jordbrukstellingene fra 1835 til og med 1865. Når det gjelder tellingene i 1801 og 1825, nytter jeg bare folketall og en yrkesstatistikk fra disse, og viser her til H. Minde (se ovenfor).

Jordbruks- og folketellingene for 1875 og 1890 blir vanligvis regnet som forholdsvis pålitelige,⁽¹⁾

1) Kjell Haarstad, sm. st., s. 9.

Og siden jeg her bare bruker oppgaver på kommune-nivå, har jeg funnet det tilstrekkelig å bygge på NOS⁽¹⁾ og ikke originallistene i disse to tilfellene. Siden store deler av denne oppgaven kildemessig hviler på folketellingene, særlig på tellinga i 1865, har jeg funnet det nødvendig med en forholdsvis inngående drøf-ting av denne kildegruppen.

Av flere grunner har jeg funnet å måtte foreta denne diskusjonen på to måter. I dette avsnittet vil jeg gi en generell omtale av folketellingene og dess-uten foreta en intern kontroll av oppgavene, dvs. rette eventuelle summeringsfeil, rubriseringsfeil, etc. Den eksterne kontrollen (dvs. kontroll mot andre kilder) mener jeg er mest naturlig å foreta i de avsnitt som behandler de aktuelle tall.

Hvordan foregikk folke- og jordbrukstellingene i den aktuelle perioden?

Ved de tellingene vi skal behandle her (1835 - 65), var det som regel sognepresten som var ansvarlig for gjennomføringa. Kirkesangere og skolelærere var på-lagt å hjelpe presten, fra 1815 var denne plikten også pålagt lensmannen.⁽²⁾

1) NOS C No. 15. (Statistik angaaende det norske jordbrug, fornemmelig i femaarsperioden 1871 - 1875 og i aaret 1875.).

NOS Tredie Række No. 217. (Norges Jord-brug og Fædrift i femaarsperioden 1886 - 1890.).

NOS XII 108, hefte 1 (1960). (Folke-telling 1960. Hjemmehørende folkemengde 1801 - 1860. Kommuneoppgaver.).

Ved tellinga i 1855 var det lensmannen, med hjelp av skoleholderne, som var ansvarlig for arbeidet med tellinga - riktignok under tilsyn av sognepresten.⁽¹⁾ I 1835 var folketellinga lagt til første søndag i advent, den 29. november, og følgende dager. De tre neste tellingene skulle derimot omfatte folkemengden pr. 31. desember i tellingsåret. Grunnet julehøytiden ble det bestemt at tellingene skulle foregå første søndag etter hellige tre kongers dag (6. januar). Om tellingene virkelig ble opptatt på de bestemte dager, er det vanskelig å si noe sikkert om. Alle tellingene er underskrevet 2 til 3 måneder etter at de skulle vært avholdt, og et sted mellom disse to tidspunkter har nok opptellinga vært foretatt.

Det at tellingene har foregått på ulike tider av året, kan føre til systematiske feil. Sesongfiskeriene gjorde at folk var borte på fiske bestemte tider på året. Dette har neppe spilt noen rolle i vårt tilfelle, idet alle tellingene mellom 1835 og 1865 er utført seint på høsten eller forholdsvis tidlig på vinteren, før de store sesongfiskeriene tok til. De ulike tidspunkt kan imidlertid ha ført til en feil i jordbrukstellinga. Da juleslaktinga neppe var fullført i slutten av november, kan tellinga i 1835 som ble foretatt da, muligens ha et for høyt husdyrtall i forhold til de neste tellingene som foregikk etter at julestria var over.

Note til forrige side:

2) N. R. Bull: "Oplysninger angaaende Fremgangsmaaden ved de i Norge i Aarene 1769 - 1876 afholdte 9 almindelige Folketællinger." NOS C No. 1 1882. Bidrag til en norsk Befolkningsstatistikk. Innledning til Tabeller inneholdende Resultaterne af Folketællingen i Norge i Januar 1876.

Note til denne side:

1) N. R. Bull, sm.s.t.

Men dette vil i tilfelle dreie seg om så små "feil" at det er lite å bry seg med.

For tellingene fram til 1825 var det tillatt for prestene å innkalle husfedrene til kirka på tellingsdagen. Dette ble gjort for å lette tellinga, som det heter. I den kongelige resolusjon som kunngjorde folketellinga i 1835, er denne bestemmelsen ikke medtatt. Om dette betydde at adgangen til å innkalle folk til kirka dermed var definitivt stengt, vet vi ikke. Før 1855 er det i det hele svært vanskelig å si noe definitivt om tellinga foregikk ved at den enkelte husstand ble oppsøkt av de som stod for tellinga, eller om det foregikk ved personlig fremmøte. Av anmerkninger i folketellingsmaterialet, vet vi at opp-tellinga i alle fall har foregått ved personlig fram-møte i 1815.⁽¹⁾ I 1855 vet vi at lensmann og skole-lærere fikk skyss- og diettgodtgjørelse⁽²⁾ - noe som skulle tyde på at den enkelte husstand ble oppsøkt av de som foretok tellingene. Av listene fra Alta/Talvik framgår det at 6 skolelærere/kirkesangere har hatt ansvar for hvert sitt distrikt. I 1865 har det vært 7 lærere/kirkesangere i arbeid i forbindelse med opp-tellinga. Det ser m. a. o. ut til at tellingene etter hvert ble bedre organisert både ved at tellekretsené ble gjort mindre, og flere ble engasjert i selve regi-streringsarbeidet, og at dette arbeidet ble betalt. Det er derfor overveiende sannsynlig at i alle fall folke- og jordbrukstellingene i 1855 og 1865 foregikk ved at den enkelte husstand/hushold ble oppsøkt.

1) H. Minde, sm. st., s. 62

2) N. R. Bull, sm. st.

Den oppsøkende tellingspraksis må betraktes som den mest pålitelige fordi kontrollmulighetene for tellerne da måtte være større.

Hovedinnvendingen mot de ikke-nominelle folketellingene har vært at personnavnene ikke er nedskrevet. Vi kan da ikke kontrollere om personer som vi kjenner fra andre kilder, er kommet med i tellinga. Nå har det i mange tilfeller åpenbart vært laget personlister også i forbindelse med de ikke-nominelle tellingene i Alta/Talvik.⁽¹⁾ Vi vet at tellerne fra og med 1845 hadde spesial-lister som så ble overført til de summariske tabellene som presten utarbeidet. Slike spesial-lister og eventuelle personlister er ikke bevart for vårt område. Vi kan derfor ikke kontrollere om overføringene fra spesial-listene er korrekt utførte, eller om personer vi kjenner fra andre kilder er kommet med. Vi må nøye oss med å foreta en kontroll av de summeringer som er foretatt i hoved-listene.

Forekommer det mange interne feil i de aktuelle listene?

Hovedansvarlig for folke- og jordbrukstellinga i 1835 var sogneprest Andreas Jørgen Fleischer. Den tidligere løytnant i Anden Akershusiske Infanteri-Brigade var etter avlagt teologisk embetseksamen i 1832 utnevnt til sogneprest i Alta/Talvik i 1834.⁽²⁾

1) H. Minde, sm. st. Minde mener at Rode, sm. st. synes å ha hatt tilgang på slikt materiale for Alta/Talvik.

2) Andreas Erlandsen: Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Tromsø Stift. (Christiania 1857.).

Fleischer var 28 år, da han ble utnevnt. Hans artikler i dagspressen (se side 10, note til side 9) forteller at han i likhet med sin forgjenger Fredrik Rode var interessert i de økonomiske og sosiale forhold i sitt embetsdistrikt. Det er derfor all grunn til å tro at han følte ansvar for at folketellinga foregikk på en tilfredsstillende måte. Han har da også avsluttet sitt arbeid med tellinga bare vel en måned etter at den skulle være avholdt - underskriften hans er datert 31. desember 1835. Folketellinga i 1835 består av ei hovedliste hvor den minste telleenhet er bygdelaget eller matrikkelgården. Personene er fordelt etter alder og kjønn for hver telleenhet. Videre er hovedpersonene fordelt etter yrke. Etter det jeg kan se forekommer det ikke noen rubriseringsfeil eller summeringsfeil hverken i selve folketellinga eller i jordbrukstellinga.

Den neste folketellinga er undertegnet av sogneprest Nils Fredrik Julius Aars 16. mars 1846. Han var i likhet med Fleischer nokså ny i embetet, da tellinga foregikk, men også han ser ut til å ha interesser utover det å være sogneprest i en liten menighet i Finnmark. Vi finner han i alle fall som stortingsrepresentant både i 1848 og 1851. Folketellinga i 1845 består, som i 1835, av en hovedliste der personene er fordelt i alders-, kjønns- og yrkeskategorier. I motsetning til hva som var tilfelle ti år tidligere, er alle personer - ikke bare hovedpersonene - fordelt etter yrke. I denne tellinga har jeg funnet en summeringsfeil i jordbruksoppgavene. Det gjelder utsed av potet hvor det riktige tall skal være 162,13 tønner og ikke 172,13 tønner, som framkommer i sluttsummen.

Lensmann Dyblie har hatt hovedansvaret for jordbrukstellinga og folketellinga i 1855. Hans underskrift er datert 28. februar 1846 - altså forholdsvis kort tid etter at den skulle være utført. Med sin interesse for bygda og det økonomiske liv her,⁽¹⁾ har vi all grunn til å tro at han gjorde sitt beste også når det gjaldt denne oppgaven. Tellinga i 1855 atskiller seg en del fra de to foregående. Den består også av en general-liste hvor en får oppgitt den totale folkemengde for hver gård eller bygdelag. Når det gjelder fordeling på kjønn, alder og yrke derimot, er dette summert sammen for hver av 8 tellekretser. Det samme gjelder oppgavene over fehold og utsed. I 1835 og 1845 fikk en disse opplysningene for hver telleenhet (dvs. matrikelgård eller bygdelag), i 1855 gis disse tallene bare for tellekretsene, som er en mye større enhet.

Dette skaper en del vansker når vi skal skille mellom Alta og Talvik i og med at et par av kretsene består av hushold både fra Alta og Talvik. Det dreier seg imidlertid om små justeringer. I tellekrets 7, Kåfjord og Kåfjorddalen, er det medregnet 4 gårder som hører inn under Talvik. I krets 8, Leirbotn, Årøya, Talvik og Altafjord, er en gård fra Alta regnet med. Utseds- og husdyrtallene er derfor sannsynligvis litt mindre i Talvik og tilsvarende større i Alta enn det de egentlig skulle være. Alle rubriseringer og summeringer ser forøvrig ut til å være korrekte.

1) Se side 11.

Den nominelle folketelling i 1865 er gjennomført under ledelse av de to sogneprestene Franz Gottlieb Bruun (Talvik) og Fredrik Lied (Alta).⁽¹⁾ Begge sogneprestene var forholdsvis nylig tiltrådt da tellinga ble avholdt.⁽²⁾ Bruun har vært ferdig med arbeidet med folketellinga 18. april, mens Lied ikke har datert sin underskrift. Arbeidet i Talvik har vært organisert innenfor 4 tellekretser hvor skolelærere som oftest har stått for selve registreringsarbeidet. Skolelærer Peder Eilertson har hatt ansvaret for Rognsund og Talvik tellekretser, mens skolelærer og senere lensmann Knud Toenberg har stått for tellinga i Leirbotn krets. I Langfjorden er registreringa foretatt av F. M. Fredriksen.. Alta prestegjeld har vært inndelt i 7 tellekretser. Skolelærer Jossias Holmgren har hatt ansvaret for kretsene Bossekop, Aronnes og Øvre Alta/Reipas. Lærer Knudsen har arbeidet i Rafsbotn og Elvebakken/Tverrelvdalen. Lærer N. Pedersen og W. Johnsen har hatt ansvaret for henholdsvis Storvik/Kvenvik og Kåfjord.

Folketellingsmaterialet i 1865 består av hovedliste, spesial-lister, summerisk ekstrakt og oppgave over kreaturhold, utsed og avl.

1) A. Halvorsen: Alten - Talvik i midten av forrige aarhundre. (For Kirke og Kultur 1903.).

B. Olsen: Trekk av Talvik herreds historie. (Stavanger 1937.).

Sogneprest Lied var en ivrig jordbruksmann som drev prestegården som et mønsterbruk. Han gav også ut et skrift om jordbruket i Alta.

2) Alta ble utskilt som eget prestegjeld fra Alta-Talvik i 1863. (O. Rygh: Norske Gaardnavne, bd. 18, Finnmarkens Amt, (Kristiania 1924), s. 11.).

Spesial-listene er selve registreringsskjemaet - her er alle personene oppført med navn for hvert hushold. Videre får en opplyst stilling i familien, næringsvei, ekteskapelig stilling, alder, kjønn, fødested og trosbekjennelse for hvert individ. For hvert hushold får en dessuten oppgitt utsed og husdyrhold. Nytt for jordbrukstellingene er at vi nå får oppgitt folktall for hver tellekrets mot i de tidligere tellingene bare for hele prestegjeldet. For hver tellekrets er hushold, bebodde hus, personer, utsed og fehold summert sammen i en summarisk ekstrakt. De opplysninger som gjelder jordbrukstellingene, er så overført til "oppgave over kreaturhold, utsed og avl", hvor totaltallet for hele prestegjeldet fremkommer. Hovedlistene inneholder folketall, bebodde hus og hushold fra de enkelte gårder i hele prestegjeldet.

Det er klart at det ved disse overførings- og summeringsoperasjonene kunne forekomme feil i selve tellingene. Dette har de ansvarlige for tellingene øyensynlig vært klar over. Etter at presten i Talvik har avsluttet sitt arbeid, viser det seg at materialet har vært revidert av en H. Wergeland som har underskrevet tellingsresultatet 5. mai 1866. Det samme gjelder øyensynlig Alta, hvor det også forekommer flere korrigeringer. Denne korrigeringen har imidlertid ikke alltid vært fullstendig gjennomført. I flere tilfeller er åpenbare feil rettet i den summariske ekstrakten, men en har samtidig glemt å rette opp samme feil i totaltallet for hele prestegjeldet. Dette gjelder utsed av poteter i Talvik tellekrets, der det korrekte tall etter alt å dømme skal være 189,19 tønner og ikke 203,5 tønner.

En lignende feil har skjedd for Elvebakken/Tverrelvdalen hvor totaltallet oppgir 4 tønner havreutsed for lite. På samme måte er det skjedd en overføringsfeil fra ekstrakt til hovedoppgaven, når det gjelder potetutsed på Aronnes - etter det jeg kan se, skal tallet her være 64,25 tønner. Lignende feil forekommer når det gjelder antall sauer og hester i Talvik prestegjeld. Hestetallet i Leirbotn tellekrets er bare korrigerert i ekstraktlista, men ikke i hovedlista. Det samme gjelder sauetallet i Rognsund, Langfjorden og Leirbotn. Den største feilen forekommer imidlertid når det gjelder reinsdyr i Rognsund. Her har en korrigerert antall reinsdyr for Rognsund krets, men det korrigererte tall er ikke brukt i totaltallet for hele prestegjeldet.

Nå forekommer det også feil når det gjelder de tall som er korrigerert. Dette her vi kunnet kontrollere i de kretsene vi har undersøkt hvert hushold. Slike feil forekom imidlertid svært sjelden. I Rognsund har en uteglemt ei geit tilhørende Guttorm Peersen i Lille Lerresfjord ved summeringen fra spesial-listene. Dette gjelder også geitetallet i Talvik krets, hvor en har kommet frem til ukorrekte tall. Samme type feil forekommer i Elvebakken/Tverrelvdalen hvor en har uteglemt 1 tønne bygg ved summering fra spesial-listene. Disse summeringsfeilene har den som korrigererte listene ikke vært klar over. Men ellers synes det som om de få feil som har forekommet, er blitt oppdaget og korrigerert.

I tabell 1 og 2 (side 28 og 29) har vi satt opp de korrigererte tall for hver tellekrets, videre hvilket totaltall folketellinga opererer med. I oppgaven kommer vi til å nytte de tall en får når en legger sammen de korrigererte tallene fra hver krets. Av tabellene fremgår det videre hvilket resultat vi kom frem til i de kretsene der hvert hushold ble gjennomgått. De få feil vi her mener å ha funnet i folketellinga, har vi ikke rettet opp hverken i totaltallene for prestegjeldene eller for de enkelte kretsene. Dette fordi vi i dette tilfellet bare har kontrollert enkelte kretser, og eventuelle feil i de øvrige kretsene kunne muligens virke i motsatt retning.

Det forekommer også noen åpenbare rubriseringsfeil ved at et hushold får oppgitt utsed for to personer, mens neste hushold på tellelista ikke får oppgitt utsed i det hele tatt. Vanligvis oppgis utsedsmengden for hele husholdet under husfarens navn. I de tilfeller vi her behandler, er det f. eks. oppgitt utsed for et barn under 15 år eller et 10 års gammelt "fattiglem" i tillegg til den utsed som er oppgitt i husfarens rubrikk. Disse tilfellene skyldes sannsynligvis rubriseringsfeil. Nå finnes det ikke mange slike feil i det materiale vi systematisk har gjennomgått eller i de stikkprøver som er foretatt. Og de feil som finnes, har ingen innflytelse på de resultater vi har kommet frem til.

Det at det forekommer flere summerings- og overføringsfeil i 1865 enn i de tidligere tellingene, skyldes at vi kan kontrollere overføringen fra originalistene til de forskjellige hovedlister. Dette hadde vi ikke muligheter til ved de ikke-nominelle tellingene i vårt distrikt.

Men i det hele forekommer det svært få interne feil i samtlige tellinger, så langt vi kan kontrollere. Det betyr selvsagt ikke at folke- og jordbrukstellingene forteller den fulle og hele sannhet. Dette vil vi komme nærmere tilbake til under den eksterne kontroll, når folketellingsmaterialet blir konfrontert med andre kilder.

.En kildegruppe som ikke er trukket inn i denne oppgaven, er skiftemateriale. Dette materialet kunne i visse tilfeller ha blitt nyttet som kontrollmateriale, bl. a. til folketellingene. Når dette ikke er gjort, er det hovedsakelig av arbeidsmessige grunner. Det ville etter vår mening kreve arbeid ut over rammen for denne hovedoppgaven. Med den problemstilling vi har valgt for oppgaven, ville det arbeid en systematisk gjennomgang av skiftemateriale krever, ikke stå i rimelig forhold til den nytten en kunne ha av skiftematerialet.

TABELL NR. 1. FOLKE- OG JORDBRUKSTELLINGA 1865. HUSHOLD, FOLKETALL OG UTSÆD. KORRIGERT. (UTSÆD ER REGNET I TØNNER.)

	Hushold:			Folketall:			Bygg:			Havre:			Erter:			Poteter:				
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3		
ROGNSUND	109	109		524	524		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32,38	32,38 ^K
Langfjord		80 ^K			432 ^K		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		185,00
Leirbotn		99 ^K			544		0,13	0,13	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5		215,25
Talvik	78	78		438	438		-	7,00	-	6,0	-	-	-	-	-	-	-	-	189,19	189,19 ^K
Tilsammen	366	366		1938	1938		7,13	7,13	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	621,82	635,13
KÅFJORD		161			800			1		6		0	0	0	0	0	0	0		180,13
Storvik/ K.vik		26			94			0		0		0	0	0	0	0	0	0		19,88
Dossekop		44		238	238		12	12	15,5	15,5	1	1	1	1	1	1	1	1	76,25	76,25 ^K
Aronnes		64		259	259		42,63	42,63	7	7	0	0	0	0	0	0	0	0	64,25	64,25
Reipas/ Øvre Alta		73		344	344		31	31	12	12	0	0	0	0	0	0	0	0	41,13	41,13 ^K
Rivebakken/ Øverrolvdal		80		404	404		54,5	53,5	4 ^K	4 ^K	0	0	0	0	0	0	0	0	123,50	123,50
Refsbøtn		60			303 ^K		3,5	3,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	78,00	78,00
Tilsammen	507	507		2442	2442		143,63	143,63	44,5	40,5	1	1	1	1	1	1	1	1	583,14	583,25
Sum Alta/ Talvik	873			4380			150,76		51		1								1204,96	

K = korrigerede tall

Rubrikkene står for:

1 mine tall
2 folketellingens tall

TABELL NR. 2. FOLKE- OG JORDBRUKSTELLINGA 1865.
HUSDYRHOLD. KORRIGERT.

	Hest:			Storfe:			Sau:			Geit:			Svin:			Reinsdyr:		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Rognesund	17	17		265	265 ^K		895	895 ^K		148	147		1	0		47	47 ^K	
Langfjord		41			215			644 ^K			34			1			67	
Leirbotn		41 ^K			262 ^K			889 ^K			61			0			0	
Talvik	19	19		158	158		465	465		59	67		7	7		0	0	
Sum Talvik	118	119		900	900		2893	2886		309	309		8	8		114	114	
Kåfjord		20			95			89			144 ^K			0			2	
Storvik/ K. vik		5			35			128 ^K			4			0			0	
Bossekop	14	14		62	62		84	84		0	0		2	2		0	0	
Aromnes		21			111			112			7			2			0	
Reipas/ C. Alta		34			157			89			7			1			0	
Elvebakken/ Tverrelvdal	46	46		190	190		201	201		1	1		13	13		27	27	
Rafsbotn		19			121			304			0			0			38	
Sum Alta	159	159		771	771		1007	1007		163	163		18	18		67	67	
Alta + Talvik	277	277		1671	1671		3900	3900		472	472		26	26		181	181	

K = korrigerete tall

Rubrikkene står for:

- 1 mine tall
- 2 folketellingens tall
- 3 folketellingens totaltall

TABELL NR. 3. FOLKE- OG JORDERUKSTELLINGENE 1835 - 1855.
HUSHOLD, FOLKETALL OG UTSED. KORRIGERT.

	1835		1845			1855 (1)			
	Alta	Talvik	Sum	Alta	Talvik	Sum	Alta	Talvik	Sum
<u>HUSHOLD</u>									
1	292	328	620	337	277	614	-	-	-
2	292	328	620	337	277	614	-	-	-
3			620			614			-
<u>FOLKETALL</u>									
1	1494	1591	3085	1780	1504	3284	2189	1740	3929
2	1494	1591	3085	1780	1504	3284	2189	1740	3929
3			3085			3284			3929
<u>BYGG (tønner)</u>									
1	33,5	3	36,5	53	1	54	67,75	1,42	69,17
2	33,5	3	36,5	53	1	54	67,75	1,42	69,17
3			36,5			54			69,17
<u>HAVRE (tønner)</u>									
1			0	1,5		1,5	3,5	0	3,5
2			0	1,5		1,5	3,5	0	3,5
3			0			1,5			3,5
<u>RUG (tønner)</u>									
1			0		0,13	0,13			0
2			0		0,13	0,13			0
3			0			0,13			0
<u>ERTER (tønner)</u>									
1			0			0			0
2			0			0			0
3			0			0			0
<u>POTETER (tønner)</u>									
1	45,75	82	127,75	81,13	81	162,13	690,5	523,63	1214,13
2	45,75	82	127,75	81,13	81	162,13	690,5	523,63	1214,13
3			127,75			172,13			-
De vannrette rubrikkene er:									
	1	Mine tall							
	2	Folketellingens tall							
	3	Folketellingens totaltall							

1) Fordelingen mellom Alta og Talvik er ikke helt korrekt med unntak av folketallet (se tekst side 25 ff.)

TABELL NR. 4. FOLKE- OG JORDBRUKSTELLINGENE 1835 - 1855.
HUSDYRHOLD. KORRIGERT.

	1835		1845		1855 ⁽¹⁾				
	Alta	Talvik	Sum	Alta	Talvik	Sum	Alta	Talvik	Sum
<u>HEST</u>									
1	68	46	114	151	52	203	153	66	219
2	68	46	114	151	52	203	153	66	219
3			114			203			219
<u>STORPE</u>									
1	342	575	917	524	664	1188	798	846	1644
2	342	575	917	524	664	1188	798	846	1644
3			917			1188			1644
<u>SAU</u>									
1	561	1683	2244	853	2161	3014	989	2307	3296
2	561	1683	2244	853	2161	3014	989	2307	3296
3			2244			3014			3296
<u>GEIT</u>									
1	133	298	431	286	517	803	163	568	731
2	133	298	431	286	517	803	163	568	731
3			431			803			731
<u>SVIN</u>									
1	11	59	70	23	16	39	24	28	52
2	11	59	70	23	16	39	24	28	52
3			70			39			52
<u>REINSDYR</u>									
1	0	0	0	26	0	26	156	94	250
2	0	0	0	26	0	26	156	94	250
3			0			26			250

De vannrette rubrikkene er: 1 Mine tall
2 Folketellingens tall
3 Folketellingens totaltall

1) Fordelingen mellom Alta og Talvik er ikke helt korrekt (se tekst).

ALTA/TALVIK - TOPOGRAFI OG KLIMA.

Alta kommune er en fjord- og kystkommune i Vest-Finnmark. Til kommunen hører områdene på begge sider av Altafjorden og en del av de to store øyene - Seiland og Stjernøya - som ligger i utløpet av fjorden. I vest grenser kommunen til Kvanangen i Troms fylke, i nord og nordvest har en nabokommunene Loppa, Hasvik og Sørøysund. Øst og sør for Alta ligger Kvalsund, Porsanger og Kautokeino kommuner. Samlet areal er 3846 km², derav 29 km² jordbruksareal, 248 km² skog og 147 km² ferskvann. (1)

Ved omorganiseringen av Sørvar prestegjeld i 1723 ble Alta/Talvik utskilt som eget prestegjeld. Resten av det gamle Sørvar prestegjeld ble samtidig lagt under Loppa. (2) Da den administrative nyordningen i lokalforvaltningen ble innført med formannskapslovene av 1838, ble prestegjeldet egen kommune. Kommunen ble imidlertid delt i Talvik og Alta kommuner i 1862 - og året etter ble også prestegjeldet delt. (3) Talvik kommune og prestegjeld omfattet de ytre områdene på begge sider av fjorden, mens Alta kom til å bestå hovedsakelig av selve fjordbunnen og innlandsområdene. Vi kommer til å bruke betegnelsen Alta/Talvik eller Altafjord når vi omtaler hele undersøkelsesområdet. Alta vil bli brukt om de områder som kommunen besto av etter delingen i 1862, tilsvarende for Talvik. Alta/Talvik hørte inn under Vest-Finnmark senere Alta fogderi.

-
- 1) Aschehougs leksikon 1967.
 - 2) H. Minde, sm. st., s. 162, ff.
 - 3) O. Rygh: Norske Gaardnavne, Finnmarkens amt, s. 11. (Kommunene ble slått sammen igjen i 1964.).

Innenfor det store området som Alta/Talvik omfatter, er det - naturlig nok - store variasjoner både med hensyn til topografi og klima.

Ytterst i fjorden ligger øyene Seiland og Stjernøya. Sammen med områdene nord for Langfjorden (på Bergsfjordhalvøya) danner dette området et belte av høye fjelltopper (800 - 900 m o.h.) som skjærer de indre fjordområdene mot de fuktige nordvestlige luftstrømmene. Berggrunnen i dette området består av gabbro av kaledonsk opprinnelse.⁽¹⁾ Østsida av fjorden er lavere og mindre utneislet enn vestsida. Her og i de indre deler av fjorden består fjellgrunnen mest av de harde bergartene eokambriske sediment, grunnfjell, gammel skifer og sandsteinlag.⁽²⁾ I disse sandsteinlagene er det skåret ned en rekke dype daler, og landskapet imellom har mer preg av vidder.

Den marine grense ligger på ca. 68 m inne i fjordbunnen, mens den blir lavere ut mot kysten.⁽³⁾ Mesteparten av bosettinga har foregått under den marine grense. Mye av det løse dekket er av marint opphav, men inne i fjordbunnen har en sand- og grusavleiringer som følge av istiden (morener). Dette finner vi i Bognelvdalen (Langfjorden), Vassdalen, Kåfjord, Eiby, Altadalen, Tverrelvdalen, Transfarelv, Rafsbotn og Kviby.⁽⁴⁾

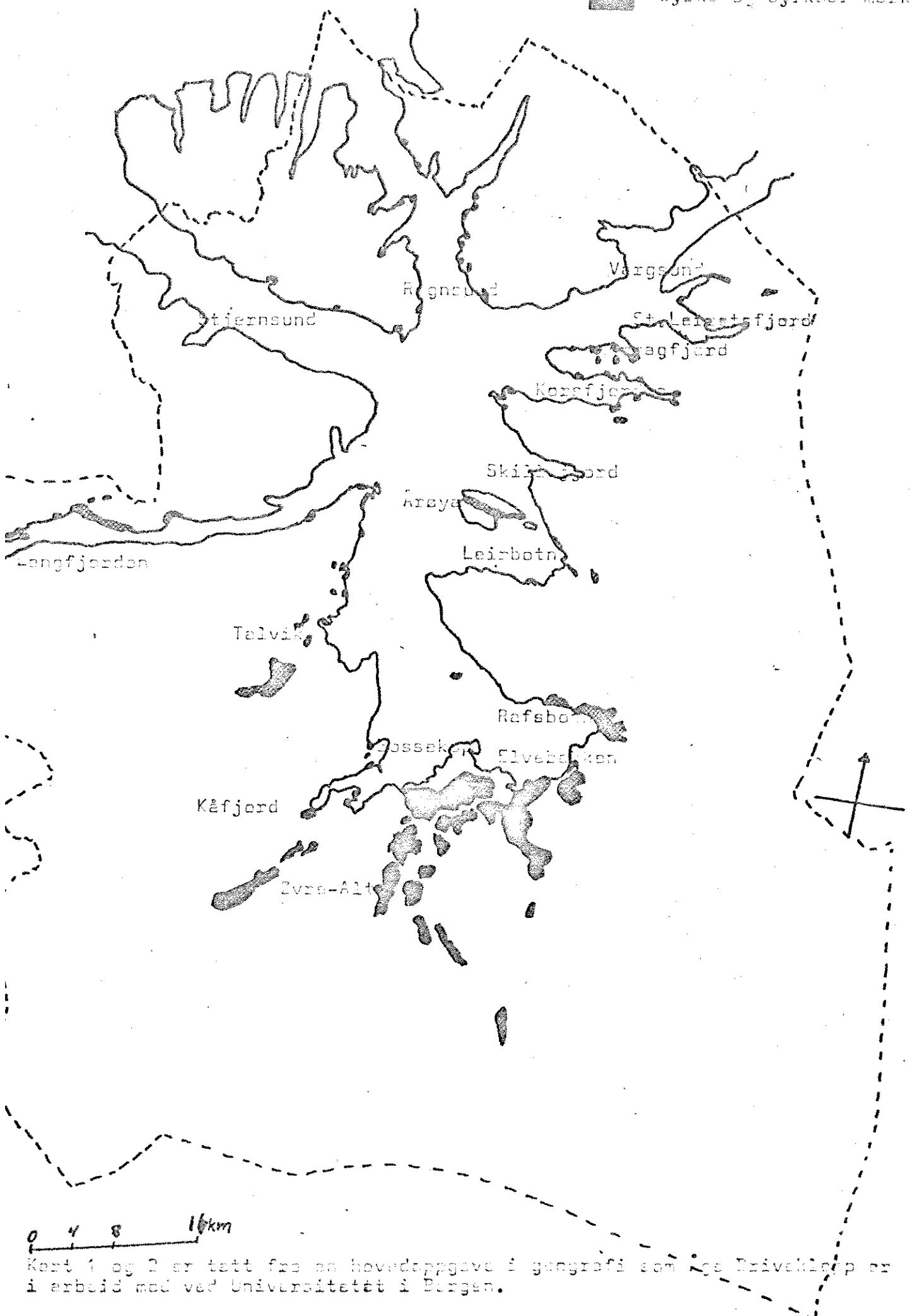
1) Axel Sømme: A Geography of Norden (Colour map nr. 2.). (Revidert utgave, London 1968.).

2) Knut Kolsrud: Sjøfinnane i Rognsund. Studia Septentrionalia B VI, (Oslo 1955.).

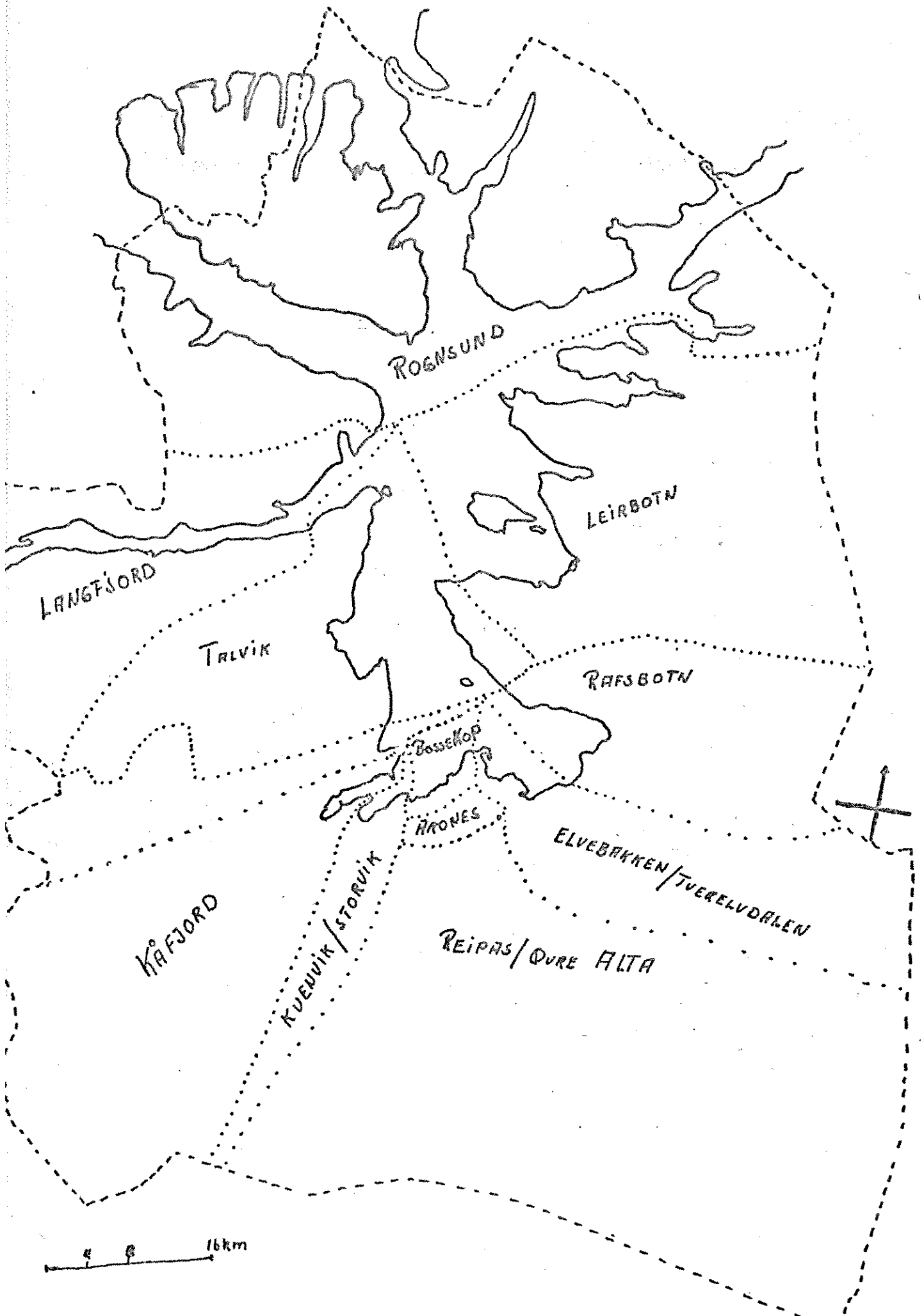
3) Knut Kolsrud, Sm. st.

4) Sollie: Deglaciation of Finmark (Norsk Geografisk Tidsskrift 1973, bind 27.).

■ dyrka og dyrkbar mark

Kart 1 og 2 er tatt fra en hovedoppgave i geografi som Toge Briveklepp er i arbeid med ved Universitetet i Bergen.

I noen av de ytre strøkene av Altafjorden (Stjernøya) finnes det eldre forvittringsjord (pre-glasialt) som har ligget urørt av isbreene som ikke rakk hit ut. Denne eldre forvittringsjorda er svært næringsrik - og gjør at vi kan finne kraftige og svært gode gressganger langt til fjells. Jordlaget er her forholdsvis dypt og ligger høyere enn den marine grensen. (1)

De største jordbruksarealene (dyrket og dyrkbar mark) ligger i dag i bunnen av Altafjorden og opp langs-etter Altadalføret, i Tverrelvdalen, Rafsbotn, Mattis-dalen, Talvik og Dognelvdalen. Disse områdene har samtidig de største og mest sammenhengende bar- og løv-skogsarealene i Alta/Talvik.

De topografiske forhold gjør at vi også har store variasjoner med hensyn til de klimatiske forhold innen området. Fra mars 1871 har det vært foretatt daglige værobservasjoner fra indre Altafjord (Elvebakken og Bossekop). Det er derfor mulig å gi en forholdsvis god beskrivelse av klimaet i de indre strøk. En må imidlertid være svært varsom med å nytte meteorologiske data som indikatorer på jordbruksklimaet. De meteorologiske data som tas, er ikke direkte myntet på jordbruksklimaet. (2)

1) Knut Kolsrud, sm. st.

2) Temperaturen blir f. eks. målt 2 m over bakken, mens de fleste kulturplanter lever mye nærmere bakken. Se Axel Sømme: Jordbrukets geografi i Norge. Kap. om klima. (Bergen 1954).

Ofte forekommer det store klimaforskjeller mellom steder som ligger kloss opp til hverandre - alt avhengig av topografiske forhold. Videre er det tvilsomt om en ut fra observasjoner fra 1870 kan si noe generelt om klimaet på 1800-tallet. Det synes nemlig som om en i denne tida hadde en kuldeperiode som først kulminerte på 1860-tallet for Nord-Norges vedkommende. (1)

Klimatisk hører de indre deler av Altafjorden med til indre strøk av Finnmark, Nord-Finland og Nord-Sverige. Klimaet er karakterisert ved lite nedbør, kalde vintre og forholdsvis varme somre. (2) I de indre strøk ligger den årlige nedbøren på ca. 400 mm (3) Disse strøkene er altså like nedbørsfattige som de sentrale og høyere liggende Østlandsområder. Julitemperaturen i Alta ligger på 12,2° C. Sommertemperaturen er m.a.o. omtrent den samme i Alta som i de sydlige og midtre deler av Troms og Nordland og visse soner i de sentrale Østlandsområdene. (4)

I de ytre delene av Alta/Palvik er klimaet mer nedbørsrikt, og en har heller ikke en så markert temperaturforskjell mellom vinter og sommer. (5)

1) Anton Røstad: On long range temperature waves in Europe. (Oslo 1955.).

2) Axel Sømme: A geography of Norden (colour maps 4, 5 og 6.).

3) Axel Sømme, sm. st.

I "Klimatabeller for landbruket" (se nedenfor) er det oppgitt i underkant av 300 mm. Her bygger man på observasjoner fra Possekop. Stasjonen ble imidlertid flyttet i 1940 til Elvebakken og denne har en beregnet årsnormal for nedbør for årene 1901 - 1930 på 389 mm.

4) Klimatabellen for landbruket. (Utgitt av forsøksavdelingen i Statens Hornforsøetning. Oslo 1955.).
Axel Sømme: A Geography of Norden, sm. st.

Note 5, se neste side.

Klimamessig kan det se ut til at i alle fall de indre strøk av Altafjorden skulle ligge gunstig an m.h.t. jordbruksproduksjon. Og i forhold til andre områder i Finnmark er dette tilfelle. En må imidlertid ta i betraktning at vekstsesongen er meget kort. Det er litt i overkant av 100 dager mellom normaltemperaturens passering av + 6° C vår og høst. Innenfor denne perioden kan det forholdsvis ofte forekomme frost - særlig om høsten.⁽¹⁾ I tillegg til kort veksttid kan klimaet veksle meget fra år til år.

For å få et inntrykk av hvor skiftende de klimatiske forhold kan være fra år til år, har vi sett på nedbør og varmesum (døgngrader) for Alta i perioden 1871 - 1901. Varmesummen er utregnet for månedene juni til og med september som omtrent tilsvarende veksttiden. Varmesummen for veksttiden framkommer ved å multiplisere normaltemperaturen pr. døgn med antall dager i perioden. Tallene for varmesum er tatt fra Karl Fjarvolls bok: "Korn dyrkinga i Troms fylke i 1700-åra med tilknytning til nyere tid." Av diagram nr. 1 ser en at en i perioden hadde store variasjoner. Når en vet at bygg trenger omkring 1200 døgngrader for å modnes,⁽²⁾ viser diagrammet til fulle hvor usikker byggproduksjonen i Altaområdet måtte være. Store variasjoner m.h.t. nedbøren kan vi også konstatere (diagram nr. 2.).

Note til forrige side:

5) Axel Somme: Jordbrukets geografi i Norge, (atlasbindet), (Bergen 1949.).

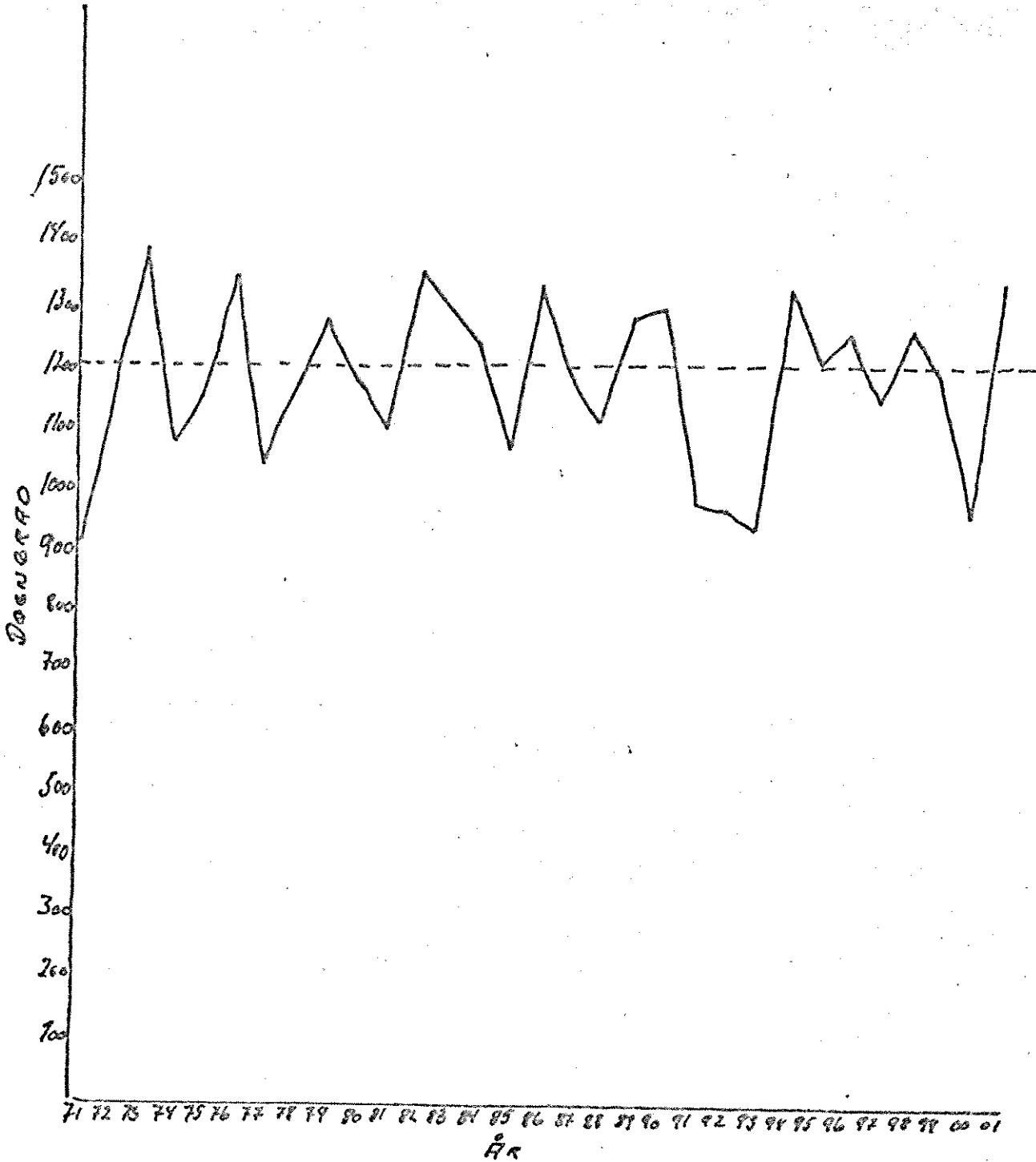
Noter til denne side:

1) Axel Somme, sm. st., se også Klimatabeller for landbruket.

2) Karl Fjarvoll: Korn dyrkinga i Troms fylke i 1700-åra med tilknytning til nyere tid. (Tilleggsbok til: Håloygninne nr. 3, 1965.).

DIAGRAM NR. 1.

VÆRMSUM JUNI - SEPT.
ALTA. 1871 - 1901.

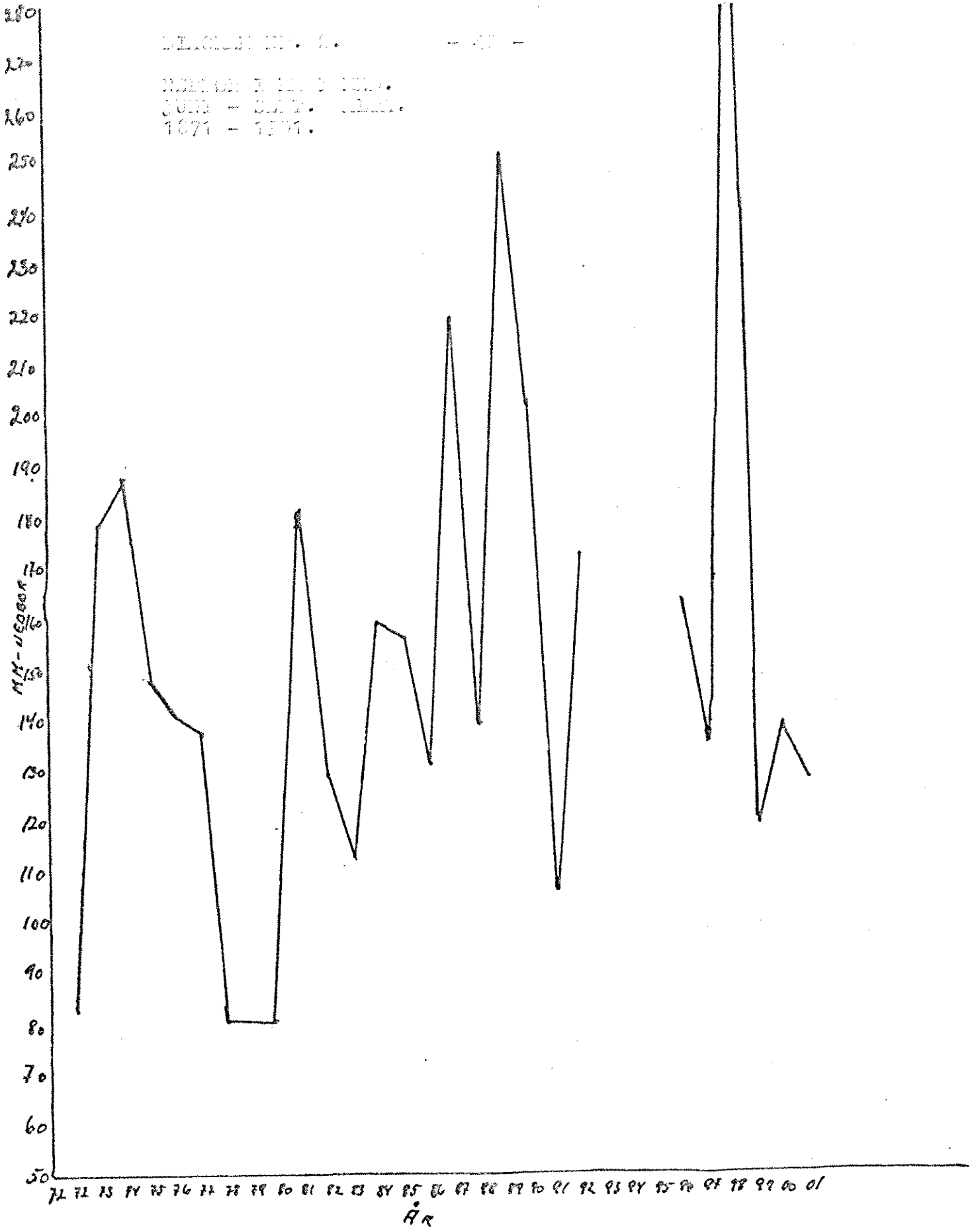
Kilde: Karl Fjærvoll:
fylke i 1700-åra.

Korn dyrking i Troms

WIKIEN 11. 1.

- 27 -

INDEX: F. 11. 2. 11. 1.
JUNE - 11. 1. 11. 1.
1871 - 1991.

INDEX: Meteorological Index 1871 - 1991.

KAP. 1. FOLKETALL OG NÆRINGSSTRUKTUR PÅ 1800-TALLET.

Vi vil i dette kapitlet gi en skisse av folketallsutviklinga i Alta/Talvik. Ved hjelp av yrkesstatistikk fra 1801 og 1865 skal vi videre forsøke å gi et bilde av levemåte og økonomisk aktivitet i området. Vi vil også se på de begrensninger som gjelder bruk av yrkesstatistikken til dette formålet.

1.1. KILDENE.

Utenom folketellingene bygger det som her blir sagt, for det meste på topografisk litteratur og historiske spesialartikler som omhandler sosiale og økonomiske forhold i Finnmark. Det gjelder forfattere som Fr. Rode (Optegnelsen fra Finnmark), Amund Helland (Finnmarkens amt), Nils A. Ytreberg (Finnmark Landbruksselskap 1859 - 1969), Axel Coldevin (Næringsliv og priser i Nordland) og Trygve Solhaug (De norske fiskeriers historie 1815 - 1880.).⁽¹⁾ I noen grad har vi også trukket inn lensmannsberetninger.

1.2. FOLKETALLET I ALTA/TALVIK 1801 TIL 1890.

Tabell nr. 5. viser folkemengden i Altafjord sammenlignet med amt og riket forøvrig.

1) Se anmerkning side 42,57,56. Se også side 9.

TABELL NR. 5. HJEMMEHØRANDE FOLKENENGDE 1801 - 1890.
 ALTA/FALVIK - FINNMARK - NORGE. (1)

	1801	1815	1825	1835	1845	1855	1865	1875	1890
Alta	647	-	718	1494	1780	2189	2442	2360	2072
Falvik	1326	-	1323	1591	1504	1740	1938	2158	2437
Alta/Falvik	1973	1742	2041	3085	3284	3929	4380	4518	4509
Finmark	7707	7379	8749	10838	12737	16389	20329	24185	29170
Norge	1801	883	487
	1815	885	431
	1825	1	051	318
	1835	1	194	827
	1845	1	328	471
	1855	1	490	047
	1865	1	701	756
	1875	1	813	424
	1890	2	000	917

1) Tallene for Alta/Falvik og Finmark fram til 1825 er hentet fra II. bind, sn. st. s. 139. Disse tallene avviker endel fra NOS. Oppgavene for Norge er hentet fra Ramsøy: Det norske samfunn, (Oslo 1969, 2. utgave.). For perioden 1825 til og med 1865 bygges tallene på folketellingenes originalister for Alta/Falvik. Fra og med 1875 bygges tallene på NOS XII 108, hefte 1, (1960). Med unntak av II. bindes oppgaver for Alta/Falvik og Finmark i 1815 og for Finmark i 1825 er det overensstemmelse mellom originalistene og NOS. Når det gjelder tellinga i 1815, mener bindet at tellinga var skolelig kan nyttes. Det tall som han har kommet fram til, er et rimelig cirkertall.

TABELL NR. 6. BEFOLKNINGSKUNING 1801 - 1890.
 ØKNING I PROSENT AV FORELØBENDE TELLING.
 ALTA/TALVIK - PINNEDAPK - NORGE.

	1801	1815	1825	1835	1845	1855	1865	1875	1890
Alta.	-	-	(11) ⁽¹⁾	108	19,1	23,0	11,6	÷ 3,4	÷ 12,2
Talvik	-	-	(÷ 0,2) ⁽¹⁾	20,3	÷ 5,5	15,7	11,4	11,4	12,9
Alta/Talvik	-	÷ 11,7	17,2	51,2.	6,5	19,6	11,5	3,2	÷ 0,2
Pinnemark	-	÷ 4,3	18,6	23,9	17,5	28,7	24,0	19,0	20,6
Norge	-	0,2	18,7	13,7	11,2	12,2	14,2	6,6	10,3

1) Dette er økninga i 25 års-perioden 1801 - 1825.

Alta/Talvik har en markert befolkningsøkning i den perioden vi behandler. Fra 1801 og fram til 1875 ble folketallet godt og vel fordoblet. Fra da av får vi en stabilisering eller svak tilbakegang fram mot 1890. Fram til 1875 er folketilveksten i området litt høyere enn landsgjennomsnittet (se tabell nr. 6.)

Veksten i folketallet for Alta/Talvik er imidlertid langt svakere enn i det øvrige Finnmark. I Finnmark var det mellom 3 og 4 ganger så mange mennesker i 1875 som vel 70 år tidligere. Finnmark hadde - i motsetning til Alta/Talvik - en sterk stigning også i perioden 1875 - 1890.

Tabell nr. 5 forteller oss at befolknings-
tyngdepunktet veksler mellom å ligge i ytre og indre deler av Altafjorden. Før 1835 og i 1890 har Talvik flest innbyggere, mens Alta er folkerikest i den mellomliggende periode.

I sin fiskerihistorie hevder Trygve Solhaug at hovedårsaken til den voldsomme folkeskninga i Finnmark skyldtes utviklinga innen fiskeriene ved Finnmarkskysten på 1800-tallet.⁽¹⁾

1) Trygve Solhaug: De norske fiskeriers historie 1815 - 1880. (Stensil, Bergen 1971), s. 346.

Dette er utvilsomt riktig. Vårt under-
søkelsesområde, som ligger i utkanten av de
beste fiskedistriktene, hadde da heller ikke så stor
befolkningsøkning som amtet forøvrig. Men det må
også ha vært andre faktorer enn fiskeriene som har
påvirket folketallsutviklinga i Alta/Talvik. Be-
folkningstilveksten var nemlig størst innerst i Alta-
fjorden, hvor avstanden til fiskeriområdene var lengst.

Av tabell 5 og 6 ser vi at Talvik har hatt
et jevnt stigende folketall etter 1815 med unntak av
tiåret 1835 til 1845. Dette kan for en del forklares
med langtidsvirkninger etter kriseårene 1801 - 1815.⁽¹⁾
Men vi kan ikke heller se bort fra at det har foregått
en flytting fra Talvik til Alta etter at verket i Kåf-
fjord kom i gang.

I Alta har vi en mer ujevn folketilvekst.
Den store økninga mellom 1825 og 1835 har sin årsak i
opprettelsen av kopperverket i Kåfjord.⁽²⁾ I 1875 var
355 personer knyttet til virksomheten i Kåfjord, mens
det tilsvarende tall var 740 i 1855. Folketallsutvikl-
inga i indre Altafjord kan derfor for en stor dels ved-
kommende forklares ved skiftende tider for Alta kopper-
verk.

1) Den lave fødselshyppighet i disse
årene ville gi færre kvinner i reproduktiv
alder 20 til 25 år senere. H. Minde, sm. st.

2) Arvid Moberg: Kopperverket i Kåfjord.
Ett bidrag til Nordkalottens historie. (Norr-
bottens museum 1968.).

I 1826 begynte engelske forretningsmenn å drive
et kopperverk i Kåfjord. Gruvedriften fikk
betydelige dimensjoner. Verket ble nedlagt i
1878, men tatt opp igjen i 1890-årene ved hjelp
av svensk kapital.

Men til tross for nedleggelsen av virksomheten i Kåfjord i 1878, ser vi at folketallet stabiliserer seg på ca. 2 000 personer i 1890 - og i hele undersøkelsesområdet (Alta/Talvik) på omkring 4 500 mennesker. Alta/Talvik måtte m.a.o. brødfø over dobbelt så mange mennesker i 1890 som i 1801. I Alta var det over tre ganger så mange mennesker i slutten av perioden (1801 - 1890) som i begynnelsen. Det er rimelig å anta at dette har virket inn på de næringsstrukturelle forholdene også i den delen av bygdesamfunnet som ikke hørte inn under industristedet Kåfjord. Dette vil vi se nærmere på i det følgende.

1.3. NÆRINGSSTRUKTUR 1801 OG 1865.

Vi har i innledningen stilt oss litt skeptisk til nytten av yrkesstatistikk, når en skal vurdere de enkelte næringssektorer. Både historikere og samfunnsvitere har drøftet problemene ved å nytte yrkesstatistikk i denne sammenheng.⁽¹⁾ Hovedinnvendinga mot de yrkesstatistikker som har vært laget på grunnlag av folketellingene, har særlig vært at statistikken ikke fanger opp de typiske kombinasjonsnæringer i samfunn preget av liten yrkesdifferensiering. Rubriseringsteknikken ved de ulike yrkesstatistikker forutsetter ofte en høy grad av spesialisering.

1) Edgar Hovland & Trygve Solhaug: Befolkningsstatistikk. (Stensil, Bergen 1972.).

Se også: P. Mathiesen: Grunnfjord - Dypfjord, s. 25.

Det er i særlig grad registreringa av fiskere som har vart problematisk.⁽¹⁾ Det har også vart reist innvendinger mot den registreringspraksis som har vart fulgt ved selve folketellinga. Selv om en ved de nominelle tellingene i 1801 og 1865 ofte oppgav både to og tre yrker for en og samme person, synes det å forekomme underregistrering av visse yrkeskategorier - særlig fiskeryrket.⁽²⁾

Men dette betyr ikke at folketellingenes yrkesstatistikk ikke er av interesse for oss. Vi vil i dette avsnittet forsøke å nærme oss vår problemstilling gjennom yrkesstatistikken av 1801 og 1865. Hva kan disse to yrkesoversikter si oss om næringsstruktur og eventuelle endringer i denne på 1800-tallet? Og kan en ut fra dette slutte noe om jordbrukets relative betydning i perioden?

I tabell nr. 7 har vi fordelt hovedpersonene pr. hushold/husstand etter levevei. Tallene for 1801 bygger på H. Händes hovedoppgave og angir hovedperson pr. husstand (omfatter alle personer som lever under samme tak).

1) Sverre Steen: Det gamle samfunn; s. 116 ff. (Oslo 1957.).

2) Johs. B. Thue: i Heimen 1974, XVI; s. 245 ff.

TABELL NR. 7. HOVEDPERSONERS LEVEVEI 1801 OG 1865. (1)

Levevei:	1801	1865
Off. embete (2)	3	3
Handel/gjestgiveri (3)	2	7
Fiske	33	95
Fiske/jord	218	173
Fiske/sjøfart	-	1
Fiske/håndverk	4	1
Fiske/reinavl	6	-
Fiske/bestillingsmann	1	-
Fiske/jord/dagsarbeider	-	1
Fiske/jord/håndverk	50	-
Fiske/jord/bestillingsmann	6	1
Fiske/jord/noen reinsdyr	2	-
Jordbruk	1	308
Jordbruk/dagsarbeid	-	6
Jordbruk/sjøfart	-	2
Jordbruk/håndverk	9	8
Jordbruk/verksarbeid	-	19
Jordbruk/bestillingsmann	-	4
Verksarbeider	-	121
Håndverk	6	18
Dag-arbeid/dag-lønner	1	20
Sjøfart	-	7
Bestillingsmann	-	11
Funksjonærer	-	9
Andre (4)	1	34
Levevei ikke oppgitt	20	19
SUM	<u>363</u>	<u>868</u> (5)

1) Tallene bygger på H. Minde, sm. st., s. 109, og folketellinga i 1865.

2) En embetsmann har også oppgitt gårdsdrift i 1865.

3) 3 av disse handelsmennene har også oppgitt gårdsdrift som sidenæring.

4) Dette er pensjonister, lægdelemmer, almisselømmer, enker og husmødre.

5) Dette tallet stemmer ikke overens med antall hushold i 1865, som var 873. Grunnen er en uoverensstemmelse mellom spesialliste og hovedlista.

For 1865 har vi funnet det mest hensiktsmessig å nytte enheten hushold (dvs. en gruppe mennesker som i tillegg til å leve under samme tak også deltar i felles økonomi med hovedpersonen og deltar i felles aktivitet med hverandre.).⁽¹⁾ H. Minde har videre regnet tømmerhuggere til håndverksgruppen, mens jeg for 1865 har klassifisert ved- og tømmerhuggere som dag-lønnerne/dag-arbeidere. Dette dreier seg imidlertid kun om 6 personer i 1801. Tallene for 1801 og 1865 er dermed ikke direkte sammenlignbare, men de angir likevel en tendens og sier oss noe om utviklinga innenfor det økonomiske liv i Altafjorden.

Tabell nr. 8 viser fordelinga av hovedpersonene etter hvilke hovedsektorer (fiske, jordbruk, andre yrker) de hentet sitt levebød fra, og hvordan kombinasjonen var mellom de ulike sektorer.

TABELL NR. 8. HOVEDPERSONERS LEVEVEI I 1801 OG 1865. FISKE, JORDBRUK, ANDRE YRKER.

Gruppe:	1801		1865	
	antall	i %	antall	i %
1. Fiske	33	9,1 %	95	11,0 %
2. Fiske/jord	218	60,1 %	173	19,9 %
3. Fiske/jord/annet	58	16,0 %	2	0,2 %
4. Fiske/annet	11	3,0 %	2	0,2 %
5. Jord	1	0,3 %	308	35,5 %
6. Jord/annet	9	2,5 %	39	4,5 %
7. Andre yrker	33	9,1 %	249	28,7 %
SUM	363	100,1 %	868	100 %

Fotnoten, se neste side.

1.3.1. YRKER UTENOM PRIMÆRERINGSNE.

Antall hovedpersoner som hadde sin levevei utenom fiske og jordbruk, øker sterkt i perioden - både absolutt og relativt. (Se gruppe 7, tabell 8.). Mens hovedpersonene i hver tiende husstand i 1801 var beskjeftiget utenfor jordbruk og fiske, er det samme tilfelle for hvert tredje hushold i 1865.

Økningen innenfor disse yrkene skyldtes for en stor del koperverket i Kåfjord. Av de i alt 249 personene som har oppgitt "andre yrker" (gruppe 7 i tabell 8) er det 121 verksarbeidere (se tabell 7). I tillegg kommer de 19 som kombinerte arbeid i verket med jordbruk (tabell 7.). Men også andre yrkesgrupper er kommet til i perioden. Utvidet handelsvirksomhet og industriidrift i Kåfjord førte også til at en i 1865 har en liten gruppe funksjonærer. Til denne gruppen har vi regnet handelsbetjenter hos de lokale handelsmenn, kontorister og høyere funksjonærer i Kåfjord.

Note til forrige side:

- 1) H. Minde, sn. st., s. 99 og 100.

Minde mener at det i 1801 bl. a. grunnet trangbodighet vanskelig kunne være flere selvstendige hushold innenfor en husstand, men at alle innenfor en og samme husstand deltok i en felles økonomi. Det er derfor mest korrekt å nytte husstanden som enhet. Dette er utvilsomt riktig i 1801, men mindre korrekt i 1865. Nå ser en tydelig at det enkelte hushold innenfor en og samme husstand (beboede hus) kunne ha selvstendig økonomi.

Andre nye yrkesgrupper i 1865 er sjømenn og bestillingsmenn. (1)

Ca. 1 % av hovedpersonene hadde sitt yrke på sjøen i 1865. Av tabell 7 synes det å gå fram at bestillingsmannsyrket har gått over fra å være et bisyssel ved siden av fiske eller gårdsdrift, til å bli et profesjonelt yrke.

Nå kan imidlertid ulik registreringspraksis i 1801 og 1865 ha ført til at den tilsynelatende profesjonaliseringa ikke er så sterk som det framgår av tabellen. Flere som er rubrisert som bestillingsmenn i 1865 har tydensynlig også drevet gårdsbruk ved siden av; selv om dette ikke framgår av yrkesbetegnelsen. (2)

Det samme kunne trolig gjelde sjømannsyrket - hvor kona kunne stå for gårdsdriften i mannens fravær. Vi skal senere komme tilbake til problemet omkring registreringspraksis ved folketellingene.

Men det er likevel klart at det har skjedd en ekspansjon og profesjonalisering innenfor disse to yrkesgruppene. Når det gjelder bestillingsmannsyrket, er det særlig forbedringa innenfor skolevesenet som ligger til grunn.

1) Vi hadde riktignok bestillingsmenn også i 1801, men da alltid i kombinasjon med et annet yrke. Denne gruppen består av lavere kommunale tjenestemenn, så som leger, lærere, lensmenn.

2) I ett tilfelle har vedkommende bestillingsmann oppgitt både utseid og fehold, mens det ikke framgår av yrkesrubrikken at vedkommende også var gårdbruker.

Etter at Trondenes seminar ble opprettet i 1822, (1) fikk en etter hvert lærere med full lærerutdannelse i Alta. Den første seminarist - Clemet Amundsen - kom til Alta/Talvik i slutten av 1830-årene. (2) Skolevesenet ble etter hvert også bedre organisert, bl. a. ved overgang til faste skoler. (3) Vi fikk likeledes en beskjeden utvidelse av helse- og sosialtjenestene i perioden. (4) Forstvesenet ble styrket - i 1865 har vi en skogbetjent og en skogoppsynsmann i Alta/Talvik.

Det at sjømannsynket ser ut til å ha blitt mer vanlig, har vel sammenheng med økte skipsanløp etter at verket i Kåfjord kom, og med forbedringa i kommunikasjonene til sjøs. (5)

Håndverksynket ser også ut til å være inne i en profesjonaliseringsfase. Tre ganger så mange har oppgitt ett eller annet håndverk som encyrke i 1865 som 60 år tidligere (tabell 7). Samtidig har den gruppen som kombinerte et håndverk med fiske og/eller jordbruk gått drastisk tilbake. Selv om dette siste for en stor del kan skyldes ulik registreringspraksis i 1801 og 1865, uttrykker tallene en nokså klar tendens. Sammensetninga av håndverksgruppen har også endret seg.

1) Helge Dahl: Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 til 1905. (Oslo 1957.).

2) B. O. Olsen: Trekk av Talviks historie. (Stavanger 1937.).

3) Helge Dahl, sm. st.

4) Verket i Kåfjord fikk bl. a. egen lege.

5) A. Helland: Finnmarken amt, bd. II, s. 488 ff. (Kristiania 1906.).

TABELL NR. 9.

HOVEDPERSONERS HÅNDVERK, HVOR
DETTE ER OPPGITT SOM ENE- ELLER
KOMBINASJONSYRKE.

<u>YRKE:</u>	<u>1801</u>	<u>1865</u>
Bygningsmann/snekker	3	5
Båtbygger	13	0
Bødker	1	1
Baker	0	1
Garver	0	1
Håndarbeid/strikking	5	4
Møller	2	0
Skomaker	1	5
Smed	3	3
Skytter	10	0
Skredder	0	5
Tømmermann	10	2
Forskjellige kombinasjoner	15	0
<u>SUM</u>	<u>63</u> (1)	<u>27</u>

Kilde: H. Minde, sm. st., og Folketellinga 1865.

Av tabell 9 går det frem at et par, tre nye håndverksyrker er kommet til. Det gjelder bakere, skreddere og garvere. Videre er det flere skomakere i 1865 enn 60 år tidligere.

1) Dette tallet stemmer ikke med H. Minde, idet jeg har trukket fra 6 ved- og tømmerhuggere som jeg har regnet til daglønne og dag-arbeidere.

Men samtidig synes det som om båtbyggingen har gått sterkt tilbake i Altafjorden.- det samme gjelder tømmermannsyrket. Vi ser at det særlig er de fag som har utnyttet ressursene fra skogen, som er gått tilbake. Dette henger vel sammen med dels innstramninger innenfor skogforvaltningen, men også med registreringspraksisen i 1865-tellinga. Ved at yrkeskombinasjoner sannsynligvis er underregistrert i 1865 (se nedenfor), vil dette spesielt gå ut over tømmer-/snekkergruppen. Disse yrkesgruppene ble nemlig som oftest kombinert med andre yrker. Vi vet f. eks. at båtbygging forekom i mindre skala i 1860-årene selv om dette ikke framgår av yrkesstatistikken.⁽¹⁾ Kåfjord kopperverk har også hatt betydning for utviklinga innenfor håndverkefagene, både som avtager av håndverksprodukter og ikke minst ved å gi arbeid til mange. I 1865 var en skomaker, to skreddere, to snekkere og en smed tilsatt ved verket. Nesten 1/3 av de som har oppgitt håndverk som eneyrke, var med andre ord ansatt i Kåfjord.

I motsetning til de andre yrkesgruppene utenom jordbruk og fiske har embetsmannsgruppen holdt seg konstant. I 1801 bestod den av den konstituerte amtmann i Finnmark, sorenskriveren for Finnmark og presten i Vest-Finnmark. I 1865 bodde der to prester og en fogd i Alta/Talvik.

I den andre enden av samfunnsstigen ser det imidlertid ut til å ha skjedd en utvikling. Gruppen av dag arbeidere/dagslønnere har økt i perioden. Det samme gjelder pensjonister, lagde- og almisselemmer.⁽²⁾

1) Lensmannsberetning 1860 - 1965.

2) Om denne gruppen er brukt betegnelsen "andre" i tabell 7.

Nå kan det imidlertid hende at forskjellen ikke er så stor som tabellen viser (tabell 7). I dette tilfelle kan de ulike økonomiske enheter (hushold og husstand) som vi opererer med i 1801 og 1865, føre til at dag-arbeidere/dag-lønnerne ikke ble registrert som hovedpersoner i 1801, mens dette ofte er tilfelle i 1865.

Handels- og gjestgivervirksomheten har ekspandert i tiden 1801 til 1865 (tabell 7)⁽¹⁾. Verket i Kåfjord, liberalisering innenfor handelslovgivningen og de bedrede kommunikasjoner var medvirkende faktorer til den økende handelsvirksomhet. Mulighetene til å drive handelsvirksomhet i landdistriktene ble bedre etter handelslovene av 1842 og 1863.⁽²⁾ Særlig ser det ut til at loven av 1863 har virket positivt i Alta/Talvik. I følge Dyblie hadde det i årene 1864 - 1865 etablert seg 6 nye handelsmenn i distriktet, og dette skyltes etter hans mening nettopp loven av 1863.⁽³⁾ En fikk også økt samhandel med utlandet. Kåfjordverket innførte store mengder nødvendighetsartikler fra Arkangelsk og fra Bottenvikområdet.⁽⁴⁾ Pomorhandelen var videre blitt et fast innslag i handelsbildet også i Altafjorden.⁽⁵⁾ Det ser også ut til at omsetningen på markedet i Bossekop fikk økt betydning utover på 1800-tallet.⁽⁶⁾

1) Av folketellingene framgår det at det var 7 handelsmenn i 1865, men i følge lensmannsberetningene skal det ha vært 10 handelsmenn i Alta/Talvik ved utgangen av 1865.

2) A. Helland, sm. st., bind 1, s. 796 ff., (Oslo 1905).

3) Lensmannsberetning 1860 - 1865.

4) Arvid Koberg, sm. st., s. 86.

5) Odd Gustav Eriksen: Pomorhandel i pomorstrik (hovedf. oppg. Trondheim 1971.).

Fortsettelsen på note 5 og note 6 finnes på neste side.

Av samtidige kilder synes det å framgå at den økte handel var til fordel for i alle fall en del av almuen. Økt handel med sterkere konkurranse førte til prisstigning på de produkter almuen kunne selge. Dette ser ut til å være tilfelle både for fiske- og jordbruksprodukter. "Før loven av 1863 udkom, var Regelen den, at Almuen bragte sine Fiskeproducter til vedk. privil. Handelsmænd, der de betalte den Priis de tildeels fandt forgodt - nu derimod skeer det hyppig, , at Handelsmænd indfinde sig med sine store Baade paa Almuens Hjemsteder, for at opkjøbe og afhente Fisken. Ogsaa andre Producter, saasom Skovmaterialier er aabenbart steget i Priis siden den Tid..."⁽¹⁾

Verket i Kåfjord var en stor avtaker av jordbruksartikler, - smør, ost og melk - og flere har påpekt at matvareprisene steg sterkt i årene etter verksetableringa i 1826.⁽²⁾ For de jordbrukere som kunne produsere overskuddsvarer , har nok denne økte omsetninga betydd en del.⁽³⁾

Noter til forrige side, forts.:

5) (forts.):

Salamon Kraft: Pomorhandelen på Nordnorge under 1800-talets förra hälft. Acta Borealia B. Humaniora No. 9 (Tromsø/Oslo 1968.).

Trygve Solhaug: Sm. st., s. 316.

H. Minde, sm. st. 308.

6) A. Helland, sm. st., s. 770 ff.

Notene til denne side finnes på side 57.

Noter til forrige side:

1) Lønsmannsberetning 1860 - 1865.

2) Fr. Rode: Optegnelser fra Finnmarken samlede i Aarene 1826 - 1834. (Skien 1842), s. 198.

Arvid Moberg, sm. st., s. 75.

Nils Moksnes: Kåfjord Kopperverk i Alta (Hålsøyminne 7, 1945 - 48.).

Nils A. Ytreberg: Finnmark Landbruks-selskap 1859 - 1959. (Vadsø 1959.), s. 24.

Når det gjelder priser på fiskepro-dukter, viser jeg til:

Axel Coldevin: "Næringsliv og priser i Nordland 1700 - 1880", Det Hanseatiske Muse-ums Skrifter No. 11, Bergen 1938.

Odd Gustav Eriksen, sm. st., s. 20 ff.

Trygve Solhaug, sm. st., s. 345.

Når det gjelder pomorhandelen, mener Eriksen at det har funnet sted en bedring i bytteforholdet mellom 1830 og 1870. Solhaug mener imidlertid at så ikke har skjedd, selv om en enkelte ganger fikk høyere priser rundt 1870.

3) For andre av almuen har nok prisstig-ningen ikke vært så fordelaktig. For de som tidligere hadde vært avhengig av å kjøpe eller bytte til seg matvarer kan ekte priser ha tvunget dem til å ta til med litt jordbruk. I så tilfelle har ekte priser hindret yrkesdiffe-rensiering.

1.3.2. JONDBRUK OG FISKE.

Til tross for storindustri i Kåfjord var størsteparten av befolkninga avhengig av jordbruks- og fiskeressursene i bygda og de nærliggende områder. Ca. 90 % av alle hovedpersonene i 1801 var knyttet til fiske og jordbruk, eller til kombinasjoner hvor fiske eller jordbruk inngikk. Det tilsvarende tall for 1865 var omkring 70 %.

Det er særlig to karakteristiske trekk i den næringsstrukturelle utviklinga fra 1801 til 1865 som krever kommentarer. Det ene gjelder kombinasjonsnæringer, og det andre gjelder fiskets relative betydning.

La oss ta det siste punktet først. Av tabell 8 kan det synes som om fisket kom til å få mindre betydning framover på 1800-tallet. Andel hovedpersoner som har oppgitt fiske som eneyrke, holder seg riktignok forholdsvis konstant. Men ser vi på kombinasjonen jord/fiske, vil vi se at denne gruppen har gått drastisk tilbake. Det samme gjelder andre yrkeskombinasjoner der fiske har utgjort en av næringene, (tabell 8). Samtidig har vi hatt en kraftig økning i antall personer som har oppgitt jordbruk som eneyrke - fra 1 person i 1801 til hele 308 i 1865. Fiskets relative betydning ser m.a.o. ut til å ha gått sterkt tilbake. Dette samstemmer dårlig med samtidige kilder: Selv jordbruksentusiasten Dyblie var ikke særlig i tvil om fiskerinæringas betydning i 1860-årene. "I hvorvel Altens Præstegjeld nærmest er at betrakte som et Landdistrikt, saa udgjør ogsaa Fiskeriet her som i Talviks Præstegjeld Hovednæringen for Almuen."⁽¹⁾ (Min understreking.).

1) Lensmannsberetning 1860 - 1865.

Om forholdene omkring 1830 skriver Rode:
"Med Undtagelse af Fjeldfinnerne og Wærksarbeiderne i
Kaafjord, som vel paa det nærmeste ere uafhængige af
Fiskeriet, er ellers dette - middelbart eller umiddel-
bart - Betingelsen for Alles Existence."⁽¹⁾

Det sesongfiskeriet som muligens hadde
størst betydning fra gammelt av for vårt distrikt, var
vinterfisket etter gyttorsk (Breivikfisket).⁽²⁾ I
vintermånedens trakk gytemoden torsk (skrei) opp mot
kysten ved Hasvik og i områdene ved utløpet av Alta-
fjorden. Dette fisket hadde vært usedvanlig godt i
slutten av 1700-tallet. Fisket var imidlertid dårlig
fra ca. 1800 fram til 1820/1830-årene som var gode år.⁽³⁾
Midt i 1860-årene ser det ut til at dette fisket har
slått til langt inn i Altafjorden.⁽⁴⁾

Sommerfisket etter torsk, kveite og sei var
også svært viktig for fiskeralmuen i Finnmark på 1800-
tallet. I de mest sentrale fiskeridistrikter ble dette
fisket drevet som hjemmefiske - en kunne da samtidig ha
et øye med gårdsdriften. Denne fisken ble i stor ut-
strekning byttet direkte i mel og andre nødvendighets-
artikler som de russiske pomorer brakte med seg på sine
sommerreiser i Nord-Norge.

-
- 1) Fr. Rode, sm. st., s. 115.
 - 2) Lensmannsberetning 1860 - 1865.
 - 3) Fr. Rode, sm. st., s. 120.
Se også Solhaug, sm. st., s. 350.
 - 4) Lensmannsberetning 1860 - 1865.

Det ser ut til at pomorhandelen har fått økt betydning i Altafjorden utover på 1800-tallet. Pomorene hadde omkring 1800 neppe kommet så langt vest som til Altafjorden med handelen,⁽¹⁾ mens en i 1865 hadde en betydelig import av russisk rug.⁽²⁾

Loddetorskefiskeriet som for alvor slo til fra 1840-årene,⁽³⁾ ble imidlertid det viktigste av fiskeriene på Finnmarkskysten i denne perioden. I følge Solhaug er det først og fremst utviklinga av dette fiskeriet som er årsak til økonomisk vekst og den følgende befolkningsøkning i Finnmark. Som oftest slo dette fisket til øst for Alta Fogderi. I de årene fisket foregikk på Øst-Finnmark ser deltagelsen ut til å ha vært forholdsvis beskjeden fra vårt distrikt. Slo fisket til i vest, ble deltagelsen straks større.⁽⁴⁾ Loddetorskefisket krevde større mobilitet fordi denne fisken vandret over mye større områder enn f. eks. skreien. Dette krevde bedre båter og utstyr. Da loddetorsken ofte medførte at mer lokale fjord- og kystfiskerier slo feil, kan dette ha ført til visse omstillingsvansker for folk som ikke hadde råd til å skaffe det utstyr loddetorskefiskeriet krevde. Det kan ha vært tilfelle i Altafjorden, hvor fiskerne ser ut til å ha vært mindre mobile enn fiskere i andre distrikter i Finnmark.⁽⁵⁾

1) H. Hinde, sm. st., s. 308, 309.

2) Lensmannsberetning 1860 - 1865.

3) Solhaug, sm. st., s. 346 ff.

4) Solhaug, sm. st., s. 361 ff.

5) Solhaug, sm. st., s. 361.

På den annen side kunne fiskeralmuen - i alle fall i de ytre strøk av Altafjorden - nyte godt av et rikt og forholdsvis stabilt hjemnefiske. "Rognsund er ellers anset for en god Fiskeplads, hvis aarsag Almuen den, skjelden dragér bort paa Fiskerie, udenfor sit Hjemsted." (1)

Vi vet også at en rundt 1860 tok til å ruste ut større havgående fartøyer fra Alta-området for bankfiske og Spitsbergenfart. Deltagelsen fra Alta/Talvik skal i 1865 ha utgjort omkring 50 personer. (2)

Tar en utviklinga i Finnmarksfiskeriene i betraktning, er det derfor vanskelig å tro at fiskets relative betydning skulle ha gått så kraftig tilbake som yrkesstatistikken i 1865 vitner om (tabell 8). Til tross for at Alta/Talvik lå i utkanten av de beste fiskeridistriktene, og til tross for eventuelle omstillingsvansker i forbindelse med loddetorskefiskeriet, er det lite sannsynlig at tallene for fiskerieringens vedkommende gir et tilnærmelsesvis riktig bilde.

Kombinasjonsnæringenes utvikling fra 1801 til 1865 er også interessant. Antall hovedpersoner som har oppgitt yrkeskombinasjoner synker drastisk fra 1801 til 1865. Mens dette er tilfelle for ca. 80 % i 1801, er andelen sunket til 25 % vel 60 år senere. Nedgangen gjelder først og fremst kombinasjoner mellom primærnæringene - fiske og jordbruk.

1) Lensmannsberetning 1860 - 1865.

2) Lensmannsberetning 1860 - 1865.

Da vi behandlet yrkesgruppene utenom fiske og jordbruk, fant vi visse tendenser til spesialisering og profesjonalisering av visse fag. Kan den utviklinga vi ser m.h.t. primærnæringene være et uttrykk for det samme?

I likhet med de øvrige kyst- og fjordstrøk i Norge, har folk i Altafjorden måttet lære å utnytte så mange som mulig av de lokale ressårser.⁽¹⁾ Selv om tyngdepunktet har vært litt forskjellig m.h.t. hvilke ressårser en har utnyttet, har det enkelte hushold i Nord-Norge til langt opp i våre dager vært avhengig av å hente sitt utkomme fra flere kilder samtidig. Det viktigste har vært fiske og jordbruk, dvs. fehold. En slik livsform vil under datidens forhold være svært arbeidskrevende. De enkelte samarbeidende økonomiske enhetene måtte derfor være størst mulig. En indikasjon på økt spesialisering vil derfor være at husholds-/husstandsstorrelsen blir mindre. Sammenligner en imidlertid storrelsen på husholdene/husstandene i 1865 og 1801⁽²⁾, ser vi at de ikke er blitt mindre i disse årene. For Alta/Talvik lå husstandsstorrelsen i 1801 på 5,43 personer, mens det midt i 1860-årene gjennomsnittlig var 5,02 personer pr. hushold og 6,12 personer pr. husstand (beboede hus).⁽³⁾

-
- 1) P. Mathiesen, sm. st., 2.25.
 - 2) Tallene for 1801 gjelder husstand.
 - 3) H. Hinde, sm. st., s. 122 og 127.

De regionale forskjeller som vi finner igjen i 1865-tellinga, tyder heller ikke på økt spesialisering innenfor primærnæringene (tabell nr. 10.). En skulle da tro at kombinasjonerna jordbruk/fiske ville forekomme hyppigst i de perifere strøk der det var minst muligheter for avsetning av overskuddsvarer - lengst avstand til Kåfjord bl. a. Spesialiseringa i jordbruket skulle således være kommet lengst i gode jordbruksstrøk forholdsvis nært værket i Kåfjord. Men av tabellen går det fram at Rognsund har færre "kombinasjonshushold" enn sentrale strøk, så som Elvebakken, Bossekop og Aronnes. Påfallende er også forskjellen mellom Rognsund og Leirbotn. Naturforholdene er ikke så ulike i disse to kretsene at det skulle betinge så stor forskjell i næringsstruktur. Og skulle det være forskjell i næringsstruktur/yrkesstruktur mellom disse to kretsene, var det naturlig å vente at kombinasjonen jordbruk/fiske var vanligere i Rognsund enn i Leirbotn i og med at Rognsund lå midt i de beste fiskeområdene i Altafjorden.

Det eneste som kan forklare disse variasjonene er ulik registreringspraksis hos de som foretok tellingene i de enkelte kretsene. Det viser seg da også at tellinga i Rognsund og Talvik, som har nokså lik yrkesstruktur i 1865 (tabell 10), er foretatt av samme person, mens to andre har stått for registreringa i Langfjorden og Leirbotn (se side 23).

TABELL NR. 10.

HOVEDPERSONERS LEVEVEI I DE
ENKELTE TELLEKRETSE 1865. (%).

Krets / Yrke:	1	2	3	4	5	6	7	8
Rognsund	21	11,1	-	-	62,4	-	7,3	100,1
Langfjord	8,8	-	-	-	78,8	-	12,5	100,1
Leirbotn	18,3	72	-	-	1,1	-	8,6	100
Talvik	11,5	10,3	1,3	-	64,1	1,3	11,5	100,2
Bossekop	4,6	31,8	-	-	9,1	13,6	40,9	100
Rafsbotn	18,3	50	1,7	1,7	21,7	3,3	3,3	100
Reipas/Dvre Alta	1,4	2,7	-	-	43,8	15,1	37	100
Aronnes	14,1	15,6	-	-	43,8	17,2	9,4	100,1
Kvanvik	-	-	-	-	57,7	-	42,3	100
Kåfjord	5	1,2	-	-	5	4,4	84,5	100,1
Elvebakken/ Tverrelvdalen	12,5	35	-	-	32,5	3,8	16,3	100,1

Tallene i yrkesrubrikkene gjelder:

1	=	fiske
2	=	fiske/jord
3	=	fiske/jord/andre yrker
4	=	fiske/andre yrker
5	=	jord
6	=	jord/andre yrker
7	=	andre yrker
8	=	tilsammen rubrikk 1 - 7.

Dersom vi sammenligner originallistene i folketellingene for Alta/Talvik i 1801 og 1865, vil vi legge merke til en karakteristisk forskjell når det gjelder yrkesbetegnelser. I 1865 er hovedpersonens juridiske forhold til jord påfallende ofte registrert, selveier/gårdbruker går stadig igjen. Dette forekommer derimot svært sjelden i 1801. Dette forholdet er Johs. B. Thue inne på i den ovennevnte artikkelen i Heimen.⁽¹⁾ "Kva skal vi då leggja i omgrepet yrke i 1801-teljinga? Som vi har synt må ikkje omgrepet knytast for sterkt til den næringsmessige aktiviteten som det gjev uttrykk for. Rettare er det nok å oppfatta dei ulike rubriserte yrka i teljinga som ei beskriving av kvar innbuar sitt tilhøve til lovverk og skatteskipnad. Det er såleis meir den juridiske statusen åt kvar menneske som vert rubrisert."

Er yrkesstatistikken i 1865 for Altas vedkommende mer uttrykk for juridisk status enn den "næringsmessige aktivitet"? Kan dette i så fall forklare den store økningen innenfor jordbrukssektoren?

For å kunne gi svar på dette er det nødvendig å se på eiendomsforholdene i Alta/Talvik på 1800-tallet.

1) Johs. B. Thue, sm. st., s. 253 og 254.

Før 1775 kan en vanskelig tale om privat eiendomsrett til jorda i Finnmark. Staten anså seg som eier av all jord ⁽¹⁾ (Ca. 1770.). Staten betraktet Finnmark som en almenning hvor staten (kongen) ble ansett som den formelle eier. Det ble ikke krevd inn grunnavgifter av noe slag.

Fra midten av 1700-tallet utviklet det seg en praksis med utstedelse av såkalte rydnings-sedler eller amtssedler. Disse rydnings-sedlene ble utstedt av amtmanden og gav den enkelte oppsitter bruksrett, ikke eiendomsrett over sitt lille stykke jord.

Det er først med "Kongelig Resolusjon angående jorddelingen i Finnmarken samt Bopladsers Udvisning og sigldagning sammesteds" av 27/5 1775 at en innførte privat eiendomsrett til jord i Finnmark.

Det fundamentalt nye er at private overdras eiendomsretten til jorda. Men det var til dels sterke innskrenkninger i denne eiendomsretten. Odelsretten ble ikke gjort gjeldende i Finnmark. Den ble først innført i 1816.

Eierne ble pålagt bebyggelsesplikt. Dersom plassen lå øde i mer enn tre år, gikk eiendomsretten automatisk tilbake til staten. Når det gjaldt skogen som hørte til eiendommen, skulle staten eie barskogen som almenningseier, mens lauvskogen på eiendommen og lauvskogen i almenningen skulle eies av det enkelte bygdelag. Fra 1820 kom det imidlertid inne en klausul i skjøtene som gav oppsitterne eiendomsrett til lauvskogen som stod på eiendommen.

I resolusjonen av 1775 var der også en bestemmelse om maksimumsstørrelse på plassen som skulle utvises. Det het her at en skulle utvise så mye grunn at en hadde nok til å fø 4 kyr tilsvarende 32 sauer. En regnet da bare med gressgang og det vinterfôr som kunne skaffes på eiendommen. Fiskeavfall og tang skulle ikke medregnes når plassen ble utmålt.

Kyr og får ble skyldsettingsenheten i Finnmark, og det gjelder den dag i dag.

De som fikk overdratt jord i henhold til resolusjonen av 1775, fikk denne tildelt gratis. Men en skulle betale en årlig avgift tilsvarende 8 skilling pr. kv. Denne avgiften var en fritatt for i 5 år når en fikk overdratt en eiendom som hadde vært bebodd tidligere, mens en slapp å svare avgift i 10 år dersom en fikk tildelt en eiendom som ikke hadde vært bebodd tidligere. Avgiften falt bort i 1833.⁽¹⁾

Fraksisen med utstedelse av amtssedler der oppsitterne fikk bruksrett til sitt stykke jord, fortsatte også etter 1775. De som skaffet seg slike amtssedler, satt i realiteten like trygt på sine eiendommer som de som fikk amtsskjøter. Dessuten slapp de å svare jordavgift.

Note til forrige side:

1) Sverre Tannosen: Retten til jorden i Finnmark, s. 104 ff. (Institutt for offentlig rett. Skrift nr. 3 1972.).

Note til denne side:

1) Innstilling om lov og forskrifter om statens umutlialekte grunn i Finnmark fylke, s. 7. (Oslo 1962.).

De som fikk tildelt jord på denne måten, måtte i likhet med de som fikk skjete, dyrke opp den jorda de fikk tildelt. Dersom dette ikke skjedde, ville jorda falle tilbake til staten. Det var forutsatt at plassen senere skulle oppmåles og skyldsettes. Utstedelsen av slike amtsedler falt bort ved jordsalgsloven av 1863.

Ut gjennom 1800-tallet kom det mange klager angående jordforholdene i Finnmark. Fogder og forstmenn klagde særlig over gratisutvisningen av jorden. Ofte fikk folk utvist jord uten å slå seg ned for å dyrke jorda, men fortsatte å flytte fra sted til sted og fikk gratisutvisning etter hvert. Dette var en medvirkende årsak til at det ble utarbeidet en ny lov.

"Lov om Afhændelse af Statens Jord i Finnmarkens landdistrikt." av 22/6 1863. Det nye med denne loven var at jorda skulle selges, ikke deles ut gratis. Tanken bak var at eierne da ville bli sterkere knyttet til jorda, og at interessen for jordbruket dermed ville stimuleres.

En god del av innskrenkingene i eiendomsretten som resolusjonen av 1775 hadde innført, falt nå bort. All skog på eiendommene ble overført til oppsitterne, og tilbakefallsretten til staten ved ikke-bruk falt bort. Det ble også bestemt at de som hadde amts-seddel skulle få utvist jord etter den gamle ordningen i en overgangsperiode på 10 år.

Hvordan vinket så disse bestemmelsene
når det gjaldt salg av jord?

TABELL NR. 14.

UTSTEDELSE AV AMTSSKJØTER I
5-ÅRSPERIODER 1800 - 1875.

<u>År:</u>	<u>Alta</u>	<u>Talvik</u>	<u>Tils.</u>
1800 - 04	1	2	3
1805 - 09	0	1	1
1810 - 14	1	1	2
1815 - 19	6	0	6
1820 - 24	0	1	1
1825 - 29	1	0	1
1830 - 34	2	2	4
1835 - 39	1	1	2
1840 - 44	14	21	35
1845 - 49	12	21	33
1850 - 54	16	2	18
1855 - 59	32	2	34
1860 - 64	195	102	297
1865 - 69	52	34	86
1870 - 74	4	8	12
1875	2	1	3
Sum	339	199	538

Kilde: Register over Jordskylde og Bydnings-
plasser i Alten - Talvig 17.. - 1869.

Konsept panteregister Alta, matr.
nr. 1 - 37 og Talvik matr. nr. 1- 47. (Alta
Sorenskriveri).

I perioden 1775 og inntil 1800 var det utstedt 271 amtsskjøter i Alta/Talvik.⁽¹⁾ 180 av disse skjøtene (66 %) omfattet gårder i Talvik. I perioden 1800 til 1875 gjelder 63 % av amtsskjøtene Alta (tabell 11). Denne karakteristiske regionale forskjellen slår først ut for alvor fra 1850 (tabell 11). Det er vanskelig å gi noe definitivt svar på hva denne forskjellen kan skyldes. Dels henger det vel sammen med at folketilveksten (tilflytting) var størst i Alta, og dels i at det måtte være mere ledig jord i det indre området. Inntil 1850 var 64 % av alle utstedte amts-sedler gått til Talvik. Når en tar i betraktning at de indre strøk hadde størst jordbruksareal, er det ikke påfallende at ekspansjonen etter 1850 fant sted i Alta.

Av tabellen går det fram at interessen etter å eie jord har vart liten helt fram til 1840. De fleste har greid seg med en plassseddel (se tabell 12.).

TABELL NR. 12.

UTSTEDELSE AV Plass-SEDLER (AMTS-
SEDLER) I 5-ÅRS PERIODER 1800 - 1859.

År:	1800 - 04	1805 - 09	1810 - 14	1815 - 19	1820 - 24	1825 - 29	1830 - 34
Antall plasssedler:	10	5	3	3	15	54	73
År:	1835 - 39	1840 - 44	1845 - 49	1850 - 54	1855 - 59		
Antall plasssedler:	11	183	50	115	75		

Kilde: Register over Jordskylden og Rydnings-
plasser i Alten - Talvig ca. 17.. - 1859.

1) Sørenskriverarkivet (Alta sørenskriveri.).

Dersom vi sammenligner tabell 11 og 12, vil vi se at folk tok plass-sedler (amtssadler) og nøyde seg med det. Dette er da også naturlig, siden det ikke var forbundet noen særlige fordeler med eie-domsretten i forhold til bruksretten som plass-sedlene gav.

Det er først fra 1840 at vi kan spore en stigende interesse for å sitte med selveierjord (tabell 11). Og i 1860-årene får vi en voldsom oppgang i utviste/solgte bruk. Dette må ha sammenheng med de nye bestemmelser som ble gjort gjeldende angående jordforholdene i Finnmark ved jordsalgsloven av 1863. De som satt med plass-sedler (amtssedler) har vel nyttet seg av lovens muligheter til å få tildelt selveierjord gratis i overgangsperioden (se ovenfor).

Nå er det riktignok i 1860 og 1862 at antall utstedte amtsskjøter er størst, dette var før den nye loven ble innført. Men en må vel anta at det var kjent blant folk at en ny ordning var på trappene, og at mange benyttet seg av den gunstige ordningen som gjaldt angående utvisning av jord.

En annen medvirkende årsak til økende etterpørsel etter selveierjord kan være opprettelsen av Alta Sparebank i 1861.⁽¹⁾ En kunne lettere oppnå lån med sikkerhet i jordeiendom. Men noen vesentlig betydning hadde dette nok ikke i de første 3 - 4 år. I 1861 framgår det at banken hadde 18 innskytere og at 61 lån var innvilget mot vekselobligasjoner.⁽²⁾ Men både innskudd og utlån økte sterkt i de neste tiårene.

1) Hjalmar Hansen: Alta Sparebank 1861 - 1961. (Minneskrift. Tromsø udateret.).

2) Hjalmar Hansen, en. st.

Vi ser at jordeiendomsforholdene endrer seg sterkt i perioden. Den dyrkbare jorda går over på private hender. Både staten og den enkelte bruker så ut til å ha fordeler av dette. Det å sitte med egen jord ble, etter hvert som restriksjonene på eiendomsretten falt bort, mer fordelaktig. Det er heller ikke usannsynlig at det etter hvert fulgte en viss sosial status ved å eie sin egen jord. Endrede jordeiendomsforhold og endret holdning til eiendomsretten kan dermed ha avspeilet seg i yrkesregistreringa i 1865.

Da vi tidligere så på utviklinga innenfor de yrker som ikke var knyttet til primærnæringene (s. 50 ff.), synes det å være samsvar mellom yrkesstatistikk og det andre kilder kan berette om nærings- og yrkesstruktur.⁽¹⁾ Dette synes ikke å være tilfelle for fiske og jordbruk. Her er det mye som tyder på at vi har en kraftig overrepresentasjon når det gjelder jordbruk som eneyrke. Fiske og kombinasjonen fiske/jordbruk er på sin side underrepresentert. Mens 1801-tellinga for Alta/Talvik ser ut til å avspeile den næringsmessige aktivitet forholdsvis godt, forteller 1865-tellinga oss - når det gjelder jordbrukssektoren - sannsynligvis mer om den enkeltes sosiale/juridiske status.

Yrkesstatistikken har altså bare delvis kunnet gi oss et bilde av den økonomiske aktivitet og de næringsstrukturelle endringene på 1800-tallet. Skal en kunne si noe om jordbrukets relative og absolutte betydning er det nødvendig å gå veien om andre kilder.

1) Andre svakheter ved yrkesstatistikken 1865 for Alta/Talviks vedkommende er at lokale ressursar som laksefiske og skogsdrift ikke blir registrert eller kraftig underrepresentert. Det samme gjelder skiferdriften som tok til i disse årene. (Lensmannberetning 1860 - 1865.).

ÅKERBRUK OG HUSDYRHOLD

I sin bok om Finnmark polemiserer Fr. Rode mot en overdreven tro på jordbrukets framtidsmuligheter i Finnmark. Selv om fedriften var "intet mindre end uvigtig for en stor del af Finnmarkens Indvandrere"⁽¹⁾, så ville fisket være hovedsagen. Og Rode fortsetter: "Det skulde altså være potatos og Qvægavl der skulde lænne Jorddyrkernes Umage; men ligesom de første dog ingeninde ville kunne erstatte Kornet, saaledes vilde Fedriften vist aldrig her kunne drives til den høide, at den kunde give det fornødne Overskud til Indkøb af Korn, Man har paaberaabt sig de Dalstrækninger, som gives paa nogle Steder i Finnmarken, og som uagtet der findes Spor af en fordig Vegetation, dog ligge enten ganske ubenyttede eller dog kan bruges med stor Besvær og liden Fordeel til Skatteaark uden At dyrkes eller forbedres; men Man synes at gløme, at disse ligge mellem 70 og 71° Breddé, , og Overhodet er saa fare at de aldrig kunne komme i nogen væsentlig Betragtning, naar der er Tale om Finnmarkens Kultur i Almindelighed."⁽²⁾ (min understrekning.).

Vel 30 år senere er Chr. A. Wulfsberg på reise i Finnmark og skriver begeistret om Alta: "Der er allerede antydnet, at er der nogetsteds i Finnmarken, man hovedsagelig kan leve af Jordbruget - det vil Læseren nu fornemmelig forstaa at være ligebetydende med rationelt Kvædrift - saa er dette i Alta. Jeg fraviger ikke denne Overbevisning, og Tiden vil vise, om jeg har Ret."⁽³⁾

I samme retning uttaler amtmann Holmboe seg i sin beretning 1866 - 70.⁽¹⁾ I motsetning til andre strøk av Finnmark ville jordbruket kunne bety mye i Alta og de indre strøk av Talvik kommune. I disse strøk mente Holmboe: "at Jordbrug i Forening med Fædrift allerede paa sine Steder er og i videre Kredse kunde blive Hovednæringen."

Vi griper derfor inn i en gammel debatt når vi i de følgende kapitler skal forsøke å si noe om hva åker- og februksproduksjonen betydde for folket som levde i Altafjorden i det forrige århundre.

Er det så mulig med de kilder vi i dag kjenner, å si noe om hvilke vurderinger som var best underbygget - de optimistiske tonene hos Wulfsberg og Holmboe eller den mer reserverte holdning hos Rode? Eller skjedde det så mye i de vel 30 år som ligger mellom disse utsagnene at alle hadde et rimelig grunnlag å bygge på?

Noter til forrige side:

- 1) Fr. Rode, sm. st., s. 132.
- 2) Fr. Rode, sm. st., s. 145 ff.
- 3) Chr. A. Wulfsberg: Om Finmarken, (Christiania 1867), s. 161 ff.

Note til denne side:

- 1) Amtmannens femårsberetning 1866 - 70.

K.A.P. 2.

ÅKERBRUKET.⁽¹⁾

2.1.

KILDENE.

Hovedkildene for dette kapitlet er jordbrukstellingene, lensmannsberetningene, fogdeberetningene, NOS, og beretninger fra omreisende agronomer som Landbruksselskapets arkiv er så rikt på. Jeg har også i dette kapitlet hatt nytte av Rodes bok. Sogneprest Lieds lille hefte om jordbruket i Alta og Landbruksselskapets brosjyre om fedriften i Finnmark har gitt nyttige opplysninger til dette kapitlet.⁽²⁾ Det samme gjelder mer moderne litteratur som Ytrebergs bok om Landbruksselskapet⁽³⁾ og en artikkel i Hålsøyminne av N. Moksnes.⁽⁴⁾ I avsnittet om pomorkandelen har jeg for det meste bygget på Odd G. Eriksen, Salomon Kraft og Trygve Solhaug.⁽⁵⁾

2.2.

FOLLTALLENE 1835 - 1890.

Før vi kan si noe om produksjonsutbyttet innenfor åkerbruk, er det nødvendig å kommentere de folktall vi kommer til å legge til grunn.

1) Det beskjedne hagebruket som fant sted, vil ikke bli berørt. Heller ikke dyrking av nepe/turnips som ikke er registrert i jordbrukstellinga vil bli berørt i dette kapitel.

2) se side 9.

3) se side 12, note 1.

4) se side 57, note 2.

5) se side 55, note 5

Ved jordbrukstellingene fram til 1865 ble det oppgitt et folktall for hver sedart for hele prestegjeldet. I 1865 ble det, som vi har sett, oppgitt folktall for hver tellekrets. Foll-oppgavene er basert på skjønn. Disse skjønnstallene var vel basert på en felles norm som var kjent og brukt innen et distrikt. Vi kan derfor ikke betrakte de opplysninger vi får fra forskjellige kilder som uavhengig av hverandre. Dette gjør det enda vanskeligere å kunne vurdere tallene.

TABELL NR. 13.

FOLLTALL 1835 - 1890.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	(1)	(1)	(1)	(1)	(2)
<u>BYGG</u>																						
Alta	-	-	-	-	-	-	-	4-5	6	6	6	-	-	-	6,5	-	-	-	-	-	-	-
Talvik	-	-	-	-	-	-	-	-	5	6	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Alta/Talvik	6	4	6	4	4-5	5	3-5	5	-	-	-	6-10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fogderi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Amt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,1	6,0	6,5	8,2	8,2
Landsgj. snitt (3)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,0	6,0	6,5	8,2	8,2
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6,8	8,4	8,2	8,8	8,8

POTETER

Alta	-	-	-	-	-	-	-	-	8	6	6	6	6	6	6	6	6	-	-	-	-	-
Talvik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6	6	6	6	6	6	6	-	-	-	-	-
Alta/Talvik	5	12/15	-	-	6	8	6-10	7	-	-	-	-	6-10	-	-	-	-	6,4	6-8	-	-	-
Fogderi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Amt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Landsgj. snitt (3)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,8	6,5	7,0	5,4	5,4
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,8	6,5	7,0	5,3	5,3
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6,6	7,4	7,3	7,3	7,3

Forklaring til rubrikkene på neste side.

Potnoter:

- 1) C. No. 15. Statistikk angaaende det norske jordbrug fornemmelig i femaarsperioden 1871 - 1875 og i aaret 1875. S. 51.
- 2) NOS, Tredie Række, No. 217. Norges jordbrug og faadrift i femaarsperioden. 1886 - 1890. S. 46 ff.
- 3) Rikets bygger.

Forklaring til rubrikkene i tabell 13, side 78.

Rubrikk nr.	Tekst
1.	Jordbrukstellinga 1835
2.	Fogdeberetning 1830 - 35
3.	NOS 1835 (amtmannens femårsberetning)
4.	Amtmannens femårsberetning 1835 - 40
5.	Fr. Rode 1841
6.	Jordbrukstellinga 1845
7.	Amtmannens femårsberetning 1840 - 45
8.	Jordbrukstellingene 1855
9.	Amtmannens femårsberetning 1850 - 55
10.	Jordbrukstillingen 1865.
11.	Lensmannsberetning 1860 - 65
12.	Amtmannens femårsberetning 1860 - 65
13.	Agronom Furu 1859
14.	Amtmannens femårsberetning 1865 - 70
15.	Amtmannens femårsberetning 1870 - 75
16.	Lensmannsberetning 1875
17.	NOS 1866 - 70 (se note 1, side 78.).
18.	NOS 1871 - 75 (se note 1, side 78.).
19.	NOS 1875 (se note 1, side 78.).
20.	NOS 1886 - 90 (se note 2, side 78.).

TABELL NR. 14.

FOLLTALL SOM ER LAGT TIL GRUNN
FOR BEREKINGENE I DENNE OPPGAVEN.

Nr	1835	1845	1855	1865	1875	1890
<u>BYGG</u>						
Alta	-	-	-	-	-	-
Talvik	-	-	-	-	-	-
Alta/Talvik	4	5	5	6	6	8
<u>POTETER</u>						
Alta	-	-	-	5,5	-	-
Talvik	-	-	-	6,2	-	-
Alta/Talvik	5	6	6		6	6

Vi ser at follopplysningene kan variere svært mye fra kilde til kilde. I 1830-årene har en oppgitt mellom 4 og 6 foll for bygg, mens follltallene for poteter varierer fra 4 til 12-15. Fogd Grundvedt oppgir at poteten kunne gi 12/15 foll. Dette er uvanlig høyt også sett i landsmålestokk. Det er derfor trolig at dette må være et maksimumstall - altså mer et eksempel på hvor store avlingene kunne bli. Dette framgår av forsåvidt av fogdeberetningen: "Potatisavlingen lønner sig bedre, og er i bemeldte Aaringer gaaet mere fremad. Utsæden heraf i Altens sogn er nu omtrent 60 tønne hvorefter i gode Aar antas indtil 12 a 15 Fold, dog mange Aar ogsaa flere mindre."⁽¹⁾

1) Fogdeberetning 1830 - 35.

Fr. Rode⁽¹⁾ oppgir et folletall på 6, mens sogneprest Fleischer har oppgitt 5 foll i jordbrukstellinga. Fleischer var riktignok ny i embetet på dette tidspunkt (se side 20), men han har i disse spørsmål bygd på "... de oplysninger som haver været mig mulig at anholde af sagkyndige Mænd her" ⁽²⁾ Rode skulle på sin side kjenne de lokale forhold godt etter å ha vært 7 år i distriktet da han skrev sin bok. I forhold til de folletall som blir oppgitt senere på 1800-tallet (se tabell 13), synes også et gjennomsnittlig folletall på mellom 5 og 6 for poteter å være plausibelt. I våre beregninger har vi valgt å bruke et folletall på 5 for 1830-årene.

Folletallsopplysningene for bygg er ikke så avvikende som tilfellet var for poteter. Folketellinga oppgir 6 foll for bygg i 1835. Dette tallet ble også benyttet av NOS. ⁽³⁾ Rode mener imidlertid at dette er for høyt: "... I de af Finansdepartementets utgivne "Statistiske Tabeller, 2. Række" angives Avlingen til 6 Foll. Dette antages at være for høit i almindelige Aar, især da Man bruger at saae meget tykt." ⁽⁴⁾

1) Fr. Rode, sm. st., s. 135.

2) Sogneprest Fleischer i en beretning til fogden 1834 (bilag til fogdeberetningen.).

3) Amtmennenes femårsberetninger, 1830 - 1835.

4) Rode, sm. st., s. 133.

Rode oppgir utsæden til å være omtrent 30 tønner, mens avlingen er 100 til 120 tønner "eller noget Mere" - dette skulle gi et follltall på mellom 4 og 5. Fogd Grøntvedt oppgir at "i de beste Aar antaes 4 Fold."⁽¹⁾ Nå stiller Grøntvedt seg forholdsvis reservert til jordbrukets muligheter i Finnmark og mener at utbyttet blir for "ringe, at det kan forslaae til en Husholdning." Hans opplysning om foll ble brukt for å vise hvor ubetydelig komndriften var, "... hvilket viser hvor lidet lønnende denne drift er." I gode år var sannsynligvis 4 foll for lite, men 1830-årene var dårlige avlingsår.⁽²⁾ Fogden var kanskje ikke så langt fra det sannsynlige follltall. Sammenlignet med folloppgavene i 1845, synes det rimelig - i likhet med follltallene for potet - å sette follltallet litt lavere i 1835.⁽³⁾ Vi har derfor valgt å bruke 4 som follltall i våre beregninger for 1835.

I 1845 oppgir folketellinga 5 foll for bygg og 8 foll for poteter. Sogneprest Aars som var ansvarlig for denne tellinga, var i likhet med sin forgjenger ny i stillinga på den tid jordbruks- og folketellinga foregikk. Men også han har vel måttet stole på opplysninger fra jordbrukskyndige i bygda, og det er liten grunn til å tro at hans opplysninger var mer usikre enn Fleischers.

1) Fogdeberetning 1830 - 35.

2) Amtmenneses femårsberetninger
1830 - 35 - 45.

3) Femårene 1840 - 45 var i motsetning til tiåret for gode avlingsår.

De follltall Aars oppgitt, ligger i nærheten - muligens litt høyere - enn opplysninger i andre kilder fra 1840 (se tabell 13.). Siden 1840-årene synes å ha vært bedre avlingsår enn tiåret før, mener vi det er rimelig å tro at byggutseden gav flere foll i 1845 enn 1855 (se tabell 14.). Det samme skulle gjelde potet. Alle kildene opererer med follltall på 6 eller høyere. Det er all grunn til å tro at potetutseden gav større avlinger i 1845 enn ti år tidligere. Sammenlignet med folloppgavene i de senere jordbrukstellingene, er det imidlertid ikke rimelig å anta at follltallet ligger noe særlig over 6 i 1845. Vi vil i våre beregninger nytte tallene 5 og 6 henholdsvis for bygg og potet.

Det ser ikke ut til at follltallene har endret seg noe særlig fram til 1855. For bygg er det oppgitt å ligge mellom 4 og 5 (se tabell 13). Det er ingen grunn til å tro at follltallet gikk ned mellom 1845 og 1855 i og med at vi rundt 1850 hadde en serie gode åringer.⁽¹⁾ Det samme gjelder potetavlingene.

Ved jordbrukstellinga i 1865 oppgis follltall for hver tellekrets. For å få et gjennomsnittstall for Alta og Talvik har vi regnet ut avlingen for hver krets og summert dette sammen. Deretter har vi dividert med utseden for henholdsvis Alta og Talvik og fått et gjennomsnittlig follltall. Dette skulle gi et riktigere gjennomsnittstall enn ved å regne gjennomsnittet direkte ut av follltallene, slik som det synes å ha blitt gjort i folketellinga, i og med at ikke alle kretser har like stor utsed.

1) Nils A. Ytreberg, sm. st., s. 27.

De tall som framkommer (tabell 14), ser ut til å samsvare godt med opplysningen i lensmannsberetningen (tabell 13). Nå bygger lensmann Dyblie sannsynligvis på jordbrukstellinga, men dette skulle da også tyde på at han anså disse for å være korrekte. Agronom Furu oppgir 6 - 10 foll av poteter og korn og han nevner eksempler på 12 - 14 foll korn og 14 - 18 foll poteter. Det siste er imidlertid maksimumstall. Nå var åringene omkring 1860 bedre enn senere på 1860-tallet,⁽¹⁾ og det er derfor naturlig at Furus tall ligger litt høyt. Vi vil bygge på det som framkommer i folketellinga (gj.snitt av folktallene i tellekretsene, tabell 14.).

Foldigheten ser ikke ut til å ha blitt særlig større verken for potet eller korn i 1875, og vi nytter samme tall som ti år tidligere. For 1890 har vi brukt de folktall som er oppgitt for fogderiet.⁽²⁾

Da det bare var Alta/Talvik-området som produserte korn i fogderiet, må en anta at folktallet for fogderiet gjelder Alta/Talvik. Når det gjelder potet, ser en av tallene i NOS fra 1866 til 1875 at folktallet omtrent ligger på samme nivå i Alta/Talvik og fogderiet, muligens litt høyere for Alta/Talvik.

1) Lensmannsberetning 1860 - 65
Lensmannsberetning 1856 - 60.

2) NOS oppgir ikke folktall på herreds- og sognenivå.

Vi har derfor brukt et folktall på 6 også i 1890. Føldigheten for bygg virker muligens litt høy i 1890, men da vi ikke har hatt andre kontrollkilder, har vi likevel valgt å nytte et folktall på 8.

Det kan kanskje virke litt påfallende at folktallene for bygg ser ut til å stige utover på 1800-tallet, mens dette ikke gjelder potet (se tabell 14). Dette kan imidlertid ha sin naturlige forklaring i at potetdyrkinga først ble tatt opp i de beste jordsbruksstrøkene, men etter hvert spredte den seg til også mer marginale jordbruksstrøk der avlingene av naturlige grunner ikke ble så store. Dette vil vi finne eksempler på for Alta/Talvik.

2.3.

KORNDRUKING I ALTA/TALVIK.

Alta-området er et av de få områder i Finnmark hvor forutsetningen for kornproduksjon er til stede.⁽¹⁾ Denne mulighet har vært utnyttet av fastboende allerede for 1700-tallet.⁽²⁾

Hvor viktig var så denne kornproduksjonen i Alta/Talvik i den perioden vi her behandler?

1) Alta/Talvik var de eneste kommuner i det nåværende Finnmark som ifølge NOS oppgav byggutsed i årene 1860 - 65. Amtmennes femårsberetning 1860 - 65, 2. hefte, s. 35.

2) Arund Helland: Finnmarks Amt, bd. II, s. 345.

Hils A. Ytreberg, sm. st., s. 9.

Notat fortsetter neste side.

TABELL NR. 15.

VESED AV BYGG OG HAVRE PR. 1000
INNBYGGERE I 1865. TØNNER.
ALTA, TALVIK, ALTA/TALVIK, ALTA
FOGDERI, FINNMARK AMT, TROMSØ
STIFT, NORGES BYGDER OG NORGE.

	BYGG	HAVRE
NORGE	75	210
Norges bygder	88	248
Tromsø stift	110	33
Finnmark amt	9	3
Alta fogderi	26	8
Alta/Talvik	34	12
Alta	58	18
Talvik	4	3

Kilde: Folketellinga 1865. NOS C. No. 15.

Av tabellen synes det å gå fram at korndyrkinga i Alta/Talvik har vært beskjedden, når vi sammenligner med resten av landet. Særlig når en tenker på at en i andre deler av landet også dyrket en rekke andre kornslag - hvete, rug, blandkorn. Men i forhold til fogderi og amt ble det dyrket mye korn i Alta/Talvik.

Note 2 til forrige side fortsatt:

Nordnorske Samlinger bind I: Finnmark omkring 1700, aktstykker og overskrifter. To jordebøker fra 1694, 1. hefte, s. 5:

"... der voren oc Koern endeel aaringer."

N. Fjærvoll, sm. st., s. 104 - 105.

2.3.1.

KORNDYRNING I ALTA/TALVIK
OMKRING 1860 - 65.

Vi vil i dette avsnittet undersøke hvor viktig korndyrkinga var i vårt distrikt. Dvs. hvor utbredt kornproduksjonen var, hvilke kornsorter som ble dyrket, og hvor stor avlingen kunne være. Hovedspørsmålet vi vil forsøke å gi svar på, er om matkornproduksjonen i 1860-årene kunne dekke kommunens kornkonsum.

2.3.1.1. KORNSORTER.

Havre og bygg var de eneste kornsorter som ble dyrket i 1865 i følge jordbrukstellinga. Havre ble ikke brukt til menneskeføde. "... Havre, der kun avles til Gensføder..." (Lensmann Dyblies 5-årsberetning 1860 - 65.).

2.3.1.2. UTBREDELSE.

Det var naturlig nok de indre distriktene i Altafjorden som sto for den matkornproduksjon som fant sted. (Se tabell neste side.).

TABELL NR. 16.

UTSED AV BYGG OG HAVRE I DE
ENKELTE TELLEKRETSENE I 1865.

	Bygg (tønner)	Havre (tønner)
Rognsund	-	-
Langfjord	-	-
Leirbotn	0,13	0,50
Talvik	7,-	6,-
Tilsammen Talvik	7,13	6,50
Kåfjord	1,-	6,-
Storvik/Kvæmvik	-	-
Bossekop	12,-	15,50
Reipas/Ovre Alta	31,-	12,-
Elvebakken/Tverrelvdal	53,50	4,-
Aronnes	42,63	7,-
Rafshotn	3,50	-
Tilsammen Alta	143,63	44,50
Tilsammen Alta/Talvik	150,76 ⁽¹⁾	51,- ⁽¹⁾

Kilde: Folketellinga Alta/Talvik 1865.

Men som det framgår av tabellen, hadde både Talvik og Leirbotn tellekretser noen tonner byggutsed i 1865.

I Alta kommune stod Elvebakken/Tverrelvdalen tellekrets for den største utsedsmengde med 53,5 tonner bygg. Reipas/Ovre Alta og Aronnes fulgte så med 42,63 og 31 tonner byggutsed.

1) Påliteligheten av tallene for jordbrukstellinga (utsedstall) vil vi drøfte på side 125 ff.

Bossekop, Rafsbotn og Kåfjord kretser hadde beskjedne utsedsmengder. En eneste tellekrets, Storvik/Kvænvik, oppgir hverken bygg- eller havre-utsed.

Havre ble dyrket i de samme områder av kommunen som bygg med unntak av Rafsbotn, der en bare dyrket bygg. (Tabell 16.). Utseden av havre ligger betydelig under byggutseden. I Talvik kommune er det Leirbotn og Talvik krets som oppgir utsed av havre.

Bossekop krets har den største utsedsmengde av havre i Alta kommune (15,5 tonner). Reipas/Øvre Alta krets har omtrent like stor havreutsed (12 tonner). Aronnes, Kåfjord og Elvebakken/Tverrelvdalen har mellom 4 og 7 tonner utsed. (Se tabell 16.).

I Alta kommune ble det, som vi ser, dyrket korn i alle tellekretsene med unntak av Storvik/Kvænvik. Men over 95 % av den totale utsed av korn faller på de fire kretsene Aronnes, Reipas/Øvre Alta, Elvebakken/Tverrelvdalen og Bossekop. Dette området var den "korn-produserende del" av kommunen. For Talviks vedkommende er den beskjedne utsedsmengde av bygg og havre konsentrert til Leirbotn og Talvik tellekretser.

Spørsmålet er nå om kornproduksjonen innenfor det "kornproduserende distrikt" (Aronnes, Reipas/Øvre Alta, Elvebakken/Tverrelvdalen og Bossekop) var konsentrert til noen få bruk eller om så å si hver gårdbruker innenfor dette området hadde sin åkerlapp hvor de sådde litt bygg eller havre.

TABELL NR. 17.

ANTALL HUSHOLD SOM HAR OPPGITT
UTSED AV BYGG ELLER HAVRE VED
FOLKETELLINGA I 1865. ELVE-
BAKKEN/TVERRELVDALEN, ARONNES,
REIPAS/ØVRE ALTA OG BOSSEKOP
TELLEKRETSET.

BYGG

Tellekrets		Hushold med bygg	Hushold uten bygg	Hushold med både bygg og havre	Totalt antall hushold
Elvebakken/ Tverrelvdalen	N	51	29	1	80
	%	63,8	36,2		100,0
Aronnes	N	36	28	1	64
	%	56,3	43,7		100,0
Reipas/Øvre Alta	N	30	43	7	79
	%	41,1	58,9		100,0
Bossekop	N	7	36	4	43
	%	16,3	83,7		100,0

HAVRE

Tellekrets		Hushold med havre	Hushold uten havre	Hushold som bare har havre- utsed og ikke bygg	Totalt antall hushold
Elvebakken/ Tverrelvdalen	N	1	79	0	80
	%	1,3	98,7		100,0
Aronnes	N	2	62	1	63
	%	3,1	96,9		100,0
Reipas/Øvre Alta	N	10	63	3	73
	%	13,7	86,3		100,0
Bossekop	N	6	37	2	43
	%	14,0	85,0		100,0

Kilde: Folketellingene Alta/Talvik 1865.

I tabellen på forrige side har vi tatt for oss den "kornproduserende del" av Alta/Talvik og undersøkt hvor utbredt kornproduksjonen var innen dette området. Elvebakken/Tverrelvdalen, Aronnes og Reipas/Øvre Alta skiller seg ut m.h.t. matkornproduksjon (byggutsed). I disse kretsene hadde mellom 40 og 65 % av husholdene oppgitt byggutsed. Byggproduksjonen var mest utbredt i Tverrelvdalen og på Elvebakken, hvor tilsammen 63,8 % av husholdene dyrket bygg. Aronnes følger så med en prosentandel på 56,3 byggproduserende hushold (tabell 17.).

Dyrkinga av havre viser et litt annet bilde. Bossekop hadde den største andel havreproduserer - 14 % av husholdene i denne tellekretsen oppgav utsed av havre. Elvebakken/Tverrelvdalen ligger overraskende svakt an, i det bare 1 hushold har utsed av denne kornsorten.

2.3.1.3. UTSEDSMENGDE.

TABELL NR. 18.

UTSEDSMENGDE AV BYGG OG HAVRE FORDELT PÅ HUSHOLD. ELVEBAKKEN/TVERR-ELVDALEN, ARONNES, REIPAS/ØVRE ALTA OG BOSSEKOP TELLEKRETSER.

	Elvebakken/ Tverrelvdalen		Aronnes		Reipas/ Øvre Alta		Bossekop	
	1	2	1	2	1	2	1	2
Over 3 tonner	2	1	6	1	2	-	3	2
2,01 - 2,99 tonner	-	-	1	-	1	-	-	1
1,00 - 2,00 "	28	-	12	1	9	9	-	2
0,51 - 0,99 "	-	-	1	-	-	-	-	-
0,01 - 0,50 "	21	-	16	-	18	1	4	1
SUM	51	1	36	2	30	10	7	6

Kilde: Folketellinga Alta/Talvik 1865.

Kubrikkene 1 og 2 står for henholdsvis bygg og havre.

Av 124 byggproduserende hushold i disse fire tellekretsene, hadde 59 (47,6 %) en utsedsmengde på $\frac{1}{2}$ tønne eller mindre. Reipas/Øvre Alta har den største andel "smådyrkere" idet 18 hushold av i alt 30 (dvs. 60 %) hadde utsed på $\frac{1}{2}$ tønne eller mindre. Fossekop følger så med 4 hushold av 7 (57 %) med denne utsedsmengde. Aronnes hadde forholdsvis færre smådyrkere med 44,4 % med $\frac{1}{2}$ tønne eller mindre (16 av 36 hushold). Elvebakken/Tverrelvdalen hadde 41 % av denne kategori (21 av 51 hushold). For Elvebakken/Tverrelvdalens vedkommende lå de fleste husholdene mellom 2 og 1 tønne byggutsed (28 av 51 hushold, dvs. 55 %). Bare 2 hushold hadde oppgitt utsed over 3 tønner. Reipas/Øvre Alta hadde forholdsvis få brukere med utsed mellom 1 og 2 tønner (9 av i alt 30 hushold, dvs. 30 %). I denne kretsen hadde i likhet med Elvebakken/Tverrelvdalen 2 hushold oppgitt over 3 tønner byggutsed. I Fossekop tellekrets fantes det forholdsvis mange store byggprodusenter, idet 3 av 7 hushold oppgav mer enn 3 tønner byggutsed. I denne kretsen fantes det ingen utsedsmengder mellom 1 og 2 tønner (tabell 18.).

Ser vi på utsed av havre, finner en at denne lå jevnt over høyere enn for bygg. Det er svært sjelden utsedsmengden kom under 1 tønne. De fleste hushold som har oppgitt havreutsed, hadde mellom 1 og 2 tønner i utsed.

Vi ser altså at den totale utsedsmengde er spredt på mange hushold i det distrikt vi har undersøkt. Litt under halvparten av husholdene i dette distrikt har oppgitt byggutsed. (Tabell 17.).

Videre finner vi at utsedsmengden er beskjedden pr. hushold. Av de 124 hushold som dyrket bygg, hadde 87 hushold (70 %) 1 tønne eller mindre i utsed. (Tabell 18.). Noen få gårdbrukere sådde ut mer enn 3 tønner bygg. Havreutseden var beskjedden. Men i motsetning til bygg var havreutseden fordelt over forholdsvis færre brukere enn tilfellet var for bygg. Dette henger nok sammen med at havre ble nyttet som kraftfôr, og at det bare var de som bevisst satset på bedre husdyravl som umaket seg med havre dyrking. Ting som tyder i den retning, er at blant de som hadde størst utsed av både bygg og havre, finner en svært mange av bygdas "overklasse" som var interessert i utvikling innen jordbruket. I denne gruppen foregangsmenn finner en lensmann Dyblie, distriktslege Follum, sogneprest Lied, den katolske sogneprest på Elvebakken, og forretningsdrivende D. Nielsen.

På spørsmålet vi stilte om hvor utbredt korn dyrkinga var i de kornproduserende distrikter, må svaret bli at innpå halvparten av alle hushold (47 %) hadde en åkerlapp, hvor de sådde bygg. Havre dyrkinga derimot var konsentrert på færre hender.

Det at forholdsvis mange innen det kornproduserende distriktet avlet bygg, kan tyde på at denne produksjonen var ledd i et selvforsyningssystem. Dette er det imidlertid for tidlig å si noe sikkert om, før vi vet mere om hvor store avlingene kunne være. Var det slik at de kornproduserende deler av kommunen skaffet et overskudd av korn? I hvilken grad var Alta/Talvik eller de enkelte distrikt innen kommunen selvforsynt med korn?

For å kunne gi noe svar på disse spørsmål, er det nødvendig å bringe på det rene hvor stort kornkonsumet var pr. person på 1800-tallet i Finnmark og Alta-området.

2.3.1.4. KORNKONSUM I FINNMARK.

Gjennom Adelaers rapport⁽¹⁾ og Lindenows undersøkelser på tingene⁽²⁾, kan en danne seg et visst bilde av kornkonsumet i Finnmark på slutten av 1600-tallet. "Lilienskiöld spurte så almuen hvor mye hver av dem trengte til års og dags opphold. En nordmann trengte 4 tønner mjøl å 5 våg fisk..."⁽³⁾ Uttrykket "en nordmann" omfatter sannsynligvis en husholdning. Regner en 5 personer pr. hushold⁽⁴⁾, skulle dette utgjøre et sted mellom 56 og 95 kg melvarer pr. hushold alt etter som vi regner en liten eller stor tønne.⁽⁵⁾ Etter stikkprøver som vi har foretatt hos Adelaer, ser korn- og melkonsumet ut til å ligge på omtrent samme nivå i Alta. Begge disse to kildene stammer fra en nød tid for folket i Finnmark. De opplysningene Adelaer gir oss om kornforbruket, er derfor kanskje mer et uttrykk for hvor vanskelig og hvor dyrt det var for befolkningen å skaffe mel til sitt "daglige" brød, enn et uttrykk for det reelle behov.

1) Finnmark omkring 1700. Henrick Adelaer i Finnmark 1690. NordNorske Samlinger, bind I, fjerde hefte, (Oslo 1938.).

2) Finnmarkskommisjonen av 1685. Lindenows undersøkelser på tingene.

3) Magnhild Bjorgan, sm. st., s. 57, bd. 1.

Note 4 og 5 se neste side.

Lilienskiold spurte derimot om behovet - "hvor meget hver mann trengte" - og de som ble spurt skulle ha liten grunn til å oppgi for lave tall all den tid Lilienskiolds oppgave var "å bringe de forfalne og confuse saker udi orden igjen."⁽¹⁾

På 1800-tallet var forsynings-situasjonen en helt annen i Finnmark (bl. a. ved pomorhandelen), og kornkonsumet var trolig høyere. På den andre siden begynte nå poteten å bli alminnelig kjent - også i Finnmark - og dette måtte medføre at behovet for matkorn ble mindre. I amtmannsberetningen 1850 - 55 regnes 3 tonner korn som årsbehov av "Brosfode" pr. person. I dette har amtmannen medregnet poteter. Om dette er regnet i byggverdi,⁽²⁾ er vanskelig å fastslå. Det kan se ut til at amtmannen har satt 1 tonne rug lik 1 tonne bygg lik 3 tonner poteter. Dersom vi regner amtmannens korn- og potetkonsun (3 tonner) som om dette er oppgitt i byggverdi, skulle dette tilsvare ca. 270 kg. Vi har da satt 1 tonne bygg lik 1,39 hl lik 65 kg.⁽³⁾

Noter til forrige side:

4) Henry Minde, sm. st., s. 50. Minde har funnet en husholdsstørrelse på litt i underkant av 5 for denne tida.

5) En korntønne på 162 liter var kjent, men også en på vel 97 liter. Ved kongelig forordning 1683 ble korntønna regulert til 144 potten, dvs. 139,4 l. Lov av 28. juli 1824 fastsatte en korntønne til 139 liter, og ble utvidet til å gjelde "alle tørre varer". (Norsk Historisk Leksikon: Kommål og korntønne, Oslo 1974.).

Noter til denne side, se neste side.

Dette ligger litt i underkant av årsforbruket pr. person på landsbasis som er oppgitt til 304 kg potet og kornvarer (byggverdi) i årene 1864 - 67.⁽¹⁾ Tar en potet- og korn- og melkonsumet hver for seg, var forbruket på landsbasis på henholdsvis 253 kg poteter og 215,2 kg mel og korn. Forholdet mellom kornkonsum og det totale korn- og potetkonsum var altså på 1 : 1,4. Regner vi at det samme forhold gjaldt i Finnmark i 1850-årene,⁽²⁾ skulle kornkonsumet etter opplysningene fra amtmanden ha ligget på ca. 190 kg. pr. person.

For å få et omtrentlig bilde av kornkonsumet i Finnmark ant på 1800-tallet, kan en også nytte flere andre kildetyper. NOS gir oss opplysninger om kornimporten til landets tolldistrikter. I amtmenenes femårsberetninger finner en også opplysninger om denne importen. Når det gjelder handelen mellom Finnmark og Russland (pomorhandelen), kan vi nyttede opplysninger Salomon Kraft og Odd Gustav Eriksen gir i sine arbeider om pomorhandelen på 1800-tallet.⁽³⁾

Fotnoter til forrige side:

1) Magnhild Bjørgan, sm. st., s. 57.

2) 1 hl bygg = $\frac{3}{4}$ hl hvete og rug =
1½ hl blandkorn = 2 hl havre = 3 hl poteter

(NOS C No. 15 ÅR 1880 s. XIII).

3) Se omregningstabell i NOS Tredie Række No. 217, s. II, s. XIII og s. XIV, ann. 2.

Noter til denne side:

1) NOS V 145, 3. hefte, s. 54.

Note 2 og 3 se neste side.

Vi har videre forsøkt å finne kilder som kan gi opplysninger om kornkonsumet i Alta-området. Arkivet til Alta Kopperverk og pantebøkene i sorenskriverarkivet gir oss visse holdepunkter når vi skal anslå korn- og melforbruket i Alta/Talyik. Lensmann Dyblie gir også en del opplysninger om kornkonsum i sin femårsberetning 1860 - 65.

I tabell 19 og 20 har vi satt opp en oversikt over mel- og kornimport til tollstedene Vardø, Vadø, Hammenfest og Tromsø. Før 1866 hørte Senjen og Tromsø fogderi inn under Finnmarkens amt, og for å få det samme sammenligningsgrunnlag, har vi for tiden etter 1866 også regnet dette fogderiet (det nye Tromsø amt) med til Finnmark. (tabell 19.). I tabell 20 har vi bare tatt med importen til tollstedene i det nåværende Finnmark.

Noter til forrige side:

2) Forholdet var muligens ikke helt det samme i og med at mere av potetkonsumet i særlige delen av landet gikk til dyrefôr. Potetkonsumet vil derfor sannsynligvis være forholdsvis mindre i Nord-Norge.

3) Se note 5 side 55.

TABELL NR. 19. (1)

KORN- OG MELIMPORT TIL TOLLSTEDENE
VADSE, VADSE, HAMMERFEST OG TROMSØ
FORDELT PR. INNBYGGER I FINNMARK
AMT. (INKL. TROMSØ OG SENJENS
FOGDERI.).

ÅR	Total import kg	Gjennomsnitt pr. år kg	Befolk- ning	Mel og korn pr. innbygger kg
1830-34	27.043.639,46	5.408.727,89	37 190	145
1865		8.436.578,38	65 667	129
1875		9.005.714,68	78 116	115

Kilde: se note 1.

TABELL NR. 20. (1)

KORN- OG MELIMPORT TIL TOLLSTEDENE
VADSE, VADSE OG HAMMERFEST FORDELT
PR. INNBYGGER I FINNMARK AMT (NÅ-
VÆRENDE FINNMARK.).

ÅR	Total import kg	Gjennomsnitt pr. år kg	Befolk- ning	Mel og korn pr. innbygger kg
1830-34	20.829.822,18	4.165.964,48	10 838	384
1866-69	25.097.049	6.274.262	22 257	282
1865		5.844.563	20 329	288
1875		6.486.740	24.185	268

Kilde: se note 1.

Note 1, se neste side.

TABELL NR. 21.

KORN- OG MELIMPORT FRA RUSSLAND
(POMORHANDL) TIL TOLLSTEDENE
VADSO, VARDE, HAMMERFEST OG
TROMSØ.

ÅR	Total import lpd	Gjennomsnitt pr. år kg	Befolk- ning	Mel og korn pr. innbygger kg
1835-39	2.530.889	4.014.237	37 190	108
1873		8.893.200	78 116	114

Kilder: Salamon Kraft: "Pomorhandel på Nord-Norge under 1800-talets förra hälft," tabell 10, s. 114.

Odd Gustav Eriksen: Pomorhandel i Pomorstrik, s. 43.

Befolkningstallene er hentet fra Historisk statistikk 1968 og A. Helland: Troms og Finnmarks amt.

Note til forrige side:

1) Kilder til tabell nr. 19 og 20:

Beretninger om Den Oeconomiske Tilstand m. m. i Norge ved Udgangen af Aaret 1835, side 327, 335 og 340.

NOS C. No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1865, s. 28 og 29.

NOS C. No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1866, tabell 10.

NOS C. No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1867, tabell 13.

NOS C. No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1868, tabell 13.

Noten fortsetter neste side.

Det er selvsagt umulig å slutte direkte fra importtall til konsum. En rekke faktorer bidrar til å gjøre importtallene uskikket som mål på korn- og melkonsum. Svingninger i importvolum kan være uttrykk for prissvingninger og ikke forandring i matvarekonsum.⁽¹⁾ Importen avhenger også av kornavlingene i de store eksportland. Videre er det usikkert i hvor stor grad importstatistikken registrerer all import. All import til amtets tollsteder trenger nødvendigvis ikke gå til amtets egne innbyggere. I tillegg til importert korn må vi også nevne den egenproduksjonen som fant sted når vi skal beregne konsumet.

Når det gjelder egenproduksjon av korn, kan vi beregne dette omtrentlig. I 1830-årene ble kornavlingen i Troms og Senjens fogderi anslått til 8 000 tonner. (Amtmannelenes femårsberetning 1830 - 35, side 308.). I Alta var avlingen i 1835 på ca. 150 tonner (se side 141.). Dette tilsvarer tilsammen ca. 740 000 kg eller omkring 20 kg pr. person i Finnmark amt.⁽²⁾

Note 1 til side 98, fortsatt fra side 99:

1) NOS C. No. 3. Norges Handel og Skipsfart i aaret 1869, tabell 14.

NOS C. No. 3. Norges Handel og Skipsfart i aaret 1875, tabell 12.

Befolkningstallene er hentet i Historisk statistikk 1968 og A. Helland; Troms og Finnmarkens amt,

Noter til denne side:

1) Dette gjelder kortere fluktuasjoner. Langvarige endringer i import kan tenkes å gjenspeile endringer i konsumvanene.

2) Vi har brukt de samme omregningstall som ovenfor, s. 96, note 2 og 3 til side 95.

Videre har vi regnet all kornproduksjon som bygg.

Utseden er da ikke fratrukket. I 1865 er det oppgitt en antatt avling på 159 tønner rug og 18 051 tønner bygg i Finnmark amt, Alta er da medregnet.⁽¹⁾ Dette tilsvarer omtrent 1 647 800 kg eller ca. 25 kg pr. innbygger. Utseden er da trukket fra. Dersom vi legger denne antatte produksjonen av korn til importtallene i tabell 19, kommer en muligens det faktiske kornkonsum en del nærmere.

En feilmulighet ved å slutte fra korn- og melimport til konsum, er at en del av importen sannsynligvis ble konsumert av folk utenfor amtet. At dette er tilfelle, ser vi klart om vi sammenligner tabell 19 og 20. I tabell 20, hvor importen til det nåværende Finnmark er utregnet pr. person, ligger tallene langt over tabell 19, hvor Senjens og Tromsø fogderi er tatt med. Dette må indikere at en stor del av importen til tollstedene i nåværende Finnmark ble solgt videre til Senjens og Tromsø amt. Dette skjedde sannsynligvis for en stor del ved de årlige sesongfiskeriene på Finnmarkskysten, hvor mange tilreisende deltok. I tabell 20 peker kornimporten i 30-årene seg ut. Sammenlignet med tabell 19 er importen til nåværende Finnmark usedvanlig stor. Her er forklaringen at Hammerfest i disse årene hadde en større andel av importen til Finnmark i forhold til Tromsø enn tilfellet var i 1860-årene. Vi ser altså at tabell 19 må gi et mer korrekt bilde av det reelle kornforbruk enn tabell 20.

1) Finnmark amt er inklusive Tromsø og Senjens fogderi.

Amtmennenes femårsberetning 1860 - 65. Tabeller vedkommende jordbrug og Pærdrift i årene 1861 - 65.

Registreren så tolloppgavene all korn- og melimport?

I enkelte tilfeller er det presisert at det gjelder innførsel av utenlandsk korn, mens andre kilder også omfatter innførsel fra innenlandske steder.⁽¹⁾ Nå vil imidlertid import av innenlandsk korn være beskjedent pga. den lette tilgang på russisk korn (pomorhandelen). "Af de i Tabellenes første Deel anførte Qvanta er vel noget indført fra indenrigske Steden, men den største Deel fra Udlandet, især fra Danmark. Medens disse Egnes Forsyning med Kornvarer forhen næsten udelukkende skete fra de Russiske Havne ved Hvidesøen, har man i de senere Aar begyndt med at forskrive Meel og Korn fra Danmark og Østersøiske Havne." (Amtmændenes femårsberetning 1835.). Hvor viktig denne pomorhandelen var, går fram av tabell 21. Ser vi denne tabell i sammenheng med tabell 19, ser vi at nesten 75 % av importen omkring 1835 bestod av russisk korn og melvarer. Pomorhandelens andel av den totale mel- og kornimport er litt vanskeligere å fastslå i 1870-årene. Dette fordi vi i våre beregninger har regnet Finnmark og Troms amt som pomorstrøk, mens pomorhandelen også i noen grad foregikk i Lofoten og Vesterålen.

1) I importstatistikken fra 1865 blir det presisert at dette gjelder utenlandske varer. I den tilsvarende statistikk fra 1875 står det "indførselsmengde" og ingenting om dette også omfatter innenlandsk korn. (NOS C. No. 3. Norges Handel og Skibsfart.). I importtabell for Hammerfest i årene 1830 - 35 går det fram at dette gjelder import fra utland såvel som innland. (Amtmændenes femårsberetning 1830 - 35, s. 335.).

Opplysningene fra Salamon Kraft gjelder innførsel til tollstedene fra Tromsø og nordover, mens Eriksens talloppgaver gjelder eksporten fra Arkangelsk. Innførselen skulle gi et noenlunde korrekt bilde av "pomorkorn" pr. person. Beregningen basert på eksporttallene gir imidlertid litt for høye tall pr. person, da eksporten gjaldt områder utenfor Troms og Finnmark amt også. Pomorhandelen utgjør en spesiell usikkerhetsfaktor når det gjelder troverdigheten av tollstatistikken. I prinsippet skulle alle pomorskuter inspiseres av tollvesenet.⁽¹⁾ Mel- og kornimporten fra Russland skulle dermed bli registrert i tollstatistikken. Men direkte handel mellom pomorskutene og fiskerne muliggjorde vel at en del ble unndratt tollinspeksjon. Tollvesenet var på sin side ikke så godt utbygd at kontrollen kunne bli helt effektiv. Det er sannsynlig at importstatistikken viser for lave tall - denne feilkilden virker altså i motsatt retning av hva som var tilfelle for den forrige feilmulighet vi behandlet.

Den siste usikkerhetsfaktoren ved bruk av tolloppgavene som mål for korn- og melkonsum, er pris-svingningene. Importkvanta kan variere i takt med prisnivået på vedkommende vare. Jeg har forsøkt å eliminere slike svingninger fra år til år ved å bruke 5-års gjennomsnitt, der dette er mulig. Ser vi på utviklingen fra 1830-årene og fram til 1870-årene, ser det ut til at kornforbruket har gått ned. (tabell 19 og 20.).

1) Odd Gustav Eriksen, sm. st., s. 23, 85 og 86.

Dette er imidlertid ikke utslag av at prisforholdet mellom mel og fisk har forandret seg i positiv retning for mel. Kornprisen i 1835 og 1865 lå på samme nivå, derimot har prisen på tørrfisk og rundfisk steget i det samme tidsrom.⁽¹⁾ Når det gjelder prisforholdene i pomorhandelen, ser det ut til at Eriksen i sin hovedoppgave mener at bytteforholdet endrer seg fram til 1870. "... Tilstanden for fiskerne i 1830-årene var vanskelige." "Da pomorene var alene om markedet, var det dårlige tider for fiskerne. Fra 1870-årene økte konkurransen og fiskerne fikk år om annet mer for fisken."⁽²⁾ Trygve Solhaug mener imidlertid at det ikke har skjedd noen avgjørende endring i bytteforholdet i dette tidsrom: "... er det imidlertid klart at det ikke har funnet sted noen sterk prisoppgang for fisken i mellomtiden,"⁽³⁾

Mange usikkerhetsfaktorer ved importstatistikken gjør det vanskelig å gi noen eksakte tall for korn- og melimport pr. innbygger i Finnmark. Enda vanskeligere er det å slutte fra mel- og kornimport til mel- og kornkonsum. Men tar vi utgangspunkt i importstatistikken (tabell 19), og legger til den kornproduksjon som fant sted i det området vi undersøker, ligger kornkonsumet et sted mellom 140 og 180 kg. pr. person.

1) Aksel Coldevin: Næringsliv og priser i Nordland, diagrammer, s. 222 ff.

2) Odd Gustav Eriksen, sm. st., s. 20 ff.

3) Trygve Solhaug, sm. st., s. 345.

For Alta/Talvik har vi også endel materiale som kan fortelle noe om kornkonsumet i dette området.

Lensmann Dyblie antyder i sin beretning 1860 - 65 noe om kornbehovet i Alta/Talvik. "... saavel af Byg som Poteter, antages Alten-Talviks District i almindelige Aar at avle, i Gjennemsnitt 6 Fold, det formodne til eget Behov, og desuden at kunne udføre af Sædebyg 20 å 30 Tønder, og af Potetes 3 å 400 Tønder. Derimod indføres en betydelig Deel Rugmel, omtrent 40 000 Voger eller ca. 8 000 Td fra Rusland og andre Steder til Forbrug i Districtet. Jordbrugere i Alten, der avle Byg, forbruge dog forholdsvis lidt rugmel."

TABELL NR. 22.

RUGMELSPORT TIL ALTA-DISTRIKTET
OMTRENT 1860.

Tønner	Nl	Vøger	Kg	Folketall 1865	Kg pr. person
8 000	11 120		800 640	4 380	183
		40 000	716 000	4 380	163

Kilde: Lensmannsberetning 1860 - 65.

For å få en litt sikrere grunn å stå på, har vi søkt å finne noen enkeltdata som angår det enkelte hushold og den enkelte familie (se tabell neste side.).

TABELL NR. 23.

KORN- OG MELKONSUM PR. PERSON

I ALTA/TALVIK 1827 - 69.

sted	Antall pers.	Korn-sort	Tidsrom	Våg pr. person	Kg pr. pers/år	Hl pr. pers.	T ⁽¹⁾ P/P
<u>ALTA</u>							
Kårkontrakt							
1869	2	B ⁽²⁾	1 år	-	135	2,09	1,5
Kårkontrakt							
1845	2	R ⁽³⁾	1 år	8,5	152	2,12	1,52
<u>KÅFJORD - Kopperverket.</u>							
Lønningsliste							
1829	2	R ⁽³⁾	$\frac{1}{2}$ år	10 ⁽⁴⁾ 3 pund	181		
Lønningsliste							
1827	1	R ⁽³⁾	1 år	10 ⁽⁵⁾ 12 pund	185		

Kilden: Sørenskriverarkivet. Panteregister og Pantebøker. 1800 - 1874.

Lønningslister for Kåfjord Kopperverk 1827 - 29.

Hovedregnskapsbok nr. 80 og 81.

-
- 1) = Tønner pr. person
 - 2) = byggkorn
 - 3) = rugmel
 - 4) = Konsist: 10 våger, 3 pund.
 - 5) = Konsist: 10 våger, 12 pund.

Kårkontraktene (fledføringskontrakter)

er et usikkert materiale å nytte for Altas vedkommende. Det viser seg at slike kontrakter sjelden ble tinglest og dermed registrert i pantebøkene. Vi har gått gjennom hele panteregistret og pantebøkene fra 1800 til 1874. For perioden etter 1874 har vi foretatt visse stikkprøver. I alt fant vi 21 slike kårkontrakter. Bare et fåtall (i alt 3) av disse kontraktene fastsatte nøyaktig hvor mye melvarer kårfolkene skulle ha. Opplysningene fra Kåfjord Kopperverk er adskillig sikrere. Det går fram av lønningslistene for de første årene etter at drifta kom i gang, at lønna ble utbetalt i naturalia. Svært sjelden ble lønna utbetalt i kontanter. Vi kan dermed være forholdsvis sikre på at arbeiderne ikke skaffet seg andre korn- eller melvarer enn det de fikk ved verket - og at alle korn- og melvarer arbeiderne tok ut, ble registrert.

De fleste resultater vi har funnet for kornkonsumet i Alta-området på 1800-tallet ligger mellom 150 og 200 kg pr. person (tabell 22 og 23:). Dette samsvarer godt med det konsum vi kom fram til ved å legge mel- og kornimport pr. innbygger sammen med egenproduksjon av korn for Finnmark amt (se side 104).

Antmannens opplysninger i femårsberetninga 1850 - 55 synes også å bekrefte et konsum mellom 150 og 200 kg.

Ut fra det vi har sagt ovenfor, mener vi å ha grunnlag til å slå fast følgende. Mel- og kornkonsumet i Finnmark på 1800-tallet ligger en del under landsgjennomsnittet.

I landet lå forbruket på ca. 215 kg (se side) i 1860-årene, mens det i Finnmark sannsynligvis har ligget mellom 150 og 200 kg. Alta-området ser ut til å ligge på samme nivå som resten av Finnmark m.h.t. mel- og kornforbruk. Det ser ut til, at konsumet av mel- og kornvarer har variert mellom 140/150 kg og 200 kg. I våre videre beregninger kommer vi til å operere med en nedre grense på 150 kg og en øvre grense på 200 kg, når det gjelder korn- og melkonsumet i Alta kommune.

I hvilken grad var så Alta/Talvik eller de enkelte distrikter innen kommunen selvforsynte med korn?

2.3.1.5. SELVFORSYNINGSGRAD.

Utseden i Alta/Talvik var i 1865 på litt over 150 tønner bygg. Vi har på side 141 funnet ut at dette skulle utgjøre 754 tønner bygg (nettoavling). Nå var årene 1864 og 1865 dårlige år⁽¹⁾ - og utseden hadde muligens blitt enda høyere i 1865 dersom 1864 hadde vært et godt år. I motsetning til feholdsoppgavene har vi svært få mulige kontrollkilder til de utsedsoppgaver som blir gitt i jordbrukstellinga i 1865. Det er derfor vanskelig å si noe om påliteligheten til disse tallene. Utenom lensmannsberetninga har vi ei beretning fra agronom Furu som inneholder kvantitative oppgaver.⁽²⁾

1) Lensmannsberetning 1860 - 65.

2) Beretning fra agronom Furu til fogden, er vedlagt fogdeberetninga 1856 - 60.

For 1865 bygger lensmann Dyblie på jordbrukstellinga - noe som skulle tyde på at jordbrukskyndige i bygda anså oppgavene i denne for å være tilnærmelsesvis riktige. Vi skal i neste avsnitt (s. 125 ff.) - drøfte utsedstallene nærmere. Vi vil her nøye oss med å nevne et par ting som kan indikere at normalavlingene kan ha vært større i begynnelsen av 1860-årene enn senere. I sin beretning 1855 - 60 skriver Dyblie at "... Byggavlingen var i Altens Sogn i 1859 680 tønner, i 1860 antas de å stige til 1000 Tønder. Da Avlingen flere Steder ble oppgitt til 10 Fold." På samme måte heter det i Furu beretning: "Kornavlingen anslaaes 10 til 12 hundred Tønder." Tallene refererer seg til 1860. For året 1859 oppgir Furu avlingen til 679½ tønner bygg. For året 1860 er disse opplysningene bare "anslag", en regner nemlig med et follltall som ligger langt over det som er oppgitt ved jordbrukstellinga i 1855 og 1865. Utseden var i følge Dyblie 114 tønner i 1860. Skulle en da få en avling på 1000 tønner som han er inne på, måtte follltallet ligge mellom 8½ og 9. Og det måtte vel være svært gode år om en skulle få slike gjennomsnittstall for hele det komproduserende distrikt i kommunen. Til sammenligning kan nevnes at Try opererer med et skjønnstall på 7 foll bygg i Søgne i 1865.⁽¹⁾ Men avlingene i de første par, tre år etter 1860 har trolig ligget i overkant av avlingene i 1864 og 1865, selv om utseden har ligget en del under.

1) Hans Try, sm. st., s. 158.

Av de kilder vi har, er det vel rimelig å slutte at nettoavlingen i Alta/Talvik har variert mellom 650 tønner og 850 tønner bygg i årene 1859 til 1865. Nytter vi de samme omregningstall som i tidligere beregningen, vil dette omtrent tilsvare 59 000 og 77 000 kg bygg. Denne avlingen skulle kunne dekke kornkonsumet for mellom 300 og 400 mennesker, dvs. ca. 7 - 9 % av Alta/Talviks befolkning dersom vi regner 200 kg mel og korn pr. person. Setter vi konsumet til 150 kg, ville byggproduksjonen dekke forbruket for mellom 400 og 500 mennesker - 9 - 11 % av befolkningen i Alta/Talvik. Alta/Talvik var altså langt fra selvforsynt med korn.

Men som vi tidligere har vært inne på, peker et distrikt i området seg ut med hensyn til kornproduksjon. Var dette distrikt så i stand til å skaffe nok korn til eget behov?

Nettoavlingen i det kornproduserende distrikt lå på omtrent 700 tønner i 1865, dersom vi regner et folktall på 6 (se tabell 16.). Regner vi de samme svingningene som for Alta/Talvik, skulle nettoavling ligge mellom 600 og 800 tønner i årene 1859 til 1865. Omregnet i kg skulle dette gi henholdsvis 54 000 og 72 000 kg. Dette skulle gi tilstrekkelig kornvarer til mellom 270 og 360 mennesker når en nyttet 200 kg som forbruk pr. person. Mellom 20 og 30 % av befolkningen i dette området kunne greie seg med den produksjon som fant sted her.

Regner en 150 kg mel- og kornvarer, ville egenproduksjonen kunne dekke behovet for mel-
lom 360 og 480 mennesker (30 - 40 %). Innenfor det
kornproduserende distrikt (Aronnnes, Elvebakken/Tverr-
elvdalen, Reipas/Øvre Alta og Bossekop) kunne en med
andre ord bødfe et sted mellom 20 og 40 % av de som
bodde i dette distriktet. Men selv om selvforsyn-
ingsgraden her er atskillig større enn for Alta/Tal-
vik som helhet, var det kornproduserende distrikt på
langt nær selvforsynt.

Hva så med den enkelte byggprodusent?
Kunne de som dyrket bygg i Alta greie seg med sin egen
avling?

Svaret på dette har vi antydnet i det av-
snitt hvor vi drøftet utbredelsen av byggdyrkinga i
Alta. Her fant vi at "innpå halvparten av alle hus-
hold" hadde sin åkerlapp hvor de sådde bygg. (S. 93.).
Dersom byggdyrkinga i det kornproduserende distrikt
var spredt på mange hender, og distriktet som helhet
på langt nær var selvforsynt, sier det seg selv at
heller ikke svært mange hushold kunne være selvfors-
synte. Lensmann Dyblie er inne på dette i sin beret-
ning:⁽¹⁾ "Enkelte jordbrukere i Alten, der avle Bygg,
forbruge dog forholdsvis lidet Rugmel."

1) Lensmannsberetning 1860 - 65.

TABELL NR. 24.

NETTOAVLING BYGG PR. PERSON
FORDELT PÅ HUSHOLD I TELLE-
KRETSENE ELVEBAKKEN/TVERRELV-
DALEN OG ARONNES 1865.

Tellekrets	Under 100 kg	100-150 kg	150-200 kg	200-300 kg	Over 300 kg
Elvebakken/ Tverrelvdalen	34	7	2	4	4
Aronnes	21	5	3	5	2

Kilde: Folketellinga for Alta/Talvik 1865.

For å finne selvforsyningsgraden for den enkelte byggprodusent, gikk vi gjennom folketellingsmaterialet for de to tellekretsene Elvebakken/Tverrelvdalen og Aronnes. For hvert hushold regnet vi ut antatt avling basert på utsed og et antatt folktall på 6. For hvert hushold regnet vi ut nettoavlinga pr. person. Resultatet av denne detaljundersøkelsen antydes i tabell 24 ovenfor. Vi ser at størstedelen av husholdene både i Elvebakken/Tverrelvdalen og Aronnes tellekretser ligger under 100 kg bygg pr. person. Av i alt 51 byggprodusenter på Elvebakken/Tverrelvdalen hadde 10 hushold (20 %) over 150 kg nettoavling bygg pr. person, av disse hadde 8 hushold (16 %) over 200 kg pr. person.

Mellom 16 og 20 % var altså selvforsynt alt etter om vi regner 150 kg eller 200 kg som det årlige kornkonsum pr. person. Forholdsvís få av de som dyrket bygg, var altså selvforsynt. Men en del hushold dyrket mer enn det som gikk med til eget konsum. 4 hushold har en nettoavling som tilsvarer over 300 kg bygg pr. person (tabell 24.). I disse tilfeller må det dreie seg om gårdbrukere som tok sikte på salg. Dette gjelder Nedre Gokara med en netto årsproduksjon på ca. 900 kg bygg - med 3 personer i husholdningen måtte en tredjedel kunne gå til salg. Gården Krogen hadde omtrent samme årsproduksjon og det samme overskudd. På Moen lå netto byggavling på rundt 650 kg, overskuddet kunne dreie seg om 200 - 250 kg bygg. Den største byggprodusent var Altagård, der nettoavlinga må ha ligget mellom 1800 og 2000 kg. Overskuddet kunne vel ligge mellom 600 og 800 kg bygg dersom en regner 200 kg som kornkonsum pr. person pr. år.

Aronnes tellekrets viser omtrent det samme bilde som Elvebakken/Tverrelvdalen. 10 av i alt 36 byggprodusenter hadde over 150 kg byggavling pr. person (dvs. 28 %). Videre hadde 2 hushold over 300 kg bygg pr. person (se tabell 24.). Gården Holmen har den største årsproduksjon i Aronnes krets. Avlingen av bygg kom opp mot 1700 kg og med 3 personer på gården, kunne man selge ca. 1000 kg bygg uten at det gikk ut over gårdens eget konsum. På Masternes dyrket en bort i mot 1200 kg bygg, og overskuddet var sannsynligvis på omkring 400 til 500 kg.

Havre ble dyrket som grønnfôr og ble nyttet som tilleggsfôr for husdyrene. Utseden var i 1865 51 tønner i Alta/Talvik (tabell 16:). Ut fra opplysninger om hvor mye en sådde pr. mål,⁽¹⁾ og hva gjennomsnittsavlinga pr. mål var,⁽²⁾ har vi beregnet at dette skulle tilsvare mellom 72 000 og 73 000 kg grønnfôr for hele kommunen. Det var svært få som dyrket havre. På Elvebakken var det i 1865 bare 1 husholdning som har oppgitt havre-utsed (tabell 17 og 18). Denne gårdbrukeren sådde imidlertid ut hele 4 tønner, dvs. et areal på omkring 10 mål i følge Furu. På Anomes dyrket to hushold havre i følge tallinga i 1865. Kåfjord Kopperverks gård på Reipas oppgav hele 5 tønner havreutsed. Dette skulle tilsvare omtrent 13 mål og gi ca. 8000 kg grønnfôr. I Øvre Alta og i Fossekop tellekrets er det forholdsvis flere som har oppgitt utsed av havre. Avlinga skulle etter opplysninger fra Furu og Dyblie ligge på 20 000 kg i Øvre Alta/Reipas og 26 000 kg i Fossekop. Gjennomsnittlig skulle dette gi 2000 kg havreialm for de hushold som dyrket havre i Reipas/Øvre Alta og tilsvarende 4330 kg for havreproduzentene i Fossekop. Det ser ut til at satsingen på havredyrking var et ledd i bedret husdyrhold (se side 92 ff.).

-
- 1) Lensmannsberetning 1860 - 65.
 - 2) Rapport fra agronom Furu.

Vi ser altså at korndyrkinga i Alta/Talvik var konsentrert til strøkene omkring bunnen av Altafjorden. Tellekretsene Elvebakken/Tverrelvdalen, Aronnes, Reipas/Øvre Alta og Bossekop ligger her inne ved utløpet av Alta-elva. Disse strøkene har vi kalt "det kornproduserende distrikt" i Alta/Talvik.

Vi har videre funnet at Alta/Talvik på langt nær var selvforsynt med matkorn (bygg). Selvforsyningsgraden lå et sted mellom 7 og 11 %. Tar en utgangspunkt bare i de kornproduserende distrikter, ligger selvforsyningsgraden et sted mellom 20 og 40 %. Vi undersøkte også hvor mange hushold som var selvforsynt i de to tellekretser Elvebakken/Tverrelvdalen og Aronnes. Her fant vi at 20 % av byggkusholdene i Elvebakken/Tverrelvdalen hadde over 150 kg, det tilsvarende tall for Aronnes var 28 %. Noen få hushold hadde til dels betydelige kvanta overskuddskorn som kunne selges. Innenfor det kornproduserende distrikt var byggdyrkinga spredt på mange bruk, omtrent halvparten av husholdene i dette området har oppgitt byggutsed.

Alt i alt må en vel kunne si at byggdyrkinga (matkorn) på langt nær kunne dekke bygdas kornbehov. Byggproduksjonen i Alta/Talvik kunne neppe dekke mer enn 7 - 11 % av det totale korn- og melbehov i området.

Havredyrkinga betød en forbedring av husdyrholdet. Svært få satsset noe på dette tilleggsfôret - de fleste gårdbrukere som dyrket havre rundt 1865 var bosatt i Reipas/Øvre Alta og Bossekop kretser.

2.3.2. KORNDRYKING I ALTA/TALVIK 1835 - 1890.

På bakgrunn av de resultater vi kom fram til for 1860-årene, skal vi i dette avsnittet se på utviklingslinjene innen korn dyrkinga fra omkring 1830 til 1890 i Alta/Talvik. Spørsmålene vi stiller, vil stort sett være de samme som for 1860-årene - hvilke kornsorter som ble dyrket, hvor mye som ble dyrket, hvor det ble dyrket, og om det som ble dyrket, var tilstrekkelig til bygdas eget konsum. Til slutt skal vi ta for oss forholdet mellom bygg og havre - og om mulig peke på noen årsaker til at havre overtar byggets plass som den viktigste kornsort en gang mellom 1865 og 1875. Vi vil stort sett holde oss til kommunenivå, men i noen tilfeller blir mindre områder og enkelte hushold behandlet.

2.3.2.1. KORNSORTER.

Av tabellen nedenfor (tabell 25) går det fram at bygg var så å si enerådende før 1865. I 1835 ble det i Alta/Talvik bare dyrket bygg. I 1845 og 1855 er det oppgitt utsed av havre, men i svært beskjedent omfang. Også andre kornsorter ble forsøkt: "Dog er forsøg gjort ogsaa med Rug, Havre og Usten" (1)

1) Fredrik Rode, sm. st., s. 133.

Tabell nr. 35.

UREID AV KORN I ALTA/TALVIK
1835 - 1890. (MÅNED.).

	Alta	Talvik	Tilsammen
<u>1835</u>			
Havre	-	-	-
Rug	-	-	-
Bygg	33,5	3	36,5
<u>1845</u>			
Havre	1,5	-	1,5
Rug	-	0,13	0,13
Bygg	53	1	54
<u>1855</u>			
Havre	3,5	-	3,5
Rug	-	-	-
Bygg	67,75	1,42	69,17
<u>1865</u>			
Havre	44,5	6,5	51
Rug	-	-	-
Bygg	143,63	7,13	150,76
<u>1875</u>			
Havre	56	14	72
Rug	-	-	-
Bygg	41	-	41
<u>1880</u>			
Havre	53,27	7,99	61,26
Rug	-	-	-
Bygg	51,87	-	51,87
<u>1890</u>			
Havre	-	-	-
Rug	-	-	-
Bygg	2,19	-	2,19

Kilde: Polltallinger 1835 - 1900.

Utsed av rug skrives seg fra 1845, da en i Talvik forssakte denne kornsorten (0,13 t). Men det ble med dette forssket. Et karakteristisk trekk ved utviklinga er at havre overtar som den mest vanlige kornsort en gang mellom 1865 og 1875. Allerede i slutten av femtiårene har vi beretninger (agronom Furu) som indikerer at utseden av havre var økende. Dette forholdet vil vi komme nærmere tilbake til senere.

2.3.2.2. UTSEDE.

BYGG.

Folketellingene for 1865 gir ikke tilstrekkelige opplysninger til at en nøyaktig kan stedfeste hvor en bykket bygg i Alta/Talvik. I de ikkemonielle tellingene for 1868 kan en ikke stedfeste de enkelte bruk hvor en bykket korn. Men visse antydninger gir likevel også disse tellingene m. h. t. hvor i kommunen en har oppgitt utsed av bygg.

TABELL NR. 26.

STEDER OG BYGDDELSE SOM HAR
OFFISIELLE BYGDETRINN I 1835,
1845, 1855, 1865 OG 1875.

År	Alta kommune	Talvik kommune
1835	Elvebakken Øvre Alta Rafsbøtn	Talvik handel
1845	Nikkelholmen Altagård Kongshavnabukt Elvebakken Rafsbøtn Transfarselv Tvernelvdalen Østre Elvestrand Sørholmen Lura Vilt Hølsfjordalen "Løst" - "Løst" "Løst"	Talvik
1855	(Tollakrøtzen) Elvebakken, Transfarselv Rafsbøtn Reipas Alta med til- stående delstrøk	Leirbøtn, Årøya Talvik Langfjorden, Bognelvdalen
1865	(Tollakrøtzen) Kåfjord Bossekop Aronnes Reipas/Øvre Alta Elvebakken/Tverr- elvdalen Rafsbøtn	Leirbøtn Talvik
1875	Bossekop/Kvamvik Elvebakken/Storvik Tvernelvdalen Aronnes Øvre Alta	

Kilde: Folketellingene 1835 - 1875.

Av tabellene går det fram at en mellom 1835 og 1845 har hatt en viss geografisk ekspansjon når det gjelder byggdyrkinga i bygda. Vi ser at Tverrelvdalen, Aronnes, Elvestrandområdet, og områdene rundt Bukta nå har kommet med. I 1845 oppgis det for første gang byggutsed i Transfarelv. Det ser ut til at dyrking av bygg spredde seg i områdene mellom Elvebakken og Øvre Alta - i disse områdene hadde en også de beste forutsetningene for byggproduksjon. I Talvik kommune er det fortsatt bare Talvik handelssted som har oppgitt utsedstall i 1845.

I 1855 oppgives det med svært store tellekretser og utsedstallene er bare oppgitt for de enkelte kretsene. Det er derfor svært vanskelig å kunne slutte noe om utbredelsen av byggproduksjonen. Av de opplysningene vi får her, kan det imidlertid se ut til at byggdyrkingområdet ikke har økt i utstrekning i tidsrommet 1845 - 1855 for Altas vedkommende. Når det gjelder Talvik, er det oppgitt byggutsed på tre nye steder: Leimbota, Langfjorden og Dognelvdalen.

Fra til 1865 kommer nok et par nye områder til, nemlig Deesekop og Råfjord i Alta kommune. Ved 1865-tellingen får en ingen utsedstall fra Langfjorden tellekrets. Fra de første jordbrukstellingene ble foretatt i 1835 ser det altså ut til at vi har en geografisk ekspansjon av byggproduksjonen i Alta/Talvik. Tar vi for oss tellinga i 1875, ser det imidlertid ut til at byggdyrkingområdet begynner å innsnevres. To tellekretser som i 1865 har byggutsed, har ikke oppgitt noen slik utsed i 1875 (Råfbotn og Råfjord.).

Det kan se ut til at dyrkingsområdet for bygg inneligger seg med samme midtpunkt som det inntil 1865 utspanderte ut fra - nemlig området omkring utløpet av Alta-elva. Men dette er vanskelig å fastslå i detalj uten også å trekke inn utseidsmengde og avlingsvolum innen mindre områder eller for de enkelte hushold. Dette er umulig å gjøre for tellingene før 1865, slik at en kunne sammenligne de samme områder/hushold over tid. Folketellingene opererer med svært store tellekretser, og disse kretsene forandres fra telling til telling, slik at en heller ikke kan foreta en slik sammenligning for de enkelte kretsene.

TABELL NR. 27. STEDER OG BYGDLAG SOM HAR OPP-
TRITT I TILVÆRELSE, I 1835, 1845,
1855, 1865 OG 1875.

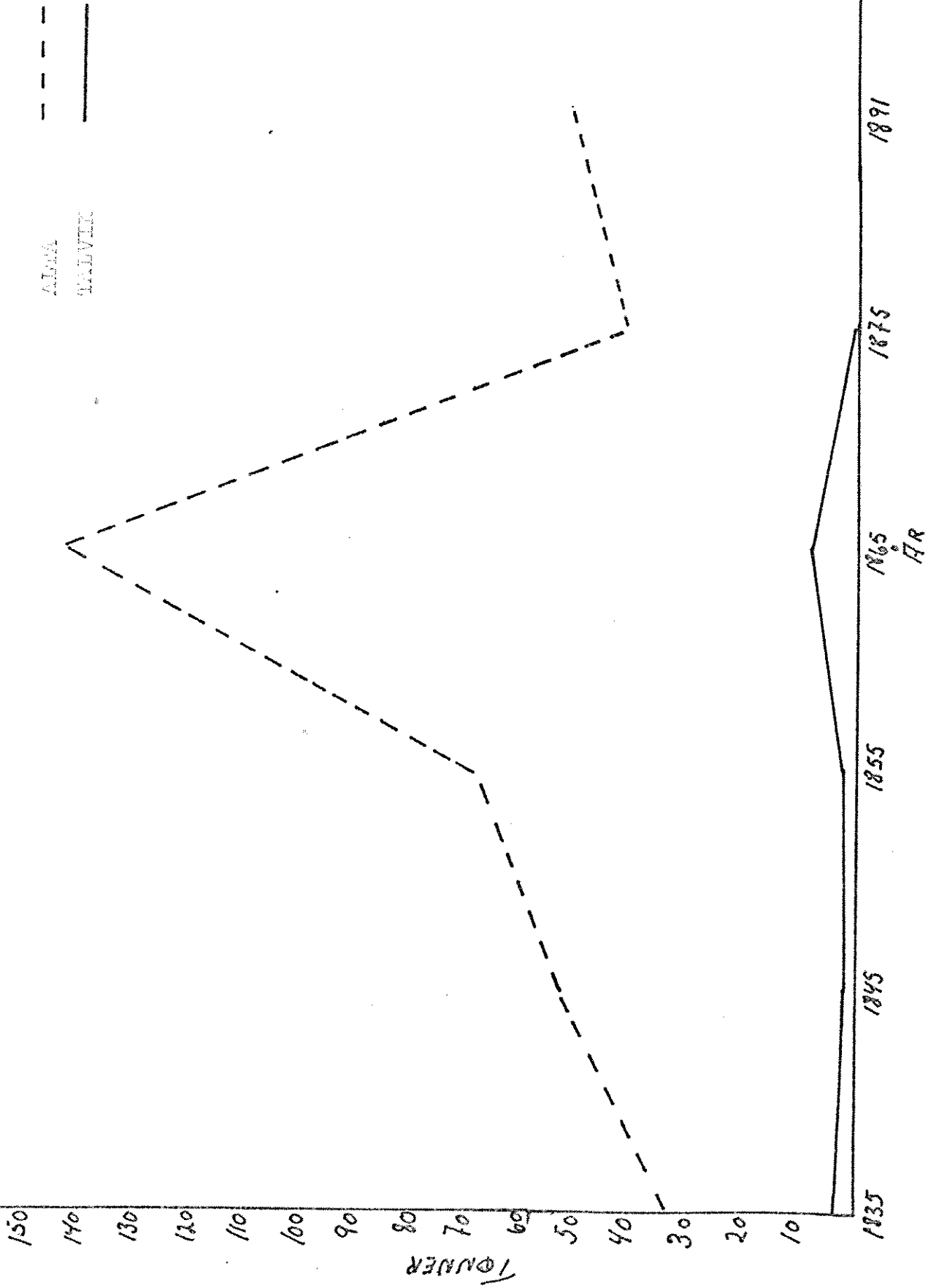
År	Alta kommune	Talvik kommune
1835	--	--
1845	Øvre Alta Reipas	
1855	Reipas Alta med tilstøtende Gallstrøk	
1865	Råfjord Bossekop Reipas/Øvre Alta Elvehallen/Tverr- elvdalen	Leirbotn Talvik
1875	Bossekop Anones Elvehallen Rakta/Tverrelvdalen Råfjord	

Kilde: Folketellingene 1835 - 1875.

Havredyrkinga ser ikke ut til å ha Elvebakken som utgangspunkt, slik tilfellet er for bygg. Det er i Øvre Alta og Reipas en først har tatt til med havre-produksjon. Fra 1845 til 1875 ser havredyrking ut til å ha spredt seg til de fleste områder der en dyrket bygg. Det eneste unntaket er Rafsbotn, hvor havre ikke ser ut til å ha vært forøkt.

2.3.2.3. UTSÆD- OG BYGGUTSÆDNING.

I diagram nr. 3 (side 123) er utsæds- mengden av bygg fremstilt grafisk for årene 1835 - 1900. Her ser vi at man i Alta fram til 1855 hadde en jevn økning i utsædsmengden - fra 35,5 tønner i 1835 til 67,5 tønner i 1855 (ca. 90 %). Den sterkeste økningen i utsædsvekt skjønner imidlertid i årene 1855 - 1865. Byggutsæden økte i denne tiden fra 67,5 tønner til 140,6 tønner i 1865 - en økning på godt over 100 %. Fra 1865 får vi så en drastisk nedgang i byggproduksjonen. I årene 1865 til 1875 synker utsædsmengden ned på 1830-årenes nivå. Fra 1875 til 1890 stabiliseres byggutsæden på dette nivå, for så å falle ned til nesten ingenting i 1900. I Talvik er byggutsæden svært beskjedent hele århundre- det igjennom, men også her får en et visst oppsving i 1860-årene.

Utviklinga er en annen når det gjelder havre (se diagram 4, side 124). Fram til 1855 er utsæden av havre svært beskjeden både i Alta og Falvik. Men fra tellingene i 1855 til 1865 øker havreutsæden fra omtrent 5 tonner til over 50 tonner. Utsæden øker også med ca. 20 tonner fra 1865 til 1875. Fra da av ser havreutsæden ut til å stabilisere seg - vi får en svak nedgang fram mot 1890.

Hittil har vi holdt oss til jordbruks-tellinga som ble tatt opp sammen med folketellingene fra 1835 av. Men vi stole på hva disse kildene forteller oss? Vi har en del andre kilder som kan gi oss et noe sikrere grunnlag å stå på. Særlig er det av betydning å kontrollere 1835-tellinga som mange jordbrukshistorikere har satt spørsmålstegn ved.⁽¹⁾ Fr. Rode's opplysninger⁽²⁾ fra først i 1830-årene ser ut til å stemme godt overens med tellinga i 1835. "Avlen er indskrænket alene til Byg, hvoraf aarlig udseende omtrent 30 Tønder ..." Fogdeberetninga i anledning amtmandens femårsberetning (1830 - 35) bekrefter også opplysningene i jordbruks-tellingene.⁽³⁾

-
- 1) S. Hasund, Om Norges bondesøge, s. 273.
 - 2) Fr. Rode, sm. st., s. 132 ff.
 - 3) Fogdeberetning 1830 - 35.

Fogden oppgir her utsæden av bygg til omtrent 30 tønner årlig. I en egen beretning fra sogneprest Fleischer som er vedlagt fogdeberetninga heter det at den årlige byggavling utgjør omkring 150 tønner. Ingen av disse kildene bygger på jordbrukstellinga, begge kan nemlig tidfestes for tellinga i 1835 ble foretatt. Nå stod Fleischer for folketellinga i dette året, og hans opplysninger her kan selvfølgelig være påvirket av hans tidligere rapport.

Siljeström angir i sin "Anteckning och Observation rörande Norrig"⁽¹⁾ byggutsæden til å være 31 tønner i 1835. Av teksten synes det å framgå at han har bygd på folketellinga selv om tallet hans ligger litt under det en finner i folketellinga.

Av de 28 kilder utenom folketellinga som forteller oss om utsædetall i 1835, ser det altså ikke ut til at tellinga i 1835 oppgir for lave tall for Alta/Talvik i motsetning til det en har antatt for resten av landet. Bondene var nok mistenksomme overfor denne registreringa også i Alta/Talvik, men bondene andre steder i landet var kanskje spesielt mistenksomme i disse årene.

1) Siljeström: "Anteckningar och observationer rörande Norrig i synnerhet de norrlige delarne av detta land."
(Stockholm og Hornköping 1842.).

For 1833 og utover ble det foretatt store omarbeidelser i matrikkelen,⁽¹⁾ og alt dette var en redd kunne bli brukt til å øke skattebyrdene no.⁽²⁾ Finnmark var unntatt denne store matrikelrevisjonen.⁽³⁾ I tillegg var det vel vanskelig å undensle utsted av bygg i og med at så få dyrket korn i bygda og en visste vel omtrent hva den enkelte sådde ut.

For tellinga i 1845 har amtmanden imidlertid innvendinger: "... af hvilke Amtet dog anseer de sidste Opgaver upaalidelige, idet man med flere af dem, som herover have ytret sig, antager at man vil kunne det sandsnæmmere ved til disse Opgaver at lægge en 25 & 30 pæct."⁽⁴⁾ Han sier ingenting omvend om feaktar til dette - det er derfor svært vanskelig å drifte tallene på dette grunnlaget. Beregninga som seggen gir heller ingen sikre holdepunkter, "... Man vedkliver imidlertid hvert Aar med at saa Korn og Havre i Alten, og det tykkes ogsaa for det næste kvært har saaledes at det svarer Regning... ."⁽⁵⁾

1) H. O. Andreassen: Oversikt over arbeidet med å skaffe Norge en ny matrikkel på 1800-tallet. (Heimen 1968, XIV, s. 232 - 243.).

2) H. Try, sm. st., s. 12.

3) S. Hasund, sm. st., s. 274.

3) H. O. Andreassen, sm. st.,

4) Amtmannens femårsberetning 1840 - 45.

5) Fogdeberetning 1841 - 45. Datert 13. april 1846.

Fra 1855 er det bare lensmannsherettinga som gir oss kvantitative opplysninger utenom jordbrukstallinga, men lensmann Dyblie bygger på jordbrukstallinga. Dette skulle vel indikere at jordbrukstallinga opererer med korrekte tall - ellers ville vel den øvrige landbruksmannen Dyblie ha bemærket det. Fogden nøyer seg med å si: "... hvad saaledes for det første jordbruget angaar da synes vistnok fremdeles dette gaa fremad idet at man Aar efter Aar sees flere og flere Agre at vexe til" ⁽¹⁾ Fra slutten av 1850-årene har vi imidlertid en beretning fra agronom Furu som gir avlingstall for Alta sogn, (dvs. senere Alta kommune.). Tallene fra Furu kan synes å avvike forholdsvis meget fra jordbrukstallinga i 1855.

TABELL III. 22.

AVLING AV BYGG, HAVRE OG POTETE
I MILJØ AGRONOM FURU. 1857,
1858 OG 1859.

	1857	1858	1859
Bygg ⁽²⁾	88	190	673,5
Havre ⁽³⁾	531	1 990	1 766
Poteten ⁽²⁾	1 512,5	1 951	2 487

Kilde: Beretning fra agronom Furu, datert 22. oktober 1860.

- 1) Fogdeberetning 1851 - 55.
- 2) Tallene i tabellen for bygg og poteten er oppgitt i tønner.
- 3) Enheten for havre er ikke spesifisert, men kan kanskje være tønner.

Det går fram av rapporten at bygg og poteter er regnet i tønner, mens det ikke er sagt noe om havre. (havrehalm). Venligvis regnet en havrehalmen i våger, og en tilsvarende beretning som Furu sendte Landmasholdningselskabet viser at han har brukt denne vektenheten. Dersom vi regner en utsæd på 3 skjopper⁽¹⁾ pr. mål og en avling på ca. 35 våger havrehalm pr. mål,⁽²⁾ skulle utsæden av havre i 1857 svare til omtrent 6 tønner. Opplysningene som altså ut til å bekrefte tallene fra jordbrukstellinga når det gjelder havre. Utsæds mengden for havre skan til omkring 20 - 25 tønner i 1859 ifølge Furu. Dette stemmer også godt med de opplysninger Dyblie gir i sin beretning 1860 - 65 (se side 109.). Avlingstallene som Furu angir for bygg, avviker imidlertid nok så sterkt fra jordbrukstellingene både i 1855 og 1856. Vi ser at avlinga ifølge Furu i 1856 var over saks ganger så stor som i 1857, og at avlingsvolumet i 1857 bare ligger vel 20 tønner over utsædvolumet som ble oppgitt i tellinga i 1855. Den eneste forklaring på disse store variasjoner må vel være de klimatiske forhold. I sin beretning skriver antmann Hammestad at høsten i 1856 var svært dårlig, noe bedre i 1857. Årene 1858, 1859 og 1860 var gode år.⁽³⁾

-
- 1) Dyblie: Lensmannsberetning 1860 -65.
 - 2) Furu: Bilag til fogdeberetningen 1856 - 60.
 - 3) Nils A. Ytreberg, sm. st., s. 31.

Et usedvanlig dårlig kornår kan også gi utslag i neste års avling ved at det blir knapt med såkorn. Dårlige år ville imidlertid ikke gi drastiske utslag i havreavlinga - havren ble i alle fall slått gras. Forskjellen mellom 1857 og 1859 må dels være at 1857 var et dårlig år, og dels at 1859 var godt over et middels år.

Disse svingningene i avlingstallene viser de klare grenser klimaforholdene satte for byggdyrkinga. Det skulle ikke nye til for kornåstet slø feil. Av den grunn må en være forsiktig med å bruke utsedstallene som sikre mål for totalavlingene fra år til år. Opplysningene som Furu gir, indikerer likevel en stadig framgang i byggproduksjonen i disse årene, og skulle støtte tidligere funn angående trenden fram mot 1860 (s. 106.).

Isachsen byllie oppgir i sin beretning (1855 - 60) 114 tonn byggutsed og 23 tonn havreutsed i 1860. Dette stemmer godt overens med de øvrige opplysninger vi får gjennom tellingene i 1855 og 1865.

Vi har ikke funnet noe som skulle indikere at de utsedstall for bygg som jordbrukstellinga opererer med, er altfor lave. Den tellinga som muligens er tvilsom, er den i 1845. Nå har vi riktignok svært få kvantitative opplysninger fra andre kilder m.h.t. utsed, men de vi har, samsvarer forholdsvis godt med jordbrukstellingene. Videre har vi sett at klimatiske forhold gjør at vi må være varsomme med å slutte fra utsedsoppgavene til avling. Byggproduksjon var meget usikker i disse årene.

Byggproduksjonen ser ut til å ha tiltatt sterkt fram til 1865, særlig er tiåret 1855 - 1865 en ekspansjonstid for bygg. Fra 1865 får en imidlertid en sterk nedgang i utsedstallene. Havreproduksjonen (havreholm) har en annen utvikling med jevn skning fram til 1875. Dette stiller oss overfor flere spørsmål. Hvorfor får vi dette markerte toppunkt midt i 1860-årene, når det gjelder byggproduksjon? Er det uttrykk for en annen innstilling til jordbrukets muligheter? Hvorfor følges oppgangen av en enda mer drastisk nedgang i årene fram til 1900? Hvorfor har havreproduksjonen en annen utvikling enn hva tilfellet er for bygg?

Det at en fikk en sterk økning i byggproduksjonen fra midt i 1850-årene til midt i 1860-årene, kan ha flere forklaringer.

Politiske forhold ute i Europa gjorde sitt til at tidens omkring 1850 var usikre m.h.t. tilførsel av matkorn østfra. Under Krimkrigen ble handelsforbindelsene setover brutt. "Eivitsjosperringa ga folk en gagnlig vekktelse og påminnelse om usikkerheten ved å ha sin åker på havet, lærte dem å omgås sparsommelig og om mulig å avle det sjøl."⁽¹⁾ En serie gode åringer omkring 1860 førte også til at utsedstallene for bygg økte sterkt i disse årene.⁽²⁾ Lensmann Dyblie er inne på flere mulige forklaringer til jordbrukets framgang omkring 1860. Særlig framhever han den strengere kontroll med skogsdrifta som tvang folk over til jordbruk.

1) Nils A. Ytreberg, aa. st., s. 27.

2) Dyblie, Samråsberetning 1856 - 60.

Dyblie sannlater selvfølgelig ikke å framheve Landbruksforeningsselskabets rolle - de har bl. a. anskaffet flere pløyer, gode bøker og skrifter, fått i stand dyreskuer, etc. "Det store fremskridt som er gjort i Landbruget, bestaar altsaa mere i, at en ny aand er kommen ind iblandt Almuen og at Fordommens Frygtelige magt er brudt ...", sier han i sin begejstrede beretning til amtmannen. At det var Landbruksforeningsselskabets virksomhet som hadde en ikke ubetydelig del av æren for at "... Fordommens Frygtelige magt er brudt ...", skinner tydelig igjennom. Denne fremgangen gjelder ogsaa skenbruken ifølge Dyblie - man serne ut i 1860-årene at det tydelig at Landbruksforeningsselskabet ikke satset så sterkt på skenbruken.

Er det noe vi av den historiske nedgangen i skenbruken fra 1860 til 1870?

Nils Moksnes⁽¹⁾ legger stor vekt på kopperverkets nedtrapping og stans i slutten av 1870-årene. "Det vart stor utflytting, særleg av dei som hadde havt all ei innkomme av verket. Men mange som hadde jordveg laut fara dei og. Dei som vart att laut freiste med ymse arbeid. Dei for ut til fiskevara på fiske eller anna arbeid, mange på bygging av telegraflinor o.a. Alt arbeid dei kunde tena noko på gjekk for seg om summeren, og jordbruken heime vart vanskeytt."

1) Nils Moksnes, Kåfjord Kopperverk, Høysognenno 7, 1945 - 48.

Nå var, etter det vi kan se, kornproduksjonen ikke basert på overskuddsproduksjon i noen vesentlig grad. Bare enkelte større jordbrukere hadde overskudd for salg. Kåfjord Kopperverks betydning som avtaker av kornprodukter kan av den grunn ikke ha vært stor. Større betydning for nedgangen i byggavlingen hadde det nok at bedede kommunikasjoner gjorde at folk i Finnmark ble mindre avhengig av korntilførsel østfra. "Det russiske melet fikk etter hvert økende konkurranse fra dansk og østersøiske korn- og melvarer. "Pomorhandelen var i 1870-årene ikke en livsbetingelse for fiskerne," ⁽¹⁾ I første halvdel av 1870-årene fikk en også bedre betalt for den fisk som man leverte til pomorane - bytteforholdet fisk/mel ble gunstigere sett fra nordmennenes side. ⁽²⁾ Alt dette medførte at det ikke lenger lønnet seg å satse på den usikre egenproduksjonen av bygg. ⁽³⁾ Dårlige åringer i sekstiltårene kan også ha bidratt til at folk mistet troen på åkerbruket. Dyblie er da også adskillig mer pessimistisk i sin beretning 1860 - 65 enn i sin forrige forfattersberetning hva angår åkerbrukets stilling i Alta. "De 2de Misvæntaar i Forbindelse med Udvænderingslysten til Amerika, har virkelig virket lærende paa Jorbrugets fremskridt" ⁽⁴⁾

-
- 1) Trygve Solhaug, sm. st., s. 336.
 - 2) Trygve Solhaug, sm. st., s. 345.
 - 3) Chr. A. Dølsberg, sm. st., s. 155.
 - 4) Lensmannsberetning 1860 - 65.

Den nedgang i byggproduksjonen som vi kan konstatere i Alta-området fra 1865, faller helt sammen med en generell utvikling i norsk jordbruk. En fikk på denne tida en overgang fra korndyrking til fedrift. Og nedgangen i kornproduksjonen tok først til i Nord-Norge.⁽¹⁾ Årsakene til dette kan for en stor del føres tilbake på prissvingninger - særlig prisfall på russisk og amerikansk korn. Dette prisfallet er et resultat av et generelt prisfall og billigere frakt pga. bedrede kommunikasjonen.

Men var nå utviklingen i Alta/Talvik et utslag av den generelle omlegginga i norsk jordbruk? Dersom en har med en slik omlegging å gjøre, må vi kunne se dette av utviklingen innen fedriften. Dette vil vi ta opp i et senere kapittel. Her skal vi bare se litt på forholdet mellom havreproduksjonen og byggproduksjonen. Siden havre-åtelukkinga ble nyttat som dyrefôr i dette området, kan vi ut fra dette slutte litt om forholdet åkerbruk/fedrift.

2.3.2.4. POENGLDET BYGG/HAVRE.

Som vi tidligere har vært inne på, følger ikke bygg- og havreproduksjonen det samme mønster. For begge kornsorter har vi riktignok økende utsedstall fram til 1865 med en stor økning i tiåret 1855 - 1865. Men i motsetning til byggutseden øker havreutseden fram til 1875, og holder seg omtrent på dette nivå fram til 1890. Det er også visse geografiske forskjeller m.h.t. havre- og byggdyrkinga. (Se tabell 26 og 27.).

1) Stein Tveite, Jord og gjerning, (Oslo 1939), s. 247 ff.

TABELL NR. 29.

UTSEED AV HAVRE 1855, 1865, 1875.

ALTA KOMMUNE. (TANNER.).

År	Folkeleiets	Utsed	Sum for året
1855	Reipas	3	
	Alta med tilstøtende dalstrek	0,5	3,5
1865	Kåfjord	6	
	Storvik/Kvenvik	0	
	Bossekop	15,5	
	Aronnes	7	
	Reipas/Svne Alta	12	
	Elvehakkien/Tvernelv- dalen	4	
	Rafsbotn	0	44,5
1875	Kåfjord	1,36	
	Bossekop	15,5	
	Aronnes	4,13 (+ 4 skj.)	
	Reipas/Svne Alta	15,88	
	Elvehakkien	9,13	
	Tvernelvdalen	9,5 (+ 3 skj.)	
	Rafsbotn	0	55,56
			+ 7 skjæpper.

Kilde: NOS Folketellingene.

Det er særlig mellom 1855 og 1865 at vi får en økning i havreutcoden. I dette tiåret økte utsedden med omkring 40 tanner - en tidobling på ti år. Økningen mellom 1855 og 1865 skjer samtidig med en generell framgang for jordbruket i området og faller således greit på plass. Men hva er årsaken til at en ikke i likhet med hva som er tilfelle for bygg, får en nedgang fram til 1875 og 1891?

Flere forfattere som har skrevet om jordbruksforholdene i Alta-området, peker på at dette er uttrykk for en omlegging innen jordbruket.⁽¹⁾

"Den Udvikling, jordbruget i den senere Tid har taget, peger alt mere og mere i Retningen mod Angdyrking og Produktion af Rodervexter, hvilket giver haab om, at Bedriften bliver stedse mere anlagt paa Psaavl og Ildraat af Buskaben." (Fredrik M. Lied).

".... Uagtet imidlertid Alten vistnok som navnt er den Bygd i Finnmarkens District som Kornavl med størst Fordel kan bedrives, naa dog ogsaa her Fa-driften, næst Fiskerierne ansees som Befolkningens vigtigste Næringskilde, og man må berofre sin opmerksomhed, derfor bliver ogsaa af jordbruget Angdyrkingen det vigtigste og væsentligste og Bestræbelserne må fornemmelig gaa ud paa at skaffe meget og kraftigt Høfoder."

Det sidste sitatet er hentet fra en beretning fra agronom Lund, dateret november 1861, og viser at fagfolk anbefalte befolkningen å legge mest vekt på fedriften. Fredr. M. Lied som skrev om jordbruket i Alta i slutten av 1860-årene, konstaterer at der er en tendens til å legge mer vekt på fedriften.

1) Nils A. Ytreberg, Finnmark Landbruks-selskap 1859 - 1959, s. 41.

Fredr. M. Lied, Om jordbruget i Alten, s. 9.

Nils A. Ytreberg hevder også at nedgangen i byggdyrking i hovedsak skyldtes en omlegging.⁽¹⁾ Landbruksselskapets virksomhet kom også etter hvert til å dreie seg om fedriften. Ifølge beretningen fra selskapet 1865 - 1866 satset en nå bevisst på fedriften.

Men kan vi ut fra det vi vet om havreproduksjonen si noe sikkert om en omlegging? Er den forholdsviss beskjedne havreproduksjonen et uttrykk for en omlegging?

Vi skal ta for oss de enkelte skolekretsene i Alta kommune i 1865 og se på forholdet i 1865 - videre vil vi se på enkelte hushold og undersøke om havreproduksjonen har en noen sammenheng med størrelse på husholdet.

TABELL NR. 39.⁽²⁾ HUSDYRHOLD I DE ENKELTE TALLEKRETSER 1865.

Tallekrets	Husdyrhold tilsammen	Antall personer pr.:			
		hest	storfe	småfe	husdyr ialt
Aronnes	253	12,3	2,3	2,1	1,00
Kåfjord	348	40,0	8,4	3,4	2,30
Storvik/Evan- vik	172	18,8	2,7	0,7	0,55
Bossekop	162	17,0	3,8	2,8	1,48
Reipas/Øvre Alta	288	10,1	2,2	3,6	1,19
Elvebakken/ Tverrelvdalen	451	8,8	2,1	1,9	0,90
Rafsbotn	444	16,0	2,5	1,0	0,68

Kilde: NCS Folketellingene.

1) Nils A. Ytreberg, aa. st., s. 61.

2) I denne tabellen har vi ikke tatt med reimsdyr.

Av tabell 30 ser vi at de to kretsene som hadde størst utsed av havre i 1865, nemlig Bossekop og Reipas/Øvre Alta har færre husdyr pr. person enn de andre tollkretsene. Vi holder da Råfjord utenfor. Det er i alle fall ingen statistisk sammenheng mellom stort fehold og havreproduksjon. Dette er også tilfalle om en ser på hestehold og storfehold. Bossekop har forholdsvis lite hester, det samme gjelder storfeholdet. Reipas/Øvre Alta har forholdsvis høyt heste- og storfehold. Men det er Elvebakken/Tverrelvdalen tollkrets som har størst hestehold og storfehold av samtlige kretsen, mens en her dyrket klart mindre havre enn i Bossekop og Øvre Alta. Der- som en i det hule tatt skal lese noe ut av tabell 29 og 30, må det være at de kretser som har stor kornutsed (havre), har forholdsvis færre husdyr enn de øvrige kretsene. Dette er i og for seg ikke så overraskende. Vi vet at agronomer og andre landbrukskyndige på denne tiden anbefalte en sterk nedskjæring av antall dyr, slik at disse kunne bli bedre fôret og dermed gi større avkastning.⁽¹⁾

Tabellene kan med andre ord vise at de distrikter som satset mest bevisst på fedrift, sørget for å ha bedre fôr (havre) og mindre buskap enn de øvrige distrikter.

Nå var imidlertid havreutseden svært beskjeden og fordelt på få hushold. Det er derfor nødvendig å se på noen enkelte hushold for å kunne si noe mer sikkert om forholdet fehold/havreutsed. I tabellen på neste side (tabell 31) har vi tatt for oss noen hushold fra kretsene Bossekop, Aronnes og Reipas/Øvre Alta. Felles for disse husholdene er at de har stor havreutsed.

1) Agronom Lunds beretning datert nov. 1861.

Agronom Stafnes beretning 1860.

"Om Fedriften i Finnmarken" utgitt av Landbrukselskapet.

TABELL NR. 31. FORHOLD HOS ENDEL HAVREDYRKERE
I 1865.

Hushold nr.:	1	2	3	4	5
Antall personer	10	25	8	11	13
Havre utsed (brannar)	5	3½	2	2	2
Byggutsed (tonner)	½	3½	4	0	3
Storfe	3	3	9	13	6
Hester	2	1	2	2	3
Småfe	0	1	7	15	19
Person pr. hest	5	25	4	5,5	4,3
Person pr. storfe	3,3	8,3	0,9	0,9	2,2
Person pr. småfe	0	25	1,1	0,7	0,7
Person pr. husdyr	2	5	0,4	0,4	0,5

Husholdene er:

1	Lars Follum, Besskop
2	Didrik Nielsen, Besskop
3	Christoffer Olsen, Reipas/Øvre Alta
4	Paul Tangen, Reipas/Øvre Alta
5	Carl Norum, Aronnes.

Kilde: Folketellinga 1865.

Følles for disse husholdene er at hesteholdet ligger høyere enn gjennomsnittet i de tellekretsene de borer hjemme i (tabell 31 og 30). Det eneste unntak er Didrik Nielsen. Når det gjelder storfeholdet, ligger Lars Follum og Carl Norum omtrent på gjennomsnittsnivået i sine respektive tellekretser, mens Didrik Nielsen har færre storfe enn gjennomsnittet i hans tellekrets. De to andre hushold har flere storfe enn hva gjennomsnittet er i det distrikt de bor i.

Ser vi på fehold samlet, ser vi at Norum, Tangen og Olsen har større fehold enn de øvrige i sin krets, mens Follum og Nilsen ligger omtrent på gjennomsnittet eller litt under.

Tar vi for oss de enkelte kretsene, ser det altså ut til at stor havreutsed forekommer i de kretser som har forholdsvis få husdyr. Dette kan være tegn på bedre husdyrhold. Undersøkelsene som vi gjorde når det gjaldt noen få hushold som hadde stor havreutsed, viser at de fleste av disse hadde større fehold enn det som var vanlig i deres område. Dette gir seg størst utslag for hesteholdet. Havreproduksjon kan således ha muliggjort større husdyrhold. Lars Follum og Didr. Nielsen faller litt utenom dette mønstret, men de drev begge gårdsdriften ved siden av sitt daglige yrke. Follum var distriktslege og Nielsen forretningsdrivende.

Av denne punktundersøkelsen kan en kanskje slutte at for enkelte bønder muliggjorde større havreproduksjon større buskap. Dette har vi også samtidige beretninger om. I sin bok om jordbruket i Alta skriver prest Liød om prestegården: "... Fornemmelig ved hjælp af Havredyrking til Gønfoder har man paa nævnte Brug kunnet holde 6 å 9 Stkr. Storfe og 2 Heste i de senere Aar, medens der for 6 aar siden ikke kunde fødes mere end 4 Kjør og 1 Hest."

2.3.2.5. SELVFORSYNINGSGRAD.

Vi har tidligere drøftet selvforsyningsgraden i 1800-årene. Noenfor har vi forsøkt å anslå selvforsyningsgrad ut fra et kornkonsum på 150 eller 200 kg i årene 1835 - 1890. Avlingene er beregnet ut fra oppgavene i jordbrukstellingene.

TABELL NR. 31. AVGAVLING OG SELVFORSYNINGSGRAD I ALTA/PALVIK. 1835 - 1890.

År	1835	1845	1855	1865	1875	1890
Utsed, tonner	36,5	54	69,2	150,8	41	51,9
Folktall	4	5	5	6	6	8
Bruttoavling, tonner	146	270	346	904,8	246	115,2
Nettoavling, tonner	103,5	216	276,8	754	203	363,3
Nettoavling, hl	132,2	300,2	384,8	1048,1	285	505
Nettoavling, (1) kg	9893	19516	25009	68127	18525	32825
Bredfødte personer:						
150 kg hver	66	130	167	454	124	219
200 kg hver	50	98	125	341	93	164
Folketall	3085	3284	3520	4380	4518	4509
Selvforsyningsgrad i %:						
150 kg hver	2,1	4	4,3	10,4	2,8	4,9
200 kg hver	1,6	3	3,2	7,8	2,1	3,6

Kilde: NOS Folketellingene 1835 - 1890.

1) Tallene for nettoavling i tabellen er for noen års vedkommende avrundet.

År:	Riktig tall:	Avrundet til:
1845	19515,6	19516
1855	25008,9	25009
1865	68126,5	68127

Dette er skjedd av plasshensyn.

Av tabellen går det fram at graden av selvforsyning langsomt øker fram til 1855 for så å øke radikalt i årene 1855 - 1865. I 1875 får en så en drastisk nedgang i det antall personer byggavlingene kunne brødfø, så en svak oppgang i tida fram til 1890. Men denne bedringen i selvforsyningsgraden må nok for en del forklares ved de uvanlig høye folletall NOS oppgir for femåret 1886 - 90. Byggproduksjonen var i meste- parten av tida 1835 til 1890 stor nok til å kunne dekke korn- og melkonsumet for mellom 2 og 4 % av bygdas befolkning. I sekstiårene får vi en fordobling av selvforsyningsgraden, men dette viser seg å være et blaff. Selvforsyningsgraden ser altså ut til å ha holdt seg nokså konstant i den perioden vi behandler med unntak av 1860-årene. Ser vi på landet som helhet var selvforsyningsgraden for korn omkring 1850 ca. 50 %, mens den omkring århundreskiftet var sunket til ca. 25 %.⁽¹⁾ I Søgne skal kornavlinga i 1860 ha dekket mellom "halvdelen og 3/5 av behovet".⁽²⁾ Sett i den sammenheng blir selvforsyningsgraden i Alta/Talvik beskjedent.

2.4. POTETAVL.

I løpet av første halvpart av 1800-tallet slo potetdyrkinga igjennom for alvor her til lands.

Allerede omkring 1800 ble det dyrket potet i Alta.⁽³⁾ Men først i 1820-- 1830-årene begynte denne rotveksten å vinne innpass hos almuen. Før den tid hadde det vært en luksusartikkel for de "fornemme."⁽⁴⁾

1) S. Hasund: Vårt landbruks historie, (Oslo 1932), s. 256.

2) Alf Try, sm. st., s. 153.

3) N. A. Ytreberg, sm.st., s. 18.

4) Rode, sm. st., s. 135.

"I aaret 1823 blev i Talvig ikkun avlet 8 - 10 Tdr. Poteter, og i Alten var den Sød ikkun bekjendt for Klerck og Nørager, Derimod haver Sæden aarlig tiltaget i Sognet saa at fra 1829 i Talvig er bleven avlet omkring 400 Tdr. aarlig ... ,"
skriver sogneprest Fleischer i 1834.⁽¹⁾ I 1860-70-årene ble det avlet langt mer ifølge lensmennene Dyblie og Toenberg.⁽²⁾ Utseden alene var da større enn avlinga i 1829 og det "antages Alten/Talvigs District i almindelige Aar at avle, i gjennemsnitt 6 Fold, det fornødne til eget behov, ..."⁽³⁾

"Nu er det blevet almindeligt, hvorimod før var der færre, der befattede sig med denne Nydyrking, og de avlede Kvantums kom paa faaere Hænder og udførselen saaledes større, men Forbruget inden Herrøde mindre."⁽⁴⁾

Det ser ut til at potetdyrkinga i Altafjorden fikk betydelige dimensjoner etter hvert. I det følgende vil vi forsøke å følge utviklinga særlig fram til 1850 - 65. Vi vil vise hvor i kommunen (e) og hvor mange som tok til å dyrke den nye rotfrukten. Videre ønsker vi - om mulig - å undersøke hvilken rolle poteten etter hvert kom til å spille i kostholdet hos almuen i Altafjorden.

1) Beretning til fogden 1834. Bilag til fogdeberetninga.

2) Lensmannsberetning 1860 - 65 og 1871 - 75.

3) Lensmann Dyblie, Beretning 1860 - 65.

4) Lensmann Toenberg, Beretning 1871 - 75. (Talvik.).

2.4.1. POTETAVL I ALTA/TALVIK OMKRING 1860 - 65.

TABELL NR. 33. UTSÆD AV POTETER (TØNNER) PR.
1000 INNBYGGERE I 1865.
ALTA/TALVIK, ALTA FOGDERI, FINN-
MARK AMT, TROMSØ STIFT, NORGES
BYGDER, NORGE.

Norge	Norges bygder	Tromsø stift	Finnmark amt	Alta fogderi	Alta/Talvik	Alta Talvik
397	467	412	78	214	275	239 321

Kilde: NOS C. No. 15, Folketellinga 1865.

Av tabellen går det fram at potetutseden pr. 1000 innbyggere i Alta/Talvik lå ca. 30 % under landsgjennomsnittet. Potet betydde likevel langt mer enn bygg og havre på samme tidspunkt (se s. 172).

Hvor mange hushold har så oppgitt potetutsed, og hvor i kommunen ble det dyrket potet i 1865?

2.4.1.1. UTBREDELSE OG UTSÆDSMENGDE.

I tabell 34 nedenfor ser en at potet ble dyrket i alle tellekretsene. Talvik, Leirbotn og Kåfjord kretser peker seg ut med henholdsvis 189,19 - 215,25 og 180,13 tønner potetutsed.

TABELL NR. 34.

UTSED AV POTETER I DE ENKELTE
TELLEKRETSER I 1865. (1)

Krets	Potetutsed	Potetutsed pr. husholdn.
Rognsund	32,36	0,30
Langfjorden	185	2,31
Leirbotn	215,25	2,17
Talvik	189,19	2,42
Bossekop	76,25	1,77
Aronnes	64,25	1,00
Reipas/Øvre Alta	41,13	0,56
Elvebakken/Tverrelvdalen	123,50	1,54
Rafsbotn	78	1,30
Kvænvik/Storvik	19,88	0,77
Kåfjord	180,13	1,12
Tilsammen	1 204,96	-

Kilde: Folketellinga 1865.

Rognsund og Storvik/Kvænvik ligger på desidert siste plass m.h.t. potetutsed. Over 95 % av potetene ble altså dyrket i tellekretsene fra og med Langfjorden på vestsiden av fjorden og Leirbotn på østsiden, og videre innover i fjorden. Til sammenligning kan nevnes at litt i underkant av 80 % av befolkninga bodde i dette området. Men i dette "potetbeltet" har vi små øyer hvor en dyrket forholdsvis lite potet - eksempler på dette er Storvik/Kvænvik. Dette vil vi komme tilbake til når vi skal vurdere avlingstallene i de enkelte kretsene.

1) Påliteligheten av tallene fra 1865 vil bli drøftet på side 162 ff.

Hvordan var så potetavlen fordelt mellom de enkelte hushold?

TABELL NR. 35.

ANTALL HUSHOLD SOM HAR OPPGITT
UTSED AV POTET I 1865. ARONNES,
TALVIK, ROGNSUND, OG REIPAS/ØVRE
ALTA.

	Totalt antall hushold	Hushold med potetutsed	
Aronnes	64	44	(69 %)
Talvik	78	57	(73 %)
Rognsund	109	24	(24 %)
Reipas/Øvre Alta	73	39	(53 %)
Tilsammen	324	164	(51 %)

Kilde: Folketellinga 1865.

Vi har i tabellen forsøkt å få med både "topp og bunn" når det gjelder potetutsed. Innenfor "potetbeltet" har vi tatt Talvik som representant for kretser med stor utsed, mens Reipas/Øvre Alta og Aronnes representerer kretser med lav eller middels potetutsed. Vi ser av tabellen at på langt nær alle hushold har oppgitt potetutsed. Det er imidlertid store forskjeller mellom de enkelte kretsene. Mens bare 22 % av husholdene i Rognsund høstet potet av egen åker i 1865, er det tilsvarende tall for Talvik 73 %. Det ser ut til at stor utsedsmengde også betyr at avlen var fordelt på flere hender - rimelig nok. (tabell 34, 35.).

TABELL NR. 36.

UTSEDSMENGDE AV POTET FORDELT
PÅ HUSHOLD. ARONNES, TALVIK,
REIPAS/ØVRE ALTA OG ROGNSUND.

Tønner	Talvik	Aronnes	Reipas/ Øvre Alta	Rognsund	Tilsammen
Over 5	9 38 %	1 14 %	1 5 %	0 4 %	11 26 %
3 - 4,99	13	5	1	1	20
2 - 2,99	20 51 %	9 52 %	4 44 %	7 75 %	40 53 %
1 - 1,99	9	14	13	11	47
0,5 - 0,99	3 11 %	6 34 %	10 51 %	4 21 %	23 21 %
Under 0,50	3	9	10	1	23
Tilsammen	57	44	39	24	164

Kilde: Folketellinga 1865.

Av de i alt 164 hushold i disse fire kretsene som oppgav potetutsed, hadde 21 % (46 hushold) mindre enn en tønne potetutsed. Reipas/Øvre Alta hadde den største andelen smådyrkere. Hele 20 av i alt 39 hushold (51 %) hadde sådd ut mindre enn 1 tønner poteter i denne tellekretsen. På Aronnes var det også mange mindre potetdyrkere. Det samme så vi også når det gjaldt byggutsed - både Reipas/Øvre Alta og Aronnes hadde mange hushold med liten utsed (se s. 91.).

Utsedsmengdene i Rognsund og Talvik var forholdsvis større (se tabell 36.). I Rognsund hadde 75 % av husholdene mellom 1 og 3 tønner utsed (18 hushold.). I Talvik lå 51 % av husholdene mellom 1 og 3 tønner. Men også mange har oppgitt over 3 tønner potetutsed i denne tellekretsen (38 %).

Selv om 50 % av "potethusholdene" i disse fire kretsene lå mellom 1 og 3 tønner utsed, kan en ikke si at utseden var jevnt fordelt mellom de enkelte hushold. Utseden varierte fra $\frac{1}{2}$ til over 5 tønner. Visse trekk synes klare. Innenfor "potetbeltet" hadde de kretsene som har størst utsed totalt, også flest hushold med stor utsed. (tabell 36.). Rognsund faller utenom skjemaet på mange vis. Her hadde en forholdsvis mange hushold med stor utsed, mens den totale potetutseden i kretsen skulle tilsi det motsatte. Forklaringen er vel at en her på dette tidspunkt ennå var i etableringsfasen m.h.t. potetdyrking. De få hushold som hadde tatt til med dette var etter alt å dømme de som hadde mest og best åkerareal hvor den nye veksten kunne dyrkes. Det er da naturlig at utsedsmengden ble forholdsvis høy.

Vi har altså funnet at forholdsvis mange hushold i de undersøkte kretsene ikke avlet potet. Omkring 50 % av husholdene har oppgitt potetutsed i 1865 (se tabell 35). Holder vi Rognsund utenfor, blir prosenttallet 65. Samtidig har vi kunnet konstatere at i den kretsen hvor potetavlen var mest utbredt (Talvik), var det også forholdsvis mange som har oppgitt store utsedsmengder.

Betyr dette at vi i 1860-årene hadde noen distrikt i Alta/Talvik som var overskudds-områder m.h.t. til potet, og produserte for salg?

Kunne disse distriktene i så fall skaffe det bygda trengte av potet ?

Skal vi kunne gi svar på dette, må vi si noe om potetkonsumet i distriktet på denne tid .

2.4.1.2. POTETKONSUM I ALTA/TALVIK.

I motsetning til kornforbruket har vi et svært spinkelt kildemateriale å holde oss til, når det gjelder potetkonsum. Størsteparten av kjøp og salg av denne varen foregikk innenlands og vil derfor ikke være registrert i tollstatistikken. Kopperverkets arkiv kan vanskelig utnyttas, fordi arbeiderne ikke nødvendigvis måtte kjøpe potet på verksbutikken. Av utsedstallene ser vi at en del arbeidere i Kåfjord dyrket litt potet selv, og i alle tilfelle kunne potet langt lettere enn korn skaffes hos bøndene i bygda. Kontobøkene ved verket kan derfor fortelle oss lite om potetkonsumet i motsetning til hva som var tilfelle for kornkonsumet. I de kårkontrakter som vi har gjennomgått, står det heller ingenting om potetkonsum. Vi blir stående tilbake med bare et par, tre kilder som kan si oss noe om dette.

I amtmannsberetninga 1850 - 55 ⁽¹⁾ blir det oppgitt at årsbehovet av "Brøføde" regnes å ligge på 3 tønner. Heri er regnet potet. Vi har tidligere funnet at dette skulle utgjøre ca. 270 kg potet- og kornvarer i byggverdi. (Se side 95.).

1) Amtmennenes Femårsberetninger 1850 - 55.

På landsbasis var potetkonsumet i årene 1864 - 67 på 253 kg pr. person. En har da trukket fra det som gikk til brenning og stivelse, men ikke det som gikk til dyrefôr. Det totale potet- og kornkonsum var på landsbasis 304 kg (byggverdi) (se side 96.). Regner vi det samme forhold mellom potetkonsum og det totale konsum av poteter og melvarer i Finnmark i 1850-årene som på landsbasis i 1860-årene, skulle dette tilsi et potetforbruk på omkring 225 kg pr. person i Finnmark. Nå ble det sannsynligvis brukt en god del mer av potetavlingene til dyrefôr i sørlige deler av landet enn i Finnmark. Bl. a. ble dette etter hvert vanlig svinefôr sydpå.⁽¹⁾ I Alta/Talvik var svineavlen minimal. Dette skulle tilsi at potetkonsumet i Alta/Talvik var en del lavere enn tallene fra amtmannen kan gi inntrykk av.

Andre kilder indikerer da også et lavere forbruk. Lensmann Dyblie opplyser at distriktet i "almindelige" år var selvforsynt, ja, en utførte til og med 300 - 400 tønner potet.⁽²⁾ Lensmann Toenberg sier det samme ca. 10 år senere om potetavlen i Talvik.⁽³⁾ Vi så ovenfor at Dyblies opplysninger m.h.t. kornkonsum samsvarte godt med de andre kildene (s. 107.). Det er liten grunn til å tro at han var mindre orientert når det gjaldt potetproduksjonen i bygda. Etter de folktall og utsedstall vi opererer med, skulle avlinga i 1863 ha ligget på 1,35 tønner pr. person i Alta/Talvik. Det tilsvarende tall i 1855 er 1,55 tønner. Dette skulle tilsvare mellom 160 og 180 kg potet.⁽⁴⁾

Noter: se neste side.

Nå kan dårlig avling i 1864 ha gjort at utseden ble mindre enn normalt i 1865. Konsumet kan da i normale år ha vært nærmere 180 enn 160 kg omkring 1860. I Søgne regner Try med et forbruk på 2 tønner (230 kg).⁽¹⁾ I landet som helhet var forbruket vel 250 kg.⁽²⁾ Det synes derfor som om også potetkonsumet var litt lavere i Alta/Talvik enn resten av landet.

2.4.1.3. AVLINGSVOLUM OG SELVFORSYNING.

Vi har allerede antydnet at Alta/Talvik omkring 1860 - 70 etter alt å dømme var selvforsynt med potet. Vi skal her se nærmere på avlingsvolum og selvforsyningsgrad.

Noter til forrige side:

1) P. Borgedal: Noregs jordbruk i nyere tid. Bind II, s. 106 ff.

S. Tveite, sm. st., s. 105.

2) Lensmannsberetning 1860 - 65.

3) Lensmannsberetning 1871 - 75.

4) Vi har da brukt følgende omregnings-tall:

1 tønne potet = 1,60 hl

1 hl = 72 kg

Se NOS Tredje Række No. 217, s. II, anmerkning 1, og s. XIV.

Noter til denne side, se neste side.

TABELL NR. 37.

NETTOAVLING POTET PR. PERSON I
DE ENKELTE TELLEKRETSENER. 1865.

Tellekrets	Hushold	Pers- oner	Utsed tønner	Foll	Netto- avling tønner	Netto- avling pr. pers. tønner
Rognsund	109	524	32,38	5	129,52	0,25
Langfjord	80	432	185	6	925	2,14
Leirbotn	99	544	215,25	6	1076,25	1,98
Talvik	78	438	189,19	6,5	1040,54	2,37
Bossekop	43	238	76,50	6	382,50	1,61
Aronnes	64	259	64,25	6	321,25	1,24
Reipas/Øvre Alta	73	344	41,13	6	205,65	0,60
Elvebakken/ Tverrelvdalen	80	404	123,50	6	617,50	1,53
Rafsbotn	60	303	78	5	312	1,03
Storvik/Kven- vik	26	94	19,88	5,5 ⁽¹⁾	89,46	0,95
Kåpfjord	161	800	180,13	5	720,52	0,90

Kilde: Folketellinga 1865.

Noter til forrige side:

- 1) Alf Try, sm. st., s. 150.
- 2) NOS V 145, 3. hefte, s. 54.

Note til denne side:

- 1) Folltallet er ikke oppgitt for Kven-
vik/Storvik. Jeg bruker derfor gjennomsnitts-
foll for Alta. (se. s. 80.).

Vi ser at avlingene pr. person varierer mye fra tellekrets til tellekrets. Dersom potetkonsumet i Alta/Talvik lå et sted mellom 1,30 og 1,60 tønner pr. person, må flere kretser ha hatt til dels stor overproduksjon. Nå var det nok slik at store avlinger også gjorde at folk konsumerte mer - det er vel naturlig å tro at en i Talvik krets forbrukte adskillig mer enn f. eks. i Rognsund. Hvor mye slike lokale forbruksvaner varierte, er selvsagt nokså umulig å si. Men til tross for dette synes det som om noen områder "spesialiserte" seg på potetproduksjon, og da trolig med salg for øye, enten til andre områder i Alta/Talvik eller til andre distrikt. I Talvik kan en ha hatt mellom 300 og 500 tønner overskuddspotet om en regner forbruket å ligge mellom 1,30 og 1,60 tønner. Som nevnt ovenfor var nok forbruket en del større her, men likevel måtte en ha overskudd av poteter. Regner en et forbruk på 2,2 tønner (landsgjennomsnitt),⁽¹⁾ ville en ha hatt ca. 100 tønner potet til overs. I Langfjorden kunne overskuddsproduksjon av potet ha ligget mellom 350 og 200 tønner med de konsumtall vi tidligere har brukt for Alta/Talvik.

Regner en med et forbruk likt landsgjennomsnittet (2,2 tønner), vil Langfjorden ha nok til eget forbruk. Andre områder må ha vært underskuddsområder m.h.t. potet.

1) Omregnet fra kg etter de omregnings-tall NOS selv nytter. NOS Tredje Pakke, No. 217, s. II og s. XIV, NOS V 145, s. 54.

Reipas/Øvre Alta må ha manglet betydelige kvanta, selv om forbruket skulle være lavere enn i resten av bygda. Med et forbruk på rundt 1,3 tønner pr. person må underskuddet ha ligget på ca. 200 tønner. I Rognsund kan forholdene ha vært litt annerledes enn de som går fram av tabellen. I motsetning til "potetbeltet" var potetdyrkinga her konsentrert til noen få steder (Olavik, Lille Kufjord, Lille og Store Larresfjord.). En var her ute i introduksjonsfasen m.h.t. den nye rotfrukten - potet. Vi må da regne med at folk stort sett klarte seg uten. Det er derfor muligens irrelevant å diskutere selvforsyningsgraden i dette området i 1850- og 1860-årene. Noe annet er det i de områdene poteten hadde vært kjent og dyrket i mange år. Her må vi anta at de aller fleste hadde innarbeidet potet i husholdningen og etter hvert var blitt avhengig av den.

Hvor mange hushold var så selvforsynt med potet? Vi har undersøkt de samme fire kretsene som ovenfor - Aronnes, Reipas/Øvre Alta, Talvik og Rognsund. (Se tabell 38 neste side.).

TABELL NR. 38.

NETTOAVLING POTET PR. PERSON
FORDELT PÅ HUSHOLD I TELLE-
KRETSENE TALVIK, ROGNSUND,
ARONNES OG REIPAS/ØVRE ALTA.

Tellekrets	Totalt antall hushold	0-0,99 tønner	1-1,99 tønner	2-2,99 tønner	Over 3 tønner	Tilsammen tønner
Aronnes	64	13	15	9	7	44
Talvik	78	8	19	12	18	57
Rognsund	109	11	10	1	2	24
Reipas/Øvre Alta	73	20	11	5	3	39

Kilde: Folketellinga 1865.

Nesten 20 % av de husholdene som har oppgitt potetutsed i 1865, har en nettoavling pr. person på over 3 tønner. Uansett hvor vanskelig det er å fastsette potetkonsumet i Alta/Talvik, må disse husholdene ha hatt overskudd av poteter. Det er særlig Talvik krets som skiller seg ut. Her har 18 av ialt 57 hushold over 3 tønner nettoavling pr. person. (Dvs. over 30 %). I de øvrige kretsene er det langt færre som dyrket så mye.

Det ser altså ut til at vi omkring 1860 hadde visse områder som spesielt satset på potet utover det daglige behov. Forholdsvis mange hushold innenfor disse strøk dyrket mer enn de konsumerte. Området som helhet ser ut til å ha vært selvforsynt med den produksjon som fant sted innen området.

Potet som salgsvarer betydde altså en del for noen hushold. Men for de aller fleste var det først og fremst et viktig tilskudd til kostholdet. Kostholdsmessig er det lett å forstå at poteten måtte bli særlig viktig i et distrikt der en ikke i særlig grad dyrket grønnsaker eller andre rotfrukter. Poteten er forholdsvis vitaminrik, særlig gjelder dette C-vitamin.⁽¹⁾ Den vanligste C-vitaminkilde i disse strøkene var bær og melk, men siden kyrne ikke melket deler av året, måtte poteten bety et viktig tilskudd. Potet inneholder i likhet med kornvarer både protein og karbohydrater, men proteininnholdet i potet er forholdsvis lite. Protein fikk en til gjengjeld forholdsvis rikelig gjennom fisk. Kaloriinnholdet var i forhold til f. eks. kornvarer ikke så veldig stort, men til gjengjeld var det mulig å dyrke poteten selv under marginale forhold. Folk var selv i stand til å produsere viktige næringsstoffer som de tidligere hadde vært avhengig av å få utenfra. De fleste av de næringsstoffer som de før for en stor del hadde fått f. eks. gjennom mel- og kornvarer, var nå mulig å produsere på egen jord. Tar vi for oss kaloriinnholdet, skulle 160 - 180 kg potet pr. person gi ca. 300 - 400 kcal pr. døgn (365 d i året). Regner en et gjennomsnittlig kaloribehov på 3 000 kcal pr. døgn,⁽²⁾ vil dette si at poteten kunne dekke omkring 10 - 14 % av energibehovet.

1) Næringsmiddeltabell utgitt av Landsforeningen for Kosthold og Helse. (3. reviderte utgave, Halden 1974.).

Note 2 se neste side.

Betydningen var sannsynligvis enda større enn det dette tallet indikerer. Under marginale jordbruksforhold var kanskje potetdyrking det som avgjorde om folk kunne bosette seg og ernære seg i visse fjord- og kyststrøk.

Note til forrige side:

2) Kåre Lunden: Hanseatene og norsk økonomi i sein-mellomalderen. Nokre merknader. (MF, bind 46, Oslo 1967.), s. 122.

Lunden regner det gjennomsnittlige kaloribehovet til å ligge på 2300 kcal pr. døgn. Dette er gjennomsnittsbehovet hos en familie som er sammensatt av far, mor, begge 45 år, og i middels tungt arbeid, dessuten 3 barn, 2, 8 og 11 år. Lunden bygger på en bok skrevet av Marit Eggen Øgrim: Vurdering av næringsbehovet, Oslo 1958. I denne boka fremkommer det at energibehovet vil variere med klima, standard på klær og boliger, med hvor hardt fysisk arbeid en har. Likeledes vil kaloribehovet variere med alderssammensetningen i befolkningen til enhver tid. Til sammenligning kan nevnes at en mann på 25 år i spesielt tungt arbeid vil trenge 5100 kcal. De tall Øgrim Eggen opererer med er ønskelig kaloritilførsel som er satt litt høyere enn "gjennomsnittsbehovene." (s. 9.). Nå er det mange faktorer som tilsier at energibehovet skulle være større på 1800-tallet enn omkring 1960. Både boliger og klær var dårligere og både barn og voksne hadde hardere fysisk arbeid enn tilfellet er i dag. Jeg har derfor valgt å bruke litt høyere tall enn Lunden har nyttet i sine beregninger. En annen sak er om det faktiske kaloriforbruk var slik.

2.4.2. POTETAVL I ALTA/TALVIK 1835 - 1890.

Vi vil i det følgende kapitel gi et grovt riss av potetdyrkinga før og etter 1860-årene.

2.4.2.1. UTDELDELSE.

TABELL NR. 39. STEDER OG BYGDELAG SOM HAR OPP-
GITT POTETUTBED. 1835 - 1865.

<u>År</u>	<u>Alta kommune</u>	<u>Talvik kommune</u>
1835	Rafsbotn Øvre Alta Elvestrand Arønnes Tangen Nedre Alta Skajaluft Bossekop Kongshofmark Skavik Kåfjord	Finsjøen Voldstrand Talvik prestegård Talvik strandsted Eidsnes Russelven Kobbestenøren Tappeluft Riverbukt Komagfjord Skillefjord Årøya Småvik Kviby Storvik
1845	Rafsbotn Rafsnes Transfarelv	Kraknes Melsvik Halsen

Tabellen fortsetter neste side.

TABELL NR. 39. (FORTS.):

År	Alta kommune	Talvik kommune
1845 (forts.)	Jørakholmen	Finsjøen
	Eiby dalen	Hovdenes
	Østre Elvestrand	Langnæs
	Vestre Elvestrand	Hjemsteen
	Aronnes	Gjæran
	Altagård	Voldstrand
	Elvebakken	Talvik kirkested
	Kongshavnbugt	Russelven
	Hilkelholmen	Kobbestenøren
	Laterbugten	Tappeluft
	Tverrelvdalen	Sopnes
	Reipas	Bognelvdalen
	Skajaluft	Nygård
	Bossekop	Nordmannssøte
	Tollvik	Jokkeluft
	Øvre Alta	Mosbakken
	Moldfordalen	Kviby
	Kobbestad	Djupvik
	Engeseth	Svartskog
	Myrbakken	Vestre Storvik
	Åsen	Ølvik
	Kongshofmark	
1855	(tellemetser)	(tellemetser)
	Elvebakken/Tverrelvdalen og Transfarelv	Bognelvdalen og Langfjord
	Reipas	Leirbotn/Talvik
	Alta med tilstøttede dalstrøk	Åmøy og Altafjord
	Kilfjord og Hilsfjordalen	Kongfjord/Kongfjord Lennets- og Bakkefjord

Tabellet fortsetter neste side.

TABELL NR. 39. (FORTS.).

År	Alta kommune	Talvik kommune
1865	(tellekretser)	(tellekretser)
	Kåfjord	Rognsund
	Storvik/Kvanvik	Langfjorden
	Bossekop	Talvik
	Aronnes	Leirbotn
	Reipas/Øvre Alta	
	Elvebakken/Tverrelvdalen	
	Rafsbotn	

Kilde: Folketellingene 1835 - 1865.

Det er vanskelig å sammenligne de forskjellige telleingene i og med at utsedstallene blir oppgitt for hvert bygdelag. Disse telleenhetene varierer også fra telling til telling. Men til tross for dette kan en slutte en del ut fra tabellen når det gjelder utbredelsen fram til 1865. I 1835 ble det dyrket potet i et område som strekker seg fra Øvre Alta og ut til Langfjorden på vestsida av fjorden og ut til Komagfjord på østsida av fjorden. Innenfor dette området finner vi også alle som dyrket potet i 1845. Tellinga i 1855 opererer med tellekretser. Disse er betydelig større enn de tidligere telleenhetene, og vi får bare oppgitt utsed for hver tellekrets. Det er derfor vanskelig å si noe om hvordan potetdyrkinga har spredt seg mellom 1845 og 1855. Vi ser at den eneste tellekrets som ikke har potetutsed i 1855 er Rognsund og Stjernsund. I 1865 har alle tellekretsene oppgitt potetutsed.

Gjennom størsteparten av den perioden vi her behandler, har poteten vært kjent og dyrket i området sør for Klubbneset (Langfjorden) på vestsida av fjorden, og sør for Nordnes (Komagfjord) på østsida av fjorden. Potetavlingene i området nord for dette var enda i 1865 nokså beskjedne (se tabell nr. 37.).

Innenfor "potetbeltet" har det foregått en viss ekspansjon. Men pga. ulike telleenheter kan vi si lite om hvordan dette har foregått. Selv om f. eks. 1845-tellinga opererer med flere stedsnavn enn folketellinga ti år før, trenger ikke dette å bety at poteten har spredd seg til flere steder. Telleenhetene i 1845 er nemlig mindre enn i 1835, og samme telleenhet i 1835 er gjerne delt i mange mindre i 1845.

Men det ser ut til at vi fra 1835 har hatt en viss ekspansjon syd og nord for Talvik kirkested og i Langfjorden. Videre kan det synes som om steder lengere oppe i Altadalen etter hvert kommer med (Eiby dalen.).

Det at poteten ikke spredte seg noe vesentlig rent geografisk, trenger ikke bety at ikke flere hushold etter hvert tok opp potetdyrkinga. Det vil vi få et visst inntrykk av ved å studere utseds- og avlingstallene.

2.4.2.2. UTSÆD OG AVLING 1835 - 1890.

I tabellen nedenfor har vi vist utsæd og nettoavling pr. person i Alta og Talvik i perioden 1835 - 1890.

TABELL NR. 40. UTSÆD OG AVLING (POTETER) I ALTA OG TALVIK 1835 - 1890.

Sted	År	Utsæd tønner	Foll Avling tønner	Netto avling tønner	Folke- tall	Netto- avling pr. person tønner	
Alta	1835	45,75	5	228,75	183	1494	0,12
Talvik		82	5	410	328	1591	0,21
Sum		127,75	5	638,75	511	3085	0,17
Alta	1845	81,13	6	486,78	405,65	1780	0,23
Talvik		81	6	486	405	1504	0,27
Sum		162,13	6	972,78	810,65	3284	0,25
Alta	1855	690,50	6	4143	3452,50	2189	1,58
Talvik		523,63	6	3141,78	2618,15	1740	1,51
Sum		1214,13	6	7284,78	6070,65	3929	1,55
Alta	1865	583,14	5,5	3207,27	2624,13	2442	1,07
Talvik		621,82	6,2	3855,28	3233,46	1938	1,67
Sum		1204,96	5,9	7109,26	5904,30	4380	1,35
Alta	1875	683	6	4098	3415	2360	1,45
Talvik		480	6	2880	2400	2158	1,11
Sum		1163	6	6978	5815	4518	1,28
Alta	1890 ⁽¹⁾	581,88	6	3491,28	2909,40	2072	1,40
Talvik		609,38	6	3656,28	3046,90	2437	1,25
Sum		1191,26	6	7147,56	5956,30	4509	1,32

Kilde: Folketellingene 1835 - 1890.

1) Tallene for 1890 er regnet om ned de samme omregningstall for hl som vi har brukt tidligere.

Tallene i tabellen ovenfor bygger på jordbrukstellingene. Kan vi så stole på at utsedstallene for potet er korrekte?

Vi har tidligere behandlet utsedstallene for bygg og kunne da ikke påvise noen vesentlige uoverenstemmelser mellom jordbrukstellingene og de - riktignok få - kvantitative opplysninger som gis fra andre kilder (se side 125 ff.). Også når det gjelder potetutsed har vi noen få oppgaver utenom folketellingene.

Keilhau⁽¹⁾ oppgir potetavlinga for Alta til å ligge på 300 tønner midt i 1820-årene. Dette tallet oppgir også Jens Kraft i sin "Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge" fra 1835.

Rode opplyser fra slutten av 1820-årene og begynnelsen av 1830-årene at "Der udsattes vel aarlig omtrent 100 Tønder, hvoraf dog en betydelig Deel falder alene paa Handelsmanden i Talvig Avlingen kan maaskee ikke i Gjennemsnitt ansattes høiere end 6 Fold."⁽²⁾ I følge Rode skulle nettoavlinga ha ligget på ca. 500 tønner.

1) Se side 10.

2) Fr. Rode, sm. st., s. 135.

Rodes etterfølger, Fleischer, skriver i en rapport⁽¹⁾ til fogden i 1834 at potetavlingene i Alta/Talvik hadde ligget på ca. 650 tønner (bruttoavling) siden slutten av 1820-årene. I de to dårlige årene 1833 og 1834 hadde avlingene imidlertid vært mindre. Nå stod Fleischer som kjent også som ansvarlig for folketellinga i 1835, og disse to kildene kan derfor ikke betraktes som uavhengige. Fogdeberetninga 1830 - 35 gir bare tall for Alta sogn. "Potatisavlingen lønner sig bedre, og er i bemelte Aaringer gaaet mere fremad. Udsæden heraf i Altens er nu omtrent 60 Tønder."⁽²⁾ Det ser ikke ut til at fogden her har bygd direkte på tallene fra Fleischer. Derfor kan dette være en bedre kontrollkilde til folketellinga enn tilfellet er for Fleischers beretning. Siljeström gir også opplysninger om potetutseden, men han bygger høyst sannsynlig på folketellinga i 1835.⁽³⁾ Han oppgir en utsed på 127 tønner utsed, mens tellinga opererer med 127,75 tønner (se tabell 40.).

De få kvantitative oppgavene vi har fra 1830-årene utenom folketellinga, synes altså å stemme forholdsvis godt med 1835-tellinga.

1) Fleischer, rapport til fogden, 10. november 1834.

2) Fogdeberetning 1830 - 35, datert i januar 1835.

3) Siljeström, sm. st., s. 63.

Derimot ser det ut til at embetsmenn har hatt innvendinger mot jordbrukstillingene ti år senere - i 1845. Amtmannen mente i alle fall at de var nye for lave, (se side 127.). Da fogdeberetninga for femåret 1840 - 45 ikke oppgir noen tall for potetutsed, og vi ikke kjenner andre kontrollkilder, er det vanskelig å ha noen formeningar om amtmannens antagelser.

I 1850- og 1860-årene har vi imidlertid et noe bedre kildemateriale å bygge på. Fogdeberetninga fra 1850-årene gir riktignok ingen kvantitative opplysninger - her beskrives bare i vage former at potetdyrkinga er blitt alminnelig kjent og "giver i almindelige gode aar ret godt utbytte."⁽¹⁾ Omkring 1860 har vi imidlertid talloppgaver fra flere. Nå er det vanskelig å si om disse kildene bygger på hverandre eller på én felles kilde. Selv om det ikke framgår av kildene at de bygger på hverandre, kan dette likevel være tilfelle.

Agronom Furu oppgir potetavlingene for 1859 til å ligge på 2734 for Alta sogn.⁽²⁾ Lensmann Dyblie oppgir potetutseden i Talvik prestegjeld til 1357 tønner i 1860, derav 757 tønner i Alta sogn. Dyblies tall ligger forholdsvis høyt i forhold til jordbruksoppgavene fra 1855 og 1865 (se side 162.). Furus avlingstall ligger imidlertid under den beregnede avling både i 1855 og 1865 (se tabell 40.). Nå sier Furu riktignok i sin rapport at avlinga i 1860 ventes å ligge 200 - 300 tønner høyere enn i 1859.

1) Fogdeberetning 1850 - 55, datert 26. mai 1856.

2) Beretning fra agronom Furu for årene 1857 - 59.

Fra 1861 gir agronom Lund avlingstall for Talvik hvor det heter: "... Talvig, hvor man iaar har avlet ikke saa ubetydelig Byg og omtrent 1200 Poteter, hvorefter Handelsmand Stahr avlede omtrent 400 Tdr. og Gaardbruger Johannes Berge omtrent 250."⁽¹⁾ Dette stemmer forholdsvis godt med tallene for Talvik i 1865 ifølge jordbrukstellinga. (se tabell 37.).

De tallopplysningene vi får, varierer riktignok, men det er lite som tyder på at jordbrukstellinga i 1865 skulle inneholde systematiske feil. Lensmann Dyblie som opererer med høyest avlingstall rundt 1860, bygger på jordbrukstellinga når han oppgir potetavling for 1855 og 1865. Dette skulle tyde på at hans opplysninger fra 1860 ikke er ment som korrigeringer til jordbrukstellingene i 1855 og 1865. De variasjoner som forekommer mellom de enkelte tellingene viser vel heller at avlingene kunne variere mye fra år til år.

Av tabell 40 (side 162) ser vi at utseden av potet øker med vel 25 % fra 1835 og fram til neste folketelling. Men det er først i det neste tiåret poteten slår igjennom for alvor. Utsedstallene i 1855 ligger 7 - 8 ganger høyere enn ti år tidligere. Fra 1855 ligger utsedstallene for potet på samme nivå i alle tellingene fram til 1890. Men samtidig ser vi at utseden veksler forholdsvis mye mellom Alta og Talvik selv om totaltallet for hele området holder seg konstant.

1) Beretning fra agronom Lund til Landbruksselskapet datert november 1861.

I likhet med byggproduksjonen får vi altså en sterk økning i potetproduksjonen i tida omkring 1850 - 60 (se side 122 ff.). De samme faktorer som var årsak til framgang i byggdyrkinga, gjeldar også for potet. Det viktigste var en serie gode åringer i 1850-årene (1852, -53, -54, -58, -59 og -60.), kombinert med avbrudd i korn- og melleveransene fra Russland. "At høstens heldige Utfald i 3 paa hverandre følgende Aar maate aabne Befolkningens Øine for den Rigdom, som ogsaa her oppe kan afvindes Jordbunden, er klart, ligesom at det maatte bidrage til utvidet og forbedret Agerbrug." (Amtmannsberetning 1850 -55.). I samme retning hadde Kvitsjøsperringa virket, og den betydelige utseden i 1855 "er vistnok tildeels deraf foranlediget, ligesom Befolkningen derigjennem erholdt en gavalig Vækkelse og Paamindelse om Usikkerheden af at have sin Ager paa Søen, om Muligheden af at overleve de russiske Meelsækkes Udeblivelse og om Nødvendigheden af at omgaas sparsommeligt med Brødet og, saavidt skee kan, at hente det af egen Jord og spise det i sit Ansikts Sved."⁽¹⁾

I motsetning til hva som var tilfelle for bygg, holder potetavlingene seg på samme nivå fra 1855 og perioden ut. (se tabell nr. 40.). Årsaken til dette er klar. Risikoen og usikkerheten pga. ustabile klimaforhold som til enhver tid fulgte med byggdyrkinga, var mye mindre når det gjaldt potet.

1) Amtmannsberetning 1850 - 55.

Selv i dårlige år slo poteten sjelden helt feil. Poteten var m.a.o. forbundet med mindre risiko og var billigere å produsere enn bygget.⁽¹⁾

2.4.2.3. SELVFORSYNINGSGRAD.

Den økende potetproduksjonen utover på 1800-tallet gikk for en stor del til konsum innenfor området. I de første årene gikk riktignok en del av potetproduksjonen til brenning. Handelsmannen i Talvik, Stuhr, opprettet tidlig et brennevinsbrenneri.⁽²⁾ Stuhr hadde alene 28 tønner utsed i 1835 - over 20 % av utseden i hele prestegjeldet. Selv om han har oppgitt 35 personer i sitt hushold, må en god del av potetavlingen ha gått til brenning. Det ser imidlertid ut til at virksomheten har vært av kort varighet, vi hører i alle fall ikke noe om brenneriet i de beretninger vi har fra 1840- og 1850-årene. I 1860-årene hører vi også om utførsel av potet i gode år. (se side 150.). Men det aller meste har gått til konsum også i disse årene.⁽³⁾

1) Potet krevde mindre areal enn korn. Pomorene handlet lite med potet, og de innenlandske fraktene ble forholdsvis høye.

(Se Stein Tveite: Jord og Gjerning, s. 97.).

2) Jens Kraft: Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge. Sjettede del, s. 567. (Christiania 1835.).

3) Lensmannsberetning 1860 - 65.

Hvilken betydning hadde så den potetproduksjon som fant sted i bygda?

Vi har tidligere kommet til et sannsynlig potetkonsum på mellom 1,3 og 1,6 tønner for 1850- - 1860-årene. (Se side 150.). Siden potet var et nytt innslag i kostholdet, er det vanskelig å snakke om selvforsyningsgrad tidlig på 1800-tallet. Selv om den stedlige produksjon var liten, betød ikke dette at en hadde en tilsvarende stor import slik som tilfellet var med en innarbeidet og uunnværlig matvare som korn og mel. En klarte seg simpelthen uten potet. I stedet for selvforsyningsgrad vil vi i dette tilfelle se hvor stor del av energibehovet poteten kunna dekke dersom vi forutsetter at all produksjon i Alta/Talvik gikk til konsum innenfor området.

TABELL NR. 41.

POTETKONSUM 1835 - 1890. (PROSENTE AV DAGLIG KALORIBEHOV. ALTA/TALVIK.)

<u>År</u>	<u>1835</u>	<u>1845</u>	<u>1855</u>	<u>1865</u>	<u>1875</u>	<u>1890</u>
Alta/Talvik	1,3	1,8	11,1	9,7	9,2	9,5

Tallene er beregnet ut fra de avlingstall vi kom fram til i tabell nr. 40 (side 162.). Vi har brukt de samme omregningstall for potet som tidligere.

Når det gjelder kaloriinnhold for potet, har vi satt denne til 0,76 kcal pr. gram spiselig vare. Vi har videre regnet at 90 % av nettoavlingen er spiselig.⁽¹⁾ Gjennomsnittlig kaloribehov er satt til 3 000 kcal;⁽²⁾ og vi har regnet 365 dager i året.

Fra 1850 og ut perioden har altså den lokale potetproduksjon kunnet dekke ca. 1/10 av energibehovet. Til sammenligning kan nevnes at poteten utgjorde godt under 10 % av ønskelig kaloritilførsel hos de arbeiderfamilier som leverte husholdningsregnskaper til Statistisk Sentralbyrå i 1951 - 52.⁽³⁾

Fra å innta en ubetydelig plass i kostholdet i 1835, har poteten fram til 1855 - 60 blitt en meget viktig og uunnværlig del av den daglige kost hos almuen i Altafjorden.

1) Næringsmiddelstabell utgitt av Landsforeningen for Kosthold og Helse. 3. rev. utgave. (Halden 1974.).

2) Dette er diskutert i anmerkning 2, side 157. (Til side 156.).

3) Marit Eggen Øgrim: Vurdering av næringsbehovet. 2. utgave, (Oslo 1958.), s. 36.

2.5. OPPSUMMERING.

Ser vi på åkerbruket under ett, synes det å ha fått økt betydning i den perioden vi behandler. Både potet- og kornproduksjonen økte fra 1835 til 1865. Fra 1865 fikk vi nedgang i kornavlingene, mens potetproduksjonen holder seg på samme nivå århundreket ut.

Korndyrkinga ser ut til å ha vært konsentrert til de indre områder av Altafjorden. Potetdyrkinga synes derimot å ha vært viktigst i midtbeltet av Altafjorden (Langfjorden, Talvik, Leirbotn). Dette varierer imidlertid litt ved de forskjellige tellingene.

Videre har vi kunnet konstatere at forholdsvis mange hushold dyrket korn i 1860-årene (50 % av husholdene i de kretser vi undersøkte.). Potetdyrkinga var imidlertid mer utbredt enn kornproduksjon på denne tiden. Men det er også mange hushold som ikke har oppgitt potetutsed i 1865. Det ser videre ut til at noen få bønder har satsset på overskuddsproduksjon av potet med salg for øye.

Tar vi for oss produksjonsresultatet, viser det seg at Alta/Talvik på langt nær produserte opp mot de 304 kg potet- og kornvarer (byggvendi) som var gjennomsnittsforbruk på landsbasis i årene 1864 - 67. Setter vi årsproduksjonen av bygg i Alta/Talvik til 66 000 kg (nettoavling) i 1865, tilsvarende dette ca. 15 kg pr. person.

Holder vi oss til en potetproduksjon på 1,35 tonner pr. person, svarer dette til omtrent 50 kg (byggverdi). (Se side 141 og side 162.). Samlet kunne en altså produsere omkring 65 kg potet og korn pr. person i distriktet, dvs. 20 % av det "gjennomsnittsnordmannen" greide seg med. Tar vi utgangspunkt i det korn- og potetkonsum vi har beregnet for Alta/Talvik, (side 108 og side 151.), vil selvforsyningsgraden bli litt høyere. Åkerbruksproduksjonen vil da svare til ca. 25 - 30 % av korn- og potetforbruket i området. Til sammenligning kan nevnes at selvforsyningsgraden på landsbasis var omtrent 75 % ved utgangen av 1855, mens den i årene 1870 - 74 lå på 64 %.⁽¹⁾

Ser vi på hvor stor del av energibehovet åkerbruket kunne dekke, kan dette i 1865 ha ligget på omkring 13 %.⁽²⁾ Av dette stod poteten for knapt 10 % (se tabell 41, side 169.).

1) NOS V 145, s. 54.

2) Vi har regnet en nettoproduksjon av bygg på 15 kg. Av dette har vi regnet at 30 % ble mel etter utmaling. (Næringsmiddeltabell, s. 5.).

KAP. 3. BEDRIFT.

3.1. KILDENE.

Den viktigste kildegruppe for dette kapitlet er foruten folke- og jordbrukstellingene, Landbruksselskapets arkiv. Vi har særlig hatt nytte av de fyldige årsberetningene fra 1860-årene, årsrapporter fra selskapets agronomer og oversikter over fehold og fôring i forbindelse med Landbruksselskapets mange fjøsinspeksjoner i 1860-årene. Særlig dette siste materialet gjør det mulig for oss å kunne kontrollere jordbrukstellingas oppgaver over husdyrhold på en mer systematisk måte enn tilfellet var for utsødstallene.

På Landbruksselskapets generalforsamling i juni 1863 ble det uttalt "at selskabets Wirksonhed i Aaret fornemmelig burde gaa ud paa at virke til en bedre Behandling af Kreaturene." Med dette for øye vendte selskapet seg til "dertil skikede mænd" i flere prestegjeld i Finnmark med anmodning om "at der paa Vaartiden naar slæt Forning især var synbar foretoges Reiser rundt for at komme til Kundskab om hvilke Personer især have vist sig som Sultefodnere og hvilke have lagt sig til et bedre Stel."⁽¹⁾

I forbindelse med fjøsinspeksjonene ble det laget oversikter over fehold og fôring for den enkelte gårdbruker.

1) Beretning fra Landbruksselskapet 1863 og 1864.

Slike lister finnes for Alta/Talvik for årene 1861, 1864, 1867 og 1869. Men det er særlig oppgavene fra 1864 og 1867 som er så omfattende og detaljerte at de kan brukes i kontrolløye-med. Listene inneholder navn på hovedperson på hver gård, antall husdyr, og opplysninger om hvordan fôring og stell av dyrene var. Fra 1867 er det nyttet trykte skjemaer som er utfyllt. Kategoriseringen varierer litt fra år til år, og fra liste til liste.

I noen av listene er alt småfe regnet under ett, mens en i andre kan finne rubrikker for sau, gris og geit. I noen tilfeller er det også oppgitt antall okser og kviger, men vanligvis får en bare angitt antall storfe.

Ved fjøsinspeksjonene i Alta prestegjeld i 1864 har agronom O. Furu hatt hovedansvaret. I 1867 vet vi ikke hvem som har foretatt inspeksjonene i Alta. I Talvik og Langfjorden har Torvald Kjeldmann stått for dette arbeidet i 1864. I 1867 er noen av listene fra Langfjorden og Talvik underskrevet av skolelærer K. Toenberg. Andre lister har Kjeldmann underskrevet. Gårdbruker Peder Olsen Korsnes har foretatt fjøsinspeksjonene i de ytre delene av Altafjorden. For dette området har vi imidlertid bare en liste fra 1864.

Alle fjøsbefaringene er foretatt om våren - det eneste unntaket er 1869. Listene er underskrevet i juni eller juli. Fra og med 1867 er det angitt når selve befaringen fant sted - det ser i de alle fleste tilfelle ut til å ha skjedd i site halvdel av mai. Fortegnelsen fra 1869 er på langt nær så omfattende og så god som de tre foregående. Det interessante med denne undersøkelsen er at den er foretatt i desember - altså samtidig med jordbrukstellingene og på en tid da husdyrbesetningen normalt skulle være lavest. Vi vil derfor også ta med dette materialet, når vi skal kontrollere jordbrukstellinga, selv om dette bare kan nyttes for et fåtall hushold.

Disse undersøkelsene av fôring og husdyrstell som Landbruksselskapet stod bak, ser ut til å ha vært nøyaktig utført. Kontrollmulighetene har i alle fall vært større enn ved folketellingene.

Ved de husdyrtellingene som foregikk samtidig med folketellingene, hadde de som foretok tellinga ikke noe påbud om selv å besøke fjøset. Ved Landbruksselskapets undersøkelser skulle det i tillegg til en oversikt over antall husdyr også gis en generell karakteristikk av fôringen og stellet av husdyrene. Dersom dette skulle gjennomføres tilfredsstillende, forutsatte det at de enkelte fjøs ble oppsøkt. Dermed var det vanskeligere for bøndene å oppgi for lave oppgaver.

De som utførte inspeksjonen, har i alle fall ment å ha gjort ordentlig arbeid. "Om sendte Fortegnelse svarer til Øiemålet ved jeg ikke, men det ved jeg at undersøgelsen er foregaaet med flid og nøyaktighed, jeg har selv besøgt vært eneste Fjøs og overført vært eneste Kreatur med Undtagelse af 4 Beboere i Langfjord."⁽¹⁾ Men samtidig vet vi at flere av de som ble "bearet" med besøk i denne anledning, var svært mistenksomme og motvillige overfor disse inspeksjonene. Peder Olsen hadde i et tilfelle gått i fjøset uten å spørre om lov og dette medførte at han måtte finne seg i "at blive udbanket derfra med en Soplime, hvorfor jeg maatte afbrække med mine Undersøgelser, hvorfor jeg heller ikke fik noget antal paa Kreaturene."⁽²⁾ I flere andre tilfeller er det opplyst at kontrollørene ble nektet adgang til fjøset. Det at folk ikke satte så stor pris på fjøsbefaringene, kan på den annen side tyde på at de som foretok befaringsene, gjorde en grundig jobb.

1) Følgeskriv fra Torvald Kjeldmand i anledning hans fjøsbefaringer 1864.

2) Rapport fra Peder Olsen Korsnes til Landbruksselskapet i 1864.

De tilfeller vi kan kontrollere, viser også at det var forskjellige personer som stod for folketellinga i 1865 og fjøsinspeksjonene. Det eneste unntak vi har funnet, er Inud Toenberg i Talvik. Han har foretatt folketellinga i Leirbotn tellekrets, mens han har vært på fjøsbefaring i Langfjorden og i Talvik krets. Heller ikke han har altså arbeidet i det samme distrikt ved disse to anledningene.

I tabell nr. 42 har vi forsøkt å vise resultatet av de kontrollregninger vi har foretatt mellom folketellinga i 1865 og Landbruks-selskapets oppgaver. Tabellen viser avvik fra jordbrukstellinga både i absolutte tall og i prosent.

TABELL NR. 42. HUSDYRHOLD IFØLGE JORDBRUKS-
TELLINGA I 1865 OG LANDBRUKS-
SELSKAPETS OPPGAVER I 1864,
1867 OG 1869.

Antall hushold	År	Antall hester	Avvik fra jordbruks-tellinga i %	Antall storfe	Avvik fra jordbruks-tellinga i %	Antall småfe	Avvik fra jordbruks-tellinga i %
140	1864	66	+15,8	442	+13	1461	+41,7
	1865	57		391		1031	
78	1865	41		224		491	
	1867	45	+12	233	+ 4	542	+10,4
72	1864	47	+17,5	245	+15	573	+27
	1865	40		213		451	
	1867	45	+12,5	223	+ 4,7	492	+ 9,1
9	1864	12	0	40	+ 4,4	32	+18,5
	1865	12		46		27	
	1867	13	+ 8,3	46	0	30	+11,1
	1869	11	+ 8,3	39	+15	38	+40

Kilde: Folketellinga 1865 og Landbruks-selskapets arkiv.

Antall hushold angir hvor mange hushold som forekommer samtidig i de forskjellige listene. Vi ser f. eks. at vi bare har funnet 9 hushold som er med i alle lister fra 1864 til 1869.

Tallene kan ikke sammenlignes direkte i og med at jordbrukstellinga har foregått i desember, mens fjøsbefaringene ble foretatt om våren. Husdyrtallet er naturlig nok lavere om høsten etter den årlige slaktinga. Spørsmålet er da om variasjonene er større enn det den årlige høstslaktinga kan forklare. Kan vi si noe om den årlige nedslaktinga?

På landsbasis kan jordbrukstellinga i 1907 gi oss et visst inntrykk av den årlige slaktinga. Det året ble nemlig tellinga foretatt 30. september, men samtidig hadde en et tilleggs spørsmål om hvor stor husdyrbesetning en regnet med å ha i slutten av året.⁽¹⁾ Tallene går fram av tabell nr. 43. Nå er det riktignok et så langt tidssprang mellom 1865 og 1907 at tallene må tas med forbehold. Men siden jeg ikke har funnet andre data om slakteprosent som ligger nærmere i tid, kan det være av interesse å se på tallene fra 1907.

TABELL NR. 43.

HUSDYRHOLD PR. 30. SEPTEMBER 1907
OG BEREGNET HUSDYRHOLD VED UT-
GANGEN AV 1907. NORGE.

Antall	Hester	Prosent diff.	Storfe	Prosent diff.	Sauer/geit	Prosent diff.
Sept. 1907	172460	+ 1,3	1094101	+ 6,5	1689930	+39,2
Beregnet	170325		1027520		1213928	

Kilde: NOS V 145, tredje hefte.

1) NOS V 145, tredje hefte, s. 66.

For Alta-området har vi ikke funnet noen kilder som kan fortelle noe om slakteprosenten. Vi kan riktignok sammenligne listene fra 1867 og 1869 for 9 hushold, (se side 177.). Fjøs kontrollen i 1869 ble som tidligere nevnt foretatt om høsten i motsetning til de de øvrige befaringer som foregikk om våren. Det materiale vi her har å bygge på, er imidlertid svært spinkelt (9 hushold.). Vi velger derfor å nytte tallene for hele landet (tabell 43.), når vi skal vurdere jordbrukstellinga i forhold til Landbruksselskapets oppgaver.

Vi ser av tabell 43 at slakteprosenten rundt 1900 lå på omkring 1 % for hester, 6 - 7 % for storfe og opptil 40 % for småfe. Med bakgrunn i disse tallene virker ikke de variasjonene vi finner mellom 1865-tellinga og fjøsinspektjonslistene uvanlig store (tabell 42.). Det eneste unntak er hestetallet. Antall hester i fjøsbefaringslistene ligger høyere enn en skulle ha ventet ut fra slakteprosenten på landsbasis. Vi har derfor spesielt undersøkt de hushold som har oppgitt forskjellig hestetall i 1864, 1865 og 1867. Dersom en bevisst oppgav for lave tall ved jordbrukstellinga i 1865, skulle hestetallet for et og samme hushold trolig være større både i 1864 og 1867. Av de i alt 21 hushold vi undersøkte, var dette bare tilfelle for 1 hushold. Det synes n.a.o. ikke å ha forekommet noe bevisst underslag ved tellinga i 1865. Hesteholdet var vel også vanskelig å underslå i og med at de fleste i bygda visste hvem som hadde hest.

En sammenligning mellom jordbrukstallinga og Landbruksselskapets fjøsbefaringslister, synes altså ikke å svekke tilliten til husdyroppgavene i jordbrukstallinga i 1865.

3.2. HUSDYRHOLD OMKRING 1860 -65.

"Blandt de Næringsmidler, som Skaberens har anvist Mennesket til Livsophold, indtager Qvæget ogsaa i disse nordlige Egne en Væsentlig Plads." ("Om Fædriften i Finnmarken," Skrift utgitt av Landbruksselskapet.).

Hovedmålet i dette kapitlet om fedriften er å gi et bilde av hvor "væsentlig" husdyrholdet var for folk som levde i Alta/Talvik på 1800-tallet. Hovedproblemet vil også her, som i kapitlet om åkerbruket, (se side 76.), være forholdet mellom konsum og produksjon. Men vi vil også se på dyreslag, hvordan husdyrbesetningen i Alta/Talvik var sammensatt og fordelt.

3.2.1. DYRESLAG, MENGDE OG FORDELING.

Tabell nr. 44 viser husdyrhold pr. 1000 innbyggere i Alta/Talvik sammenlignet med landet forøvrig. Av tabellen framgår også hvordan fordelingen var når vi regner i storfeverdi.⁽¹⁾

1) Storfeverdi er regnet ut på følgende måte:

1 storfe= $\frac{1}{2}$ hest=6 sauer/geit=2 svin=4 reinsdyr.
(Se NOS C. NO. 15, s. IV.).

TABELL NR. 44. HUSDYRHOLD (ABSOLUTTE TALL OG STORFEVERDI) PR. 1000 INNEYGGERE.
 1865. ALTA/TALVIK, ALTA FOGDERI, FINNMARK AMT, TROMSØ STIFT,
 LANDETS BYGDER, NORGE.

ABSOLUTTE TALL:										
	Lands- gjen- non- snitt	BYGD- ene	Tromsø stift	Finna- mark amt	Alta fogd- eri	Alta/ Talvik	Alta/ Talvik	Talvik ÷ Kå- fjord	Alta ÷ Kå- fjord	Alta :
Hest	88	101	84	25	50	63	71	61	65	84
Storfe	560	659	608	530	377	382	440	464	316	412
Sau	1002	1186	1257	1170	891	890	1064	1493	412	559
Geit	171	203	245	148	152	108	92	159	67	12
Svin	57	64	50	18	9	6	7	4	7	11
Reinsdyr	60	71	616	3930	4769	41	50	59	27	40
SUM	1938	2284	2860	5821	6248	1490	1724	2240	894	1118
STORFEVERDI:										
Hest	176	202	168	50	100	126	142	122	130	168
Storfe	560	659	608	530	377	382	440	464	316	412
Sau	167	198	210	195	149	148	177	249	69	93
Geit	29	34	41	25	25	18	15	27	11	2
Svin	29	32	25	9	5	3	4	2	4	6
Reinsdyr	15	18	154	983	1192	12	13	15	8	10
SUM	976	1143	1206	1792	1848	689	791	879	538	691

Kilde: NOS C. No. 15.

Vi ser av tabellen at husdyrholdet (storfeverdi) var mindre i Alta/Talvik enn i landet forøvrig, - også Nord-Norge og Finnmark amt. Årsaken til at husdyrholdet ligger såpass lavt i Alta/Talvik sammenlignet med Alta, fogderi og Finnmark amt, er den betydelige reindriften som fant sted i amtet og fogderiet. Reindriften i Alta/Talvik var på sin side svært beskjedne. Tabell 44 viser også at det forekom store forskjeller innen vårt område. Feholdet synes å ha vært betydelig større i de ytre delene av Altafjorden (Talvik) enn i de indre.

Tar vi for oss de enkelte husdyrslag, viser tabellen at storfeholdet i Alta/Talvik lå litt over gjennomsnittet for fogderiet, men forholdsvis langt under gjennomsnittet for amt, stift og landet forøvrig. Antall hester pr. 1000 innbyggere er større i Alta/Talvik enn i fogderi og amt, men mindre enn i de andre områdene vi har brukt som sammenligning. Både når det gjelder sau, geit og svin er det færre dyr pr. 1000 innbyggere i Alta/Talvik enn i resten av landet.

I tabell 45 har vi sett på den relative fordelingen mellom de forskjellige husdyrslag. Tabellen viser klarere enn ovenfor at reindriften betydde lite i vårt distrikt sammenlignet med de øvrige områder i Nord-Norge. Mens bare 2,8 % av det samlede husdyrhold i Alta/Talvik var reinsdyr, utgjorde reinsdyrene 67,5 % i Finnmark amt og 21,5 % i Tromsø stift. Når det gjelder storfehold, utgjorde dette ca. 1/4 av det totale feholdet i Alta/Talvik, omtrent det samme som landsgjennomsnittet (tabell 45.). Saueholdet ser ut til å ha hatt store betydning i vårt område enn i de øvrige områder vi har sammenlignet med.

TAABELL NR. 45. HUSDYRHOLD. RELATIV FORDELING (%) I 1865. ALTA/TALVIK, ALTA
 FOGDERI, FINNMARK AMT, TROMSØ STIFT, LANDETS FYCDE, NORGE.

	Lands- gjen- nom- snitt	Bygd- ene	Tromsø stift	Finn- mark amt	Alta fogd- erl	Alta/ Talvik	Alta/ Talvik	Talvik	Alta	Alta ÷ Få- fjord
Hest	4,5	4,4	2,9	0,4	0,8	4,2	4,1	2,7	7,3	7,5
Storfe	28,9	28,9	21,3	9,1	6,0	25,6	25,5	20,7	35,4	36,9
Sau	51,7	51,9	44,0	20,1	14,3	59,7	61,7	66,7	46,1	50,0
Geit	8,8	8,9	8,6	2,5	2,4	7,2	5,3	7,1	7,5	1,1
Svin	2,9	2,8	1,8	0,3	0,1	0,4	0,4	0,2	0,8	1,0
Reinsdyr	3,1	3,1	21,5	67,5	76,3	2,8	2,9	2,6	3,0	3,5
Tilsammen	99,9	100,0	100,1	99,9	99,9	99,9	99,9	100,0	100,1	100,0
STORFEVERDI:										
Hest	18,0	17,8	13,9	2,8	5,4	16,3	18,0	13,9	24,2	24,3
Storfe	57,4	57,7	50,4	29,6	20,4	55,4	55,6	52,8	58,7	59,6
Sau	17,1	17,3	17,4	10,9	8,1	21,5	22,3	28,3	12,8	13,5
Geit	3,0	3,0	3,4	1,4	1,4	2,6	1,9	3,1	2,1	0,3
Svin	3,0	2,8	2,1	0,5	0,3	0,4	0,5	0,2	0,7	0,9
Reinsdyr	1,5	1,6	12,8	54,9	64,5	1,7	1,6	1,7	1,5	1,5
Tilsammen	100,0	100,2	100,0	100,1	100,1	99,9	99,9	100,0	100,0	100,1

Svineholdet derimot har spilt en svært beskjedent rolle. Også denne tabellen forteller om interessante forskjeller innenfor vårt undersøkelsesområde - noe vi senere skal komme nærmere inn på.

Av disse sammenligningene kan det umiddelbart se ut til at fedriften betyde forholdsvis lite i vårt distrikt. Vi vet at landet som helhet ikke var selvforsynt med melkeprodukter på denne tid.⁽¹⁾ De 560 storfe pr. 1000 innbyggere på landsbasis kunne altså ikke skaffe de melkeprodukter som landet trengte. Dersom konsumet i Alta/Talvik var like stort som i landet forøvrig, kunne neppe 382 storfe pr. 1000 innbyggere framskaffe de melkevarer som ble forbrukt i distriktet. Nå er dette imidlertid et litt usikkert regnestykke. Vi vet foreløpig ingenting om konsumet i distriktet. Vi vet heller ikke om avdrotten i Alta/Talvik var større eller mindre enn landsgjennomsnittet, og skal en kunne si noe om dette, bør en vite litt om føring og fôringsmulighetene i distriktet.

Men først skal vi se nærmere på de tilsynelatende store variasjonene i feholdet innenfor vårt område som tabell 44 og 45 synes å avsløre.

Tabell nr. 46 viser fordelingen av husdyrholdet mellom de enkelte tellekretsene i 1865. Fedriften ser ut til å ha vært av størst betydning i de tre ytterste tellekretsene Leirbotn, Langfjorden og Rognsund. Alle disse kretsene hadde over 900 dyr (storfeverdi) pr. 1000 innbyggere. Feholdet i disse kretsene lå m.a.o. omtrent på landsgjennomsnittet (se tabell 44). Færrest husdyr i forhold til folketall hadde kretsene Bossekop og Kåfjord.

1) NOS V 145, s. 113.

S. Hasund, Vårt landbruks historie, s. 257 ff.

TABELL NR. 46.

HUSDYRHOLD PR. 1000 INNEBYGGERE I 1865. ROGNSUND, LANGFJORDEN,
LEIRBOTN, TALVIK, KÅFJORD, STORVIK/KVENVIK, BOSSEKOP, ARONNES,
REIPAS/ØVRE ALTA, ELVEBAKKEN/TVERRELVDALLEN, RAFSBOTN.

	Hest	Pr. 1000 innb.	stor- fe	Pr. 1000 innb.	Sau	Pr. 1000 innb.	Geit	Pr. 1000 innb.	Svin	Pr. 1000 innb.	Rein	Pr. 1000 innb.	Samlet fehold
Rognsund	17	32	265	506	895	1708	147	280	0	0	47	89	926
Langfjorden	41	94	215	498	644	1491	34	78	1	2	67	155	988
Leirbotn	41	75	262	482	889	1634	61	112	0	0	0	0	923
Talvik	19	43	158	361	465	1062	67	153	7	16	0	0	664
Tilsammen	118	61	900	464	2893	1493	309	159	8	4	114	59	879
Kåfjord	20	25	95	118	89	111	144	180	0	0	2	3	220
Storvik/Kven- vik	5	53	35	372	128	1362	4	42	0	0	0	0	713
Bossekop	14	59	62	261	84	352	0	0	2	8	0	0	441
Aronnes	21	81	111	429	112	432	7	27	2	8	0	0	672
Reipas/Øvre Alta	34	99	157	456	89	258	7	20	1	3	0	0	698
Elvebakken/ Tverrelvdalen	46	114	190	470	201	498	1	2	13	32	27	67	834
Rafsbotn	19	63	121	399	304	1005	0	0	0	0	38	125	726
Tilsammen	159	65	771	316	1007	412	163	67	18	7	67	27	538
ALTA/TALVIK	277	63	1671	382	3900	290	472	108	26	6	181	41	689

Kilde: Folketellinga 1865.

Ser vi på de enkelte husdyrslag, var hesteholdet svært høyt i forhold til folketall i tellekretsene Elvebakken/Tverrelvdalen, Reipas/Øvre Alta og Aronnes. Særlig gjelder dette Elvebakken/Tverrelvdalen hvor hesteholdet har vært større enn landsgjennomsnittet (se tabell 44.). Saueholdet var størst i kretsene Rognsund, Leirbotn og Langfjorden. Antall sauer i forhold til befolkning var her langt større enn i de øvrige tellekretsene og i landsdelen og landet forøvrig. Storfeholdet ser derimot ut til å ha vært mer jevnt fordelt mellom de enkelte kretsene. Men også her peker de tre kretsene ytterst i fjorden seg ut - sammen med Aronnes, Reipas/Øvre Alta og Elvebakken/Tverrelvdalen. I disse distriktene hadde en jevnt over 400 storfe pr. 1000 innbyggere. Dette er likevel godt under gjennomsnittet for hele landet. Geiteholdet ser ut til å bety en del i de fire kretsene i Talvik kommune, men minimalt i Alta. Svine- og reinsdyrholdet må ha vært beskjedent både i Alta og Talvik.

I tabell 47 har vi vist den relative fordeling mellom de ulike dyreslag (regnet i storfeverdi). Her ser en enda tydeligere de regionale forskjellene m.h.t. hestehold og saueavl.

Vi har altså et ytre område i Altafjorden hvor fedriften betydde svært mye. Særlig har saueavlen vært stor i disse områdene. I de indre kretsene, Storvik/Kvenvik, Aronnes, Reipas/Øvre Alta, Elvebakken/Tverrelvdalen og Rafsbotn, har feholdet også vært forholdsvis stort, men mindre enn i de tre ytre kretser. Her har hovedvekten ligget på storfehold (tabell 47) med unntak av Storvik/Kvenvik og Rafsbotn hvor saueholdet har vært nesten like stort som i Rognsund.

TABELL NR. 47. HUSDYRHOLD I DE ENKELTE TELEKRETTSOMRÅDE 1865.
 RELATIV FORDELING. (%). STORREVERDI.

	Hest	Storfe	Sau	Geit	Svin	Reinsdyr
Rognsund	7,0	54,6	30,7	5,2	0	2,5
Langfjorden	19,2	50,4	25,1	1,4	0	4
Leirbotn	16,3	52,2	29,5	2,0	0	0
Talvik	13,2	54,7	27,0	3,8	1,3	0
TALVIK	13,9	52,8	26,3	3,1	0,2	1,7
Kåfjord	23,0	54,6	6,6	13,8	0	0
Storvik/Kvenvik	14,9	52,2	31,3	1,5	0	0
Bossekop	26,7	59,1	13,3	0	1,0	0
Aronnes	24,1	63,8	10,9	0,6	0,6	0
Reipas/Øvre Alta	28,3	65,4	5,8	0,4	0	0
Elvobakken/Tverrelvdalen	27,9	57,6	10,3	0	2,1	2,1
Rafsbotn	17,3	55,0	23,2	0	0	4,6
ALTA	24,2	58,9	12,9	2,1	0,8	1,5
ALTA/TALVIK	18,4	55,5	21,6	2,6	0,4	1,5

Talvik krets ser ut til å falle i samme gruppe som Storvik/Evenvik og Rafsbotn med ca. 350 storfe og ca. 170 - 200 sauer pr. 1000 innbyggere. Kåfjord og Bossekop synes å ha hatt et lite saue- og storfehold.

Vi kan på bakgrunn av dette muligens dele Alta/Talvik opp i 4 soner når det gjelder fe-drift:

1. Rogasund, Leirbotn og Langfjorden.
Stort storfehold. Stort småfehold.
2. Talvik, Storvik/Evenvik, Rafsbotn.
Middels storfehold. Stort sauehold.
3. Elvebakken/Tverrelvdalen, Reipas/Øvre Alta, Aronnes.
Stort storfehold. Lite sauehold.
4. Kåfjord, Bossekop.
Lite storfehold. Lite sauehold.

En slik inndeling er selvfølgelig nokså omtrentlig og skjønsmessig, og det hefter flere svakheter ved den. Men den kan på den annen side hjelpe oss til å få fram visse hovedtrekk. Inndelingen gjør det også lettere å velge ut representative områder dersom en vil foreta punktanalyser.

Vi har hittil kunnet konstatere forholdsvise store variasjoner når det gjelder husdyrholdet i de forskjellige deler av undersøkelsesområdet. For nærmere å kunne studere disse regionale forskjellene og derigjennom kunne antyde noe om fedriftens betydning i Altafjorden, har vi funnet det nødvendig å undersøke enkelte kretser på husholdnivå. Vi har da tatt for oss fire tellekretser - en fra hver av de fire "sonene" (se ovenfor.): Det gjelder kretsene Elvebakken/Tverrelvdalen, Bossekop, Talvik og Rognsund.

TABELL NR. 48.

ANTALL HUSHOLD SOM HAR OPPGITT
RESDYR I 1865. ROGNSUND, ELVE-
BAKKEN/TVERRELVDALEN, TALVIK
OG BOSSEKOP.

Tellekrets	Totalt antall hus- hold	Hest	Storfe	Sau	Geit	Svin	Reins- dyr
Rognsund	109	17 (16 %)	89 (81 %)	94 (86 %)	52 (48 %)	0 (0 %)	3 (3 %)
Talvik	78	18 (23 %)	56 (72 %)	57 (73 %)	20 (26 %)	4 (5 %)	0 (0 %)
Bossekop	43	13 (30 %)	22 (51 %)	21 (48 %)	0 (0 %)	2 (5 %)	0 (0 %)
Elvebakken/ Tverrelvdalen	80	41 (51 %)	60 (75 %)	53 (66 %)	1 (1 %)	8 (10 %)	2 (3 %)

Kilde: Folketellinga 1865.

3.2.2. HESTEHOLD.

Ikke uventet er det Elvebakken/Tverrelvdalen som hadde flest hushold med hest i 1865, omkring halvparten har oppgitt hestehold ved denne jordbrukstellinga. I Bossekop har det vært én hest pr. hvert 5. hushold, mens en i Talvik og Rognsund bare holdt hest i ca. hvert 5. hushold.

Det var sjelden mer enn en hest pr. hushold, selv på Elvebakken/Tverrelvdalen. Men på Losvar og Sagbakken i Tverrelvdalen holdt en 2 hester, mens Gvæe Gokara har oppgitt 3 hester i 1865. I Bossekop hadde distriktslege Follum to hester og det samme hadde en på Klokkestad i Talvik.

Hva er årsaken til det store hesteholdet på Elvebakken/Tverrelvdalen?

Nils A. Moksnes⁽¹⁾ mener at en del kan forklares ved de muligheter graven i Reipas skapte for transport av malm ned til Bossekop. Til denne transporten var en avhengig av hester. Og Elvebakken/Tverrelvdalen lå gunstig til for denne transporten.

1) Nils Moksnes: Kåfjord Kopperverk i Alta. Håleygminne 7. 1945 - 47.

Men det er vanskelig å tenke seg at dette kan være hele forklaringen til det høye hestetallet i dette område. I 1860 gikk produksjonen i Reipasgruva svart tilbake.⁽¹⁾ Og i 1866 var bare 30 arbeidere ansatt her mot vel 3 ganger så mange 15 - 16 år tidligere. Produksjonen var sunket fra ca. 6 000 skp. til ca. 1 600 skp. malm på omkring 20 år. Behovet for maltransport skulle dermed blitt betraktelig redusert omkring 1865. Omkring 1840 besørget mellom 10 og 20 mann og hester transporten.⁽²⁾ Transportbehovet i 1860-årene skulle dermed ha ligget på mellom 3 og 6 hester forutsatt at en fraktet omtrent samme kvantum pr. hest som tidligere. To av malnkjørerene i 1865, Lars Paulsen fra Øvre Gokara og Ole Olsen Jøraholmen, fraktet tilsammen 7453 våger - dvs. 133 409 kg malm i det året.⁽³⁾ To mann besørget altså over 50 % av malnkjørselen midt i 1860-årene. Disse to bondene hadde ifølge Landbruksselskapets lister tilsammen 5 hester i 1864, men neppe alle hestene ble benyttet samtidig i malnkjøringa. Kjøring av malm fra Reipas til Dossekop kan m.a.o. ikke ha vært særlig viktig i 1860 - 65 og kan på ingen måte forklare det store hesteholdet i visse deler av Alta.

1) Gustav Nøberg, sm. st., s. 102.

2) Kåfjord Kopperverks arkiv, 1V L^{bnu}
bok 30.

3) Kåfjord kopperverks arkiv, V U^{tlrs}
bok nr. 111.

Større betydning har nok skogsdriften og frakting i forbindelse med denne hatt i tida før 1850 - 1860. De tre kretsene med størst hestehold - Aronnes, Reipas/Øvre Alta og Elvebakken/Tverrelvdalen - hadde da også de beste skogsområdene i Alta/Falvik. Nå var det riktignok kommet strengere bestemmelser m.h.t. avvirkning i skogen i løpet av 1850-årene, noe befolkningen var misfornøyd med. "Hvad har dengang begunstigede Bosættelsen af de norske Gaardbrugere i Alten, var den store arbejdsfortjeneste ved Altens Kobberværk og af Skovdriften i herværende Skove. Fra Statsstyrelsens Side skal Nybyggerne i det minste ikke kunne glæde sig over at have erfaret nogen Støtte og Hjælp ... , navnlig ved den Naade, hvorpaa Skovvasnet er bleven administreret."⁽¹⁾ Skogfogd Borgrewinch er inne på det samme i sin beretning til fogden i 1860,⁽²⁾ han mener at nedgangen i skogsdriften har ført til mindre hestehold. "Ved siden af at det offentlige har indskrænket Skovdriften, ved i almindelighed ikke at bevilge til Udførsel fra Distriktet, har ogsaa Almuen eller den Del af samme som har befattet sig med Skovbrug, indset det gavnlige for sig i denne Bedrift, og saaledes har man lagt sig mere efter Jordbrug, og holder færre Hæste og flere Kjør." Det synes imidlertid til at nedgangen i hestetallet først kommer senere, først fra omkring 1870 begynner hestetallet å gå ned i Alta/Falvik (se side 254.). Innskrenkningene i skogsdriften fikk altså først virkning på hesteholdet 10 - 15 år etter at de nye bestemmelsene kom.

1) Fr. Lied: Om jordbruget i Alten, s. 13.

2) Beretning til fogden 1860. Bilag til fogdeberetningen 1856 - 60.

Men hesten har tyensynlig vært viktig også i selve gårdsdriften. De gårdbrukere som hadde stort fehold og stor åkerdrift, hadde gjerne hest. På Elvebakken/Tverrelvdalen hadde de 41 husholdene (ca. 50 % av totalt antall hushold) som hadde hest, 78 % av byggutseden, 83 % av storfeholdet og 73 % av småfeholdet i kretsen. I Bossekop hadde 13 hushold hest. Disse 13 husholdene hadde 36 % av folketallet i kretsen, men hele 56 % av potetutseden, 98 % av byggutseden, 100 % av havreutseden og 84 % av storfeholdet. I Rognsund stod 17 hushold med hest for 52 % av potetutseden, 24 % av storfeholdet, og 24 % av småfeholdet. Disse 17 husholdene hadde til sammenligning 19 % av folketallet i Rognsund tellekrets. Det ser således ut til at hesten også har hatt en viss betydning i jordbruket - mest for åkerbruket.

I de kretser der hesteholdet var størst, var der altså flere arbeidsfelt der hesten kunne nyttes - malmkjøring, skogsdrift, åkerbruk. Men vi har sett at mulighetene ble innskrenket når det gjaldt malmtransport og skogsdrift. Dette vil vi se får innvirkning på hestetallet i Alta/Talvik omkring 1865 (se tabell 65 og 64.).

3.2.3. STORFEHOLD.

Det kan synes som om storfeholdet pr. innbygger var forholdsvis beskjedent i Alta/Talvik sammenlignet med landsdelen og landet forøvrig. (Se tabell 44, side 181.). Selv de distriktene i de to kommunene som hadde flest storfe pr. innbygger, ligger under gjennomsnittet for Nord-Norge og det øvrige land (se tabell 46, side 185.).

Noen forfattere⁽¹⁾ sier da også rett ut at fedriften er ulønnende, om enn ikke så direkte som i Landbruksselskapets opplysnings-skrift fra 1860-årene: "I Finnmarken er derimot Fedriften snarere til Tab for Mange og kun for de færreste til nogen sand Fordel."⁽²⁾ Men i samme skrift heter det også at "Qvæget" inntar en "væsentlig Plads". Når en påpekte at storfeholdet var viktig, var dette fordi kyrne skaffet til veie nødvendige næringsmidler som folk ikke kunne skaffe seg på annen måte. Når datidige forfattere på den annen side skrev om den "ulønnende" fedrift, betraktet en dette som en næring som skulle produsere et visst overskudd.

Vi vil i dette avsnittet undersøke om storfedriften bare var viktig ut fra et ernæringsmessig synspunkt, eller om en også kan snakke om en fedriftsnæring.

TABELL NR. 49.

HUSHOLD SOM HAR OPPGITT STORFE
I 1865. ROGNSUND, TALVIK, BOSSE-
KOP, ELVEBAKKEN/TVERPELVDALEN.

Tellekrets	Totalt antall hushold	Hushold med storfe (%)	Folketall i hushold med storfe	Storfehold pr. 1000 innbyggere i hushold med storfe
Rognsund	109	89 (81 %)	476	557
Talvik	78	56 (72 %)	346	456
Bossekop	43	22 (51 %)	143	434
Elvebakken/ Tverrelvdalen	80	61 (76 %)	341	557
Tilsammen	310	228 (74 %)	1 306	517

Kilde: Folketellinga 1865:

Noter, se neste side.

I disse fire tellekretsene ser vi at de aller fleste husholdene har oppgitt storfe ved jordbrukstellinga i 1865 (ca. 3/4 av alle hushold.). I Rognsund, Talvik og Elvebakken/Tverrelvdalen holdt 70 - 80 % storfe, mens det tilsvarende tall for Bossekop var ca. 50 %. For de hushold som hadde storfe, lå besetningen på mellom 430 og 560 storfe pr. 1000 innbyggere. Storfeholdet var størst i forhold til folketall i Rognsund og Elvebakken/Tverrelvdalen.

Hvordan var så storfeet fordelt mellom de ulike hushold ?

Tallene i tabell nr. 50 på neste side vil kunne gi svar på det.

Noter til forrige side:

- 1) Fr. Rode, sm. st., s. 146.
- 2) Finnmark Landbruksselskap: Om Fædriften i Finnmark, s. 3.

TABELL NR. 50. ANTALL STORFE PR. PEPSON FORDELT PÅ HUSHOLD 1865.
ROGNSUND, TALVIK, BOSSEKOP, ELVEBAKKEN/TVERR-
ELVDALLEN.

Tellekrets	ANTALL STORFE PR. PEPSON										Tilsammen			
	0,01-0,24		0,25-0,49		0,50-0,74		0,75-0,99		1,00-1,24			Over 1,25		
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2		1	2	
Rognsund	6	6,7	24	27,0	35	39,3	12	13,5	8	9,0	4	4,5	89	100
Talvik	6	10,7	25	44,6	16	28,6	5	8,9	3	5,3	1	1,7	56	99,8
Bossekop	10	45,5	4	18,2	4	18,2	0	0	2	9,1	2	9,1	22	100,1
Elvebakken/ Tverrelvdal	5	8,2	24	39,3	13	21,3	3	4,9	13	21,3	3	4,9	61	99,9
Tilsammen	27	11,9	77	33,9	68	30,0	20	8,6	25	11,0	10	4,4	227	100

Kilde: Folketellinga 1865.

Innbrikkene: 1= antall husholdninger
 2= i prosent av alle hushold med storfe

Omkring 65 % av husholdene i de undersøkte kretsene hadde mellom 0,25 og 0,75 storfe pr. person (tabell 50.). Et hushold på 4 personer hadde altså mellom 1 - 3 storfe. Var en 6 - 8 personer i husholdet, var det vanlig å ha fra 1 - 2 og opp til 5 - 6 storfe. Men tabellen viser også at omkring 1/4 av alle husholdene i de aktuelle kretsene hadde over 0,75 storfe pr. person, og ca. 15 % har oppgitt over 1 storfe pr. person. Vi finner også her karakteristiske forskjeller mellom de enkelte kretser. I Bossekop hvor det var forholdsvis få som hadde storfe, er det få hushold i gruppa med 0,25 til 0,75 storfe pr. person. Enten hadde en stort storfehold, eller så var det svært lite (tabell 50.). I de andre kretsene faller de fleste hushold i mellomgruppa. Blyebakken/Tverrelvdalen hadde riktignok mange hushold med store besetninger.

Vår punktanalyse har vist at storfehold har vært svært vanlig - over 3/4 av husholdene hadde kyr. Bossekop adskiller seg litt fra de andre tellekretsene ved at forholdsvis mange hushold ikke hadde storfe (ca. 50 %). Når det gjelder fordelinga mellom de enkelte hushold, ser denne ut til å være forholdsvis jevn. Omkring 65 % av husholdene hadde mellom 0,25 og 0,75 storfe pr. person. Vi har imidlertid også en del hushold med store besetninger - 15 % av husholdene hadde oppgitt over 1 storfe pr. person.

Det at så mange hushold holdt storfe, kan tyde på at dette var ledd i et selvforsynings-system. Storfeet skaffet kjøtt, melk og melkeprodukter. Den jevne fordelingen mellom de som holdt kyr, kan også tydes i samme retning. Men samtidig kan det se ut som om noen få satset mer bevisst på storfehold.

Nå må en imidlertid være forsiktig med å dra slutninger om overskuddsproduksjon og avkastning ut fra antall storfe. Avdrotten avhenger av fôring og stell av buskapen. Nettopp i 1860-årene drev Landbruksselskapet en kampanje for nedskjæring av besetningene som ville muliggjøre bedre fôring. Skal vi derfor kunne si noe mer om storfeholdets reelle betydning, er det nødvendig å undersøke avdrotten. Men for å kunne vurdere de avdrottstall som kildene opererer med, er vi nødt til å si noen ord om fôr- og fôrproduksjonen.

3.2.3.1. FÔRINGSMULIGHETER OG FÔRPRODUKSJON.

3.2.3.1.1. VINTERFÔR.

Fôrproblemet - eller rettere - misforholdet mellom vinterfôr og antall husdyr - ble sterkt framhevet i datidens landbrukslitteratur. Av Landbruksselskapets skrifter synes dette å ha vært hovedhindringen for framgang innenfor fedriften i Finnmark.⁽¹⁾ Hvordan var så fôringsmulighetene og hvordan ble husdyrene fôret i Alta/Talvik i 1860-årene?

1) Landbruksselskapet: Om Fedriften i Finnmark, s. 3 ff.

Et karakteristisk trekk ved vinterfôr-ingen i Finnmark var at buskapeen fikk en stor del av næringsstoffene gjennom såkalte "surrogater" - som oftest var dette marine næringsstoffer så som tang, tare, fiskeavfall. Likeledes ble mange slags vekster utenom det tradisjonelle stråfôret utnyttet - mose, lyng, bark og bjørkærvis. Dette fôret ble av datidens agronomer vurdert svært lavt. De marine vekstene ble riktignok akseptert - men disse måtte nyttes i svært beskjedne mengder. "Surrogatene" ble av landbruksekspertene betraktet som vomfyll, som ga lite melk og ofte førte til at kyrne stoå turre store deler av vinteren.⁽¹⁾

Det ble også pekt på at innsamlingen av surrogater var en arbeidskrevende operasjon, og at det ville lønne seg å satse på oppdyrking av eng. Dette ville gi bedre fôr og større avdrott.

Oppdyrking av kunstig eng tok så smått til i Alta/Talvik omkring 1850. Før 1850 var det sjelden at folk engang ryddet hjemmejordene for stein og røtter eller grøftet vannsyk jord. En stor del av stråfôret ble samlet på utslåttene i skogen eller på fjellet til dels langt fra gården.⁽²⁾ Landbruksselskapet forsøkte i 1860-årene å stimulere til forbedring av hjemmejordene (grøfting, gjødsling, osv.) og til oppdyrking av kunstig eng. Selskapet satte bl. a. opp premier for nydyrking av åker og eng.⁽³⁾

Noter, se neste side.

Samtidig var selskapet behjelpelig med anskaffelse av jordbruksredskaper, bl. a. ploger som ifølge Lied så å si ikke hadde vært i bruk 20 år tidligere.⁽¹⁾ Landbruksselskapet kjøpte også inn gressfrø som ble solgt videre til innkjøpspris.

Omkring 1860 tok produksjon av et viktig tilleggsfôr for alvor til i Alta/Talvik - nemlig havrehalm. En ny konserveringsform for høy ble også introdusert på denne tid - en primitiv form for tilvirkning av silofôr. Dyrking av neper og turnips som krøttenfôr ble også anbefalt fra Landbruksselskapet.

Vi mangler dessverre oppgaver over eng- og åkerareal for vårt område fra denne tiden. Det hadde da vært mulig å sammenligne med andre distrikter når det gjaldt stalfôr- og halmmengden pr. husdyr. Men for å få et visst inntrykk av forholdet mellom åker og eng og mulighetene for nydyrking, har vi sett på arealoppgavene for 1900 og 1969, og forsøkt å beregne arealene i 1855 og 1865.

Noter til forrige side:

- 1) Landbruksselskapet, sm. st.
- 2) Fr. Rode, sm. st., s. 132 ff.
- 3) Landbruksselskapets beretning 1865 - 66.

Note til denne side:

- 1) Fr. Lied: Om jordbruget i Alten, s. 7.

Tallene for 1900 er hentet fra Amund Helland.⁽¹⁾ Hans beregning av engarealet er litt tvilsom, idet han går ut fra at forholdet mellom storfe og engareal er det samme som i Troms. Tallene for 1969 er hentet fra jordbrukstellinga i juni 1969. For 1865 og 1855 har vi selv beregnet arealet ut fra opplysninger om utsed pr. arealenhet i lensmannsberetninga 1860 - 65. Dyblie oppgir her 2 skjepper bygg, 3 skjepper havre, inntil 2 tønner potet utsed pr. mål. Hans tall synes plausible sammenlignet med andre steder i landet.⁽²⁾ Våre beregnede tall fra 1865 og 1855 er omtrentlige tall.

TABELL NR. 51.

ÅKER- OG ENGAREAL I ALTA/TALVIK
I 1855, 1865, 1900 OG 1969. (DEKAR).

	Å K E R				Eng	Samlet jordbruksareal i drift	Dyrbar jord, udyrket
	Bygg	Havre	Potet	Samlet åkerareal			
1855	280	8	600	890	-	-	-
1865	600	130	600	1330	-	-	-
1900	-	-	-	800	9300	10100	-
1969	-	-	526	922	22597	23519	7951

Kilde: se teksten ovenfor.

1) A. Helland: Finmarken amt, bd. 1, s. 363.

2) Alf Try, sm. st., s. 144.

Helland mener at mesteparten av fôret ble dyrket på naturlig eng og på skog- og utslåtter i 1900. I 1969 var så å si alt jordbruksareal fulldyrket (85 %.). Det totale engarealet var neppe større i 1855 enn på Hellands tid, og areal kunstig eng var selvfølgelig enda mindre. Av tabellen skulle det gå fram at mulighetene til oppdyrking må ha vært til stede i Alta/Talvik.⁽¹⁾ I 1969 hvor over 23 000 dekar var oppdyrket, var det enda nesten 8 000 dekar dyrkbar jord tilbake.⁽²⁾ Hvor stor del av den dyrkbare jorda i 1860-årene som har vært ryddet eller oppdyrket, er vanskelig å fastslå. Vi vet at opparbeiding av kunstig eng, dvs. omlegging og tilsåing, tok sin spede begynnelse i disse årene. I femåret 1860 - 65 ble det ryddet ca. 350 mål (345 dekar) i Alta/Talvik. Av dette stod doktor Follum for ca. 110 mål.⁽³⁾ Dersom den økningen vi har i potet-, havre- og byggutsed mellom 1855 og 1865 resulterte i tilsvarende utvidelse av åkerarealet, så vil en stor del av det nydyrkede areal i femåret 1860 - 65 ha gått med til åker. I de neste tiårene kan imidlertid nedgangen i byggproduksjonen ha ført til at det ble frigjort arealer til eng og fôrproduksjon.

Kan vi si noe om hvor stor fôrproduksjonen i form av høy og havre var i Alta/Talvik omkring 1860?

1) Det at det er oppdyrket store areal i tida fra 1900 trenger ikke nødvendigvis å bety at mulighetene for oppdyrking har vært tilsvarende store i 1860-årene. Datidens teknologi gjorde at mange områder som i dag er oppdyrket, ikke kunne dyrkes i 1860-årene.

Note 2 og 3 se neste side.

Havneproduksjonen har vi tidligere anslått til ca. 72 000 - 73 000 kg (side 114.), --dvs. ca. 24 kg pr. husdyr (storfeverdi.). I de tellekretsene hvor en særlig sats på havren - Bossekop og Reipas/Øvre Alta - har avlingen ligget på henholdsvis 26 000 og 20 000 kg halm - dvs. omkring 250 kg havrehalm pr. husdyr (storfeverdi) i Bossekop og ca. 85 kg pr. husdyr i Reipas/Øvre Alta. Regner vi med at havren bare ble gitt til storfeet og til hestene, ville havreavlingene i 1865 tilsvare 32 - 33 kg halm til alle husdyr (storfeverdi) i Alta/Falvik. I Bossekop kunne da avlingen ha gitt omtrent 290 kg pr. storfeverdi av hest og storfe, for Reipas/Øvre Alta var det tilsvarende tall omkring 90 kg.

Når det gjelder høyproduksjon, har vi et svært spinkelt kildemateriale å bygge på for vårt område. Arund Helland oppgir høyavlingene til ca. 170 - 180 kg pr. mål omkring 1900. Dette er imidlertid langt mindre enn NOS opererer med for samme tidsrom.⁽¹⁾ Bygger vi på Hellands tall, ville høyproduksjonen svare til mellom 650 og 700 kg høy pr. husdyr i Alta/Falvik regnet i storfeverdi. Nyttet vi de opplysninger NOS gir, ville høykvantum pr. dyr komme langt over 1 200 kg.

Noter til forrige side:

2) Dette omfatter de bruk som var med i tellinga, og altså ikke areal som eies av f. eks. stat og kommune.

3) Lensmannsberetninga 1860 - 65.

Note til denne side:

1) A. Helland, sm. st., bind 1, s. 366.

Fra den perioden vi behandler, har vi én kilde som kan gi oss et visst inntrykk av høyavling og hvilket tilleggsfôr som ble gitt. Det gjelder en fortegnelse som ble laget i forbindelse med en fjøsinspeksjon i 1862. Ansvarlig for denne befaringa var forstassistent Lund som var valgt inn i styret for Landbruksselskapet året før. På reisen har han vært ledsaget av en tidligere dreng hos lensmann Dyblie - John Hansen. Denne karen var "bekjent for at skjønne sig paa Kreatur og Jordbrug" ifølge Lund. Rapporten som ble laget fra befaringen, inneholder, foruten en skriftlig beretning fra turen, også en fortegnelse over 28 hushold fra Talvik, Langfjorden og de ytre deler av Altafjorden. I fortegnelsen gis det opplysninger om folketall, antall oksar, kyr, sauer og svin. Dessuten inneholder denne lista også opplysninger om høyavling og bruk av tilleggsfôr. En får i enkelte tilfeller til og med oppgitt om husholdet var selvforsynt med ost og smør. Det er lite som tyder på at denne rapporten er mindre pålitelig enn tilsvarende rapporter. Nå ville nok de opplysninger som ble gitt om høyavling og avkastning, være vanskeligere å kontrollere enn husdyrtall og folketall som de andre fjøsinspeksjonslistene inneholder. Men med disse forbehold ser vi ingen grunn til å se bort fra denne svært interessante beretninga.

Høyavlingene som de 28 husholdene oppga, lå mellom 70 og 500 våger (1 250 og 8 950 kg.). Samlet var der 89,5 kyr og okser, 322 sauer og 5,5 griser.⁽¹⁾ I storfeverdi utgjorde dette 146 enheter. Folketallet ble oppgitt til 202 personer. En holdt altså 0,72 husdyr (storfeverdi) pr. person. Dette er litt under gjennomsnittet for Talvik kommune (se tabell 46, side 185.). Disse husholdene hadde ifølge fortegnelsen høstet 7 040 våger høy, dvs. ca. 860 kg pr. husdyr (storfeverdi.). Husdyrtallet som vi her har operert med, gjelder besetninga i mai/juni. Vinterbesetning~~er~~ var pga. nedslaktinga om høsten lavere. Beregner vi en slakteprosent på 25 % for småfe og 7 % for storfe, vil høymengden som er antydnet ovenfor, ha gitt ca. 1 000 kg stråfôr pr. storfeverdiakt.

Nå kan det tenkes at det gir et fortegnet bilde å regne fôrforbruket pr. storfeverdi. Dette omregningstallet har nemlig mest vært beregnet på kjøttverdien og ikke på fôrforbruk. Per Mathiesen benytter f. eks. omregning til fôrlag, når han skal vurdere fôrforbruket i sin undersøkelse fra "Grunnfjord, Dypfjord".⁽²⁾ Han har da satt 1 ku = 2 ungfø = 2/3 hest over 3 år = 10 sauer = 10 geiter = 4 voksne svin = 4 reinsdyr.

1) I rapporten opereres det vitterlig med "halve" dyr. Dette kan ha sin naturlige forklaring i at vedkommende hushold har hatt en ku eller en gris på deling med et hushold som ikke er med i fortegnelsen.

2) Per Mathiesen, sm. st., 4.6.4, side 4.3.4.

Nytter vi denne omregningsmåten med utgangspunkt i beregnet vinterbesetning, (se forrige side), vil høymengden pr. husdyr (fôrlag), tilsvare ca. 1 170 kg. Men da andre undersøkelser ⁽¹⁾ som vi nytter som sammenligningsgrunnlag, opererer med storfeverdi, vil vi i det følgende holde oss til dette omregningstallet.

TABELL NR. 52.

HØYMENGDEN PR. HUSDYR (STORFE-
VERDI) I 28 HUSHOLD I TALVIK,
LANGFJORDEN OG YTRE ALTAFJORD
I 1862.

	Under 400 kg	400- 600 kg	600- 800 kg	800- 1000 kg	1000- 1200 kg	1200- 1400 kg	1400- 1600 kg	Over 1600 kg
Hushold	3	2	4	5	5	4	4	1

Kilde: Landbruksselskapets arkiv.

Som vi ser, er høymengden pr. storfeenhet nokså varierende fra hushold til hushold. 50 % av husholdene hadde over 1 000 kg stråfôr pr. husdyr (storfeverdi.).

I tillegg til dette kommer så tilleggsfôret. Alle husholdene med ett unntak nyttet tilleggsfôr ifølge Lunds rapport. Tare ble oftest benyttet, men både moldfôr og reinmose er også oppgitt. Var så de oppgitte fôrmengder tilstrekkelige?

1) Bl. a. Kjell Haarnstad: Bondenæring i stipeskjeen.

Rapporten fra Lund til Landbruks-
selskapet inneholder vurderinger av "kreaturenes"
tilstand på noen gårder. I ett tilfelle framhevet
Lund to hushold for deres storfehold. "... det er
en stor Sjeldenhed at se om Vaaren saa Vælfødde
Kreatur og rene som disse ...". I andre tilfeller
karakteriserte Lund kyrne som temmelig magre. Det
bemerkelsesverdige er at de som ble rost ikke har
hatt mer enn henholdsvis 990 og 650 kg stråfôr
pr. husdyr (storfeverdi) ifølge deres egne opp-
lysninger - de hadde altså ikke særlig store høy-
avlinger. De hushold som ble spesielt refset,
hadde ikke så mye mindre høy pr. dyr - ca. 500 kg.
Dette kan indikere at det ikke var noen klar sam-
menheng mellom høyproduksjon og fôring - tilleggs-
fôr av forskjellig art må ha betydelig mye. Dette ser
vi da også om vi sammenligner Alta/Falvik med andre
strek av landet. For Solbu har Haarstad vist at
fôrforbruket lå på ca. 1 200 kg høy og 580 kg halm.⁽¹⁾
Haarstad regner da med 240 dagers (8 mnd.) vinter-
fôring. Alf Try mener at fôrmengden i Søgne på
slutten av 1800-tallet lå litt høyere.⁽²⁾ I Tronde-
nes har Lysaker funnet en fôrmengde på ca. 745 kg
- dette omfatter 9 bruk.⁽³⁾

1) Kjell Haarstad, sm.st., s. 119.

2) Alf Try, sm. st., s. 180.

3) Trygve Lysaker: Trondenes bygdebok,
(Haarstad 1958.), s. 370.

I Landbruksselskapets opplysnings-
skrift om fedriften i Finnmark anslås den riktige
høymengde til ca. 9 skålpund (4,5 kg) pr. ku. pr. dag.
Dette var omtrent det dobbelte av hva som var vaned-
lig, sies det videre. I tillegg kom så "den sæd-
vanlige Mengde" tilleggsfôr eller "surrogater".
Regner en beitetida i Alta/Talvik til 3 mnd.
(90 dager),⁽¹⁾ vil dette si ca. 1 200 kg høy.
Omkring 1/3 av de hushold som var med i Lunds
oversikt, har hatt tilstrekkelig stråfôr til en
slik fôring (tabell 52.).

Ca. halvparten av husholdene ligger
imidlertid nært opp til denne stråfôrmengden
- og tallet ville være enda større dersom vi
hadde regnet i "Sôrlag" (se ovenfor.). Videre
har vi ikke tatt hensyn til at i alle fall saue-
beitet ute i deler av eller hele vinteren i de ytre
delene av Altafjorden.⁽²⁾

Det synes altså ikke som stråfôrmeng-
den har vært urimelig lav for de hushold som vi
her har undersøkt. Men viktigere er det kanskje at
det ikke er noen klar forbindelse mellom god fôring
og mengden av stråfôr. I det hele ser tilleggsfôret
ut til å ha spilt en betydelig rolle.

1) Helland, sm. st., bind 1, s. 367.

2) Knut Kolsrud: Sjøfinnan i Rogn-
sund, s. 146.

Det er ting som kan tyde på at de sønorske landbruksekspertor ikke helt ut har forstått betydningen av særlig de marine næringsressursene og derfor overvurdert omfanget av den såkalte sulteføringen. Dette har da også flere som har behandlet fôringsmåtene i Nord-Norge vært inne på.⁽¹⁾ Noen har riktignok hatt en anelse om at "sjøvekstføringen" har betydd en del.⁽²⁾ En interessant betraktning i den anledning har også forstassistent Lund i den nevnte rapport fra 1862 hvor det heter: "Det er mærkeligt hvor længe Folk uden Høe kan fremføde sinne ikke fra Kreaturer naar den er godt fedt fra først paa Vinteren og naar den da bare har Tarre naak og Fiskerød. Vi baaag kreatur paa Aarsen hoc Folk som ikke har haft Høe siden Bræke, men baae Tarre, Lys og Fiskerød og Kreaturane vistes ikke at ha nogen Nød men saag derimod meget Trevlig ud."

I skarp kontrast til dette står den sønorske jordbrukseksperten Stafnes' vurdering av "surrogatene" fra samme år: "At creaturene paa saadan underholdning ikke kan give nogen lønnende Afkastning, er en Selvfølge."⁽³⁾

1) Håvard Dahl Bratrein: Tradisjonell utnyttning av tang og tare i Nord-Norge. Ottar nr. 82.

Ottar Brox: Tradisjonell vinterføring i Nord-Norge. Ottar nr. 36.

2) Fr. Lied, sm. st., s. 16.

3) Beretning fra agronom Stafne til Landbruksselskapet i 1862.

Dersom de såkalte surrogater ikke hadde noen verdi, skulle en tro at sultefôringen var mest utbredt i kystdistriktene hvor stråfôrmengden var minst, men med rikelig tilgang på sjøfôr.

Kan en påvise en slik forskjell mellom ytre og indre strøk i Altafjorden?

Fjesinspektjonslistene fra 1864 og 1867 inneholder ikke opplysninger om høyavl og bruk av tilleggsfôr, men gir derimot en vurdering av kreaturstall og om dyrene fikk tilstrekkelig fôr. Resultatet av befaringene i 1864 viste at 50 familier i Talvik kommune og 12 familier i Alta sultefôret dyrte. Nesten 17 % av alle hushold i Talvik skal altså ha sultefôret sine dyr. Dette virker uvanlig høyt sett på bakgrunn av hva vi ovenfor har kommet til. Forklaringen på det høye tallet for Talvik finner vi i Landbruksselskapets beretning 1863 - 64: "Peder Olsen har for daarlig fodring brugt flere udtrykk saasom "Magre" "meget magre" og "ydens daarlig" hvilket alt er indbefattet under sultefodring." Dette viser hvor mye som avhang av vurderingene til de som foretok inspeksjonene og ikke minst de som fortolket resultatet. Det høye tallet for Talvik i 1864 må trolig forklares mest ved den fortolkningen som Landbruksselskapet har gjort. Peder Olsen har ment at det bare kunne være 7 hushold som drev det så vidt at det kunne karakteriseres som sultefôring.

Det viser seg da også ved befaringene i 1867 at det ikke kan ha vært så store forskjeller mellom indre og ytre strøk m.h.t. fôringen. Ved denne undersøkelsen nyttet man trykte skjemaer. Fjesholdet skulle her klassifiseres etter følgende skala: 1. klasse, 2. klasse, 3. klasse, sultefôring. Hva de forskjellige kategorier skulle innebære, er også forklart inngående. Om sultefôring heter det: "ved Sultefôring forståes, at Dyret ikke alene mangler det fornødne til Livsophold; men ogsaa i andre henseender mishandles ved Vanrøgt." Men til tross for disse retningslinjene avhang fortsatt mye av den som foretok befaringene. Men det var i alle fall vanskeligheten å forstå slike fortolkninger som Landbrukselskapet hadde gjort i 1864. Og det viser seg da også av resultatet av inspeksjonen i 1867.

TABELL NR. 53. FÔRING OG HUSDYRSTELL IFØLGE LANDBRUKSELSKAPETS BEFARINGER VÅREN 1867.

	Husdyr totalt		Utmerket god		God		Måtelig		sultefôring	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<u>ALTA</u>										
Hester	170	99,9	7	4,1	66	38,8	82	48,2	15	8,8
Storfe	739	100,1	79	10,7	382	51,7	231	31,3	47	6,4
Sauer	1143	100	5	0,4	440	38,5	659	57,7	39	3,4
<u>TALVIK</u>										
Hester	78	100,1	2	2,6	29	37,2	46	59,0	1	1,3
Storfe	487	100	23	4,7	218	44,8	239	49,1	7	1,4
Sauer	1746	100,1	55	3,2	724	41,5	937	53,7	29	1,7

Kilde: Landhusholdningsselskapets arkiv, Fjøsinspeksjonslistene.

For Talvik har undersøkelsen innbefattet Talvik (kirkested), Langfjorden, Leirbotn og Skillefjord. I Alta ser det ut til at hele kommunen er innbefattet i befaringen. Selv om en mangler noen av de ytre strøkene i Talvik, kan det vanskelig ut fra tabellen sies at fôringen var vesentlig dårligere i Talvik enn i Alta.

De strøk som trolig hadde minst tilgang på stråfôr (ytte strøk), men desto rikeligere tilgang på sjøfôr, ser altså ikke ut til å ha vært noe særlig handicappet med hensyn til fôr.

Når det gjelder vinterfôr, ser vi altså at bildet muligens var mere nyansert enn førsteinntrykket fra kildene kunne gi. For det første var muligens ikke stråfôringa så liten som en kan få inntrykk av. Høyfôringa var nok gjennomgående mindre i vårt distrikt enn andre jordbruksstrøk lenger sør (Søgne, Selbu), men dette betød ikke at husdyrene ble fôret tilsvarende dårligere. Det synes nemlig for det andre som om de tradisjonelle marine næringsmessursene ble undervurdert av datidens eksperter. (1)

1) Tang var kullhydratfôr og inneholdt lite protein. Protein fikk dyrene til gjengjeld gjennom fiskeavfallet. I næringsverdi svarer 1 kg tang til 0,75 kg høy. 3 kg tang = 1 fôrenhet.

(Clav Høland: Lærebok i husdyrbruk, tredje utgave, Oslo 1943, s. 133.).

Videne har vi sett at føring og husdyrstellet kunne variere svært fra hushold til hushold innenfor samme distrikt.

Dette betyr selvfølgelig ikke at husdyrstellet var godt i moderne forstand, knapp føring og dårlig stell forekom nok ofte. Men vi mener å ha påpekt at bildet er mer nyansert enn en fra først kan få inntrykk av. Det kunne sågar gis gode grunner for å holde så store vinterbesetninger som mulig: "I Finnmarken er Productet af Kreaturene stundom Almuesmandens væsentligste Næring om Sommeren. Da er det han ei alene næst magtpaaliggende at erholde det størst muelige Product, men da i Almindelighed alle Fæskreature har kaste deres Halv tidet paa Winteren, er det ogsaa fast kun om Sommeren, han faaer noget saadant. Men om Sommeren er Føden ikke knapp; de vidtløftige Skov; eller Fjeldstrækninger, der ei kunne benyttes til slaate, vilde afgive overflødig Næring for et tidobbelt Antal, om det havdes. Da altsaa Qvaget paa den Tid af Aaret, Eieren især skal drage Nytte deraf, erholder lige mængdelig Føde, hvad enten han har Mange eller Faar, og følgelig det dobbelte Antal giver han et langt rigere Udbytte end det halve, er det vel troeligt, at hiint maa være det Fordcelegtigste, ... , og begribeligt, at han søger at forøge Antallet saa høit, som han paa nogen Naade kan underholde Winteren over."⁽¹⁾

1)

F. Rode, sm.st., s. 143.

3.2.3.1.2. SOMMERSETTENE.

I motsetning til vinterfôret synes sommerbeitene å ha vært tilstrekkelige, selv om Helland mener at havnehagene i Alta var mindre gode.⁽¹⁾

Kyrne ble sluppet på beite på hjemmejordene tidlig på våren - i midten av juni flyttet de som hadde seter opp dit med buskapen. Tradisjonell seterdrift ble bare drevet i Alta - men det er uvisst hvor mange som drev med dette. "Af seterbrug findes nu flere i Alten, og mange flere ville med stor fordeel kunne drives, skjøndt noget længer tilfjelds i de dærværende hærliche havnegange."⁽²⁾ Jordbruksdepartementet vurderte denne form for ressursutnyttelse svært positivt, men synes på den annen side ikke å ha vært oppmerksom på en tilsvarende tilpasning som fjordsamene i århundreder hadde nyttet, nemlig de såkalte sommersetre.⁽³⁾

1) Fr. Lied, sm. st., s. 218.

2) Fr. Rode, sm. st., s. 143.

Knut Kolsrud, sm. st., s. 144.

Finmark Landbruksselskap: Om Pædriksen i Finmark," s. 15.

A. Helland, sm. st., bind 1, s. 367.

2) Lensmannsberetning 1856 - 60.

3) Fr. Lied, sm. st., s. 18.

A. Helland, sm. st., bind 1, s. 368.

Knut Kolsrud: Sommersete. Til problemet om halynonadisme og seterflytting blant norske sjøsamer. Samlede samlinger 5 - 2, (Oslo 1961.).

Denne skikken med å flytte til en sommerboplass der dyrene kunne utnytte fôr som ellers ikke kunne nyttes, ble drevet i de ytre deler av Altafjorden til langt opp mot vår egen tid.⁽¹⁾ "Hesteparten av den mjølkematen finnane levde av ut etter vinteren vart tillaga på summer-setet. Dei arbeidde med mjølk, smør og ost, nett som på ei norsk seter."⁽²⁾ Flytting på sommer-sete var forevrig ikke bare ledd i forholdet, men en måte å tilpasse seg naturressursene i det hele. Ofte var dette slike steder som grunnet rasfare og vindforhold var ubeboelige om vinteren. Fiske-mulighetene var også av betydning når det gjaldt valg av sommerbosted. De sommerbeitene en hadde i ytre Altafjord, var særlig egnet for småfe. Ofte var teurengst slik at mye av fôret bare kunne utnyttes av gait og sau.

3.2.3.2. AVDRETTE.

Melk og melkeprodukter.

Utenom de svært omtrentlige og usikre oppgavene over melkeutbyttet i lensmennenes femårs-beretninger, har vi få opplysninger om melkeutbyttet i vårt distrikt.⁽³⁾ Bl. a. mangler en for Alta/Talvik bevarte melkebegnskaper etter det vi kan se.

Rode mener at en "alminnelig" ku kunne gi 1 100 pottar (1 050 liter) i året, når den ble godt fôret.⁽⁴⁾

Noter, se neste side.

Helland oppgir ifølge offisielle statistikker den årlige melkemengden til 1 000 liter for Alta/Talvik i 1870. Tyve år senere er tallene 1 000 liter for Alta og 1 400 liter i Talvik. Helland mener imidlertid at dette er for høyt, og setter gjennomsnittet til 800 liter i Finnmark.⁽¹⁾

Lensmann Dyblie anslår gjennomsnitts-utbyttet i Alta og Talvik til henholdsvis 1 000 og 900 pletter (960 og 864 liter).⁽²⁾ I Landbruksselskapets opplysningssskrift om fedrift framgår det at en god ku burde melke ca. 1 200 pletter (1 152 liter.), men dette var over gjennomsnittet.⁽³⁾

Fotnoter til forrige side:

- 1) Knut Kolsrud: Sjøfinnane i Rogasund, s. 147, ff.
- 2) Knut Kolsrud, sm. st., s. 149.
- 3) NOS Tredie Række, No. 217, s. XXXVI.
NOS V, 145, s. 102.
- 4) Fr. Rode, sm. st., s. 142.

Fotnoter til denne side:

- 1) A. Helland, sm. st., bind 1, s. 385 - 386.
- 2) Lensmannsberetning 1860 - 65.
- 3) Finnmark Landbruksselskap: Om Fedriften i Finnmark, s. 21.

I årsberetninga fra Landbruksselskapet 1861 - 62 heter det at en "almindelig Finmarksko maa ved godt stiel give mellom 9 og 10 Hundred Kander Melk for Aaret." (1 700 - 1 900 liter.), men dette ble også regnet for langt over det som var vanlig. Fr. Lied sier at en "alminnelig" Finnmarksku som var godt og tilstrekkelig fôret, ga ca. 1 200 potter (1 152 liter) i året.⁽¹⁾ En av fjøsbefaringslistene fra 1867 oppgir melkemengde pr. ku for ialt 3 hushold. Melkemengdene som er oppgitt, er på 1 200, 1 400, 1 600 og 2 100 potter. De siste to tallene refererer seg til to kyr tilhørende K. Toenberg som har utført selve inspeksjonen og skrevet vedkommende rapport. Han har også oppgitt at kyrne ble fôret med 90 våger høy (1 600 kg.). Tar en utgangspunkt i stråfôring, var det et fåtall storfe som fikk så mye fôr som Toenberg har oppgitt (se side 198 ff.). De melkemengder han har operert med, lå ganske sikkert godt over gjennomsnittet.

Vi har ovenfor sett at Landbruksselskapet anbefalte ca. 1 200 kg stråfôr pluss det vanlige tilleggsfôr pr. ku. Dette skulle ifølge Landbruksselskapets opplysningssskrift gi ca. 1 200 potter (1 152 liter) melk i året.⁽²⁾

1) Fr. Lied, sm. st., s. 16.

2) Finnmark Landbruksselskap, sm. st., s. 21 og s. 14.

I dag regner en 2,2 fôrenheter (1 fôrenhet tilsvarer i kcal til 1 kg bygg) til livnæringsfôr pr. dag for ei ku på 250 kg. For hver kg melk (4,9 % fett) går det med 0,4 fôrenheter. Regner en beitetida til 90 dager, ville 1 200 kg kløverhøy tilsvare 1,90 fôrenheter pr. døgn (1 fôrenhet = 2,3 kg kløverhøy.). En stor del av fôret måtte m.a.o. bestå av sjøfôr. (Se Olav Meland: Lærebok i husdyrbruk, I, tredje utgave, s. 90 ff, s. 116 ff, s. 208 ff.).

I de 28 husholdene vi tidligere har omtalt, hadde ca. halvparten av husholdene i nærheten av den anbefalte stråfôrmengden. Omkring 1/3 oppgav under 800 kg stråfôr. Når vi i tillegg kan regne med betydelige mengder marine næringsstoffer, synes et gjennomsnittsutbytte på 1 000 potter for disse 28 husholdene ikke å være for høyt. De gjennomsnittstall Dyblie opererer med, (se ovenfor), virker derfor rimelige - altså mellom 850 og 950 liter i året. Vi vil i det følgende benytte 900 liter som et gjennomsnittstall. I forhold til den påståtte dårlige fôringa er dette et høyt gjennomsnittsutbytte - også i forhold til resten av landet. Men det at kyrne var små og dermed har hatt behov for lite vedlikeholds- fôr, kan ha hatt en viss betydning.⁽¹⁾ I forhold til fogderiet ligger melkemengden i Alta/Talvik omtrent på samme nivå, mens Alta/Talvik ligger en god del over Finnmark og Nord-Norge ifølge NOS.⁽²⁾ Men det finnes også områder i Finnmark som omkring 1870 har oppgitt høyere melkeutbytte enn Alta/Talvik - bl. a. Loppa, Nesseby, Nord-Varanger og Syd-Varanger.⁽³⁾

Hva med den totale melkeproduksjonen i Alta/Talvik?

Først noen ord om forholdet mellom melkekyr og kviger/okser. Dyblie regner at av 5 vinterfødte storfe var 4 melkekyr.⁽⁴⁾ I Landbruksselskapets beretning 1861 - 62 regnes 75 melkekyr av 100 storfe.

Noter se neste side.

Kviger og okser skulle med andre ord ha utgjort mellom 20 og 25 % av den totale storfebesetninga. Dette ser ut til å stemme forholdsvis godt med fortegnelsene som ble foretatt i forbindelse med fjøsbefaringene midt i 1860-årene. Ved inspeksjonene i 1864 ble det oppgitt "kjøer" og "okser/kviger" hver for seg (se tabell nr. 54.). Tabellen viser imidlertid en markert forskjell mellom ytre og indre strøk. Undersøkelsen omfatter indre Altafjord og østsida av fjorden fra Svartskog utover til Lennesfjord og videre Hakkstaben og Rognsund.

TABELL NR. 54.

VINTERFØDTE MELKEKYR I FORHOLD TIL STORFESEIETNINGEN.

	Storfe tils.	Kviger/okser	Melkekyr
Alta	848	95 (11 %)	753 (89 %)
Talvik (østsida)	531	141 (27 %)	390 (73 %)
Tilsammen	1 379	236 (17 %)	1 143 (83 %)

Kilde: Landbruksselskapets fjøsbefaringslister 1864.

Noter til forrige side:

- 1) A. Helland, sm. st., bind 1, s. 381.
Fr. Rode, sm. st., s. 142.
O. Møland, sm. st., s. 122 ff.
- 2) NOS V, 145, s. 105 ff.
- 3) A. Helland, sm. st., bind 1, s. 385.
- 4) Lensmannsberetning 1860 - 65.

Er den markerte forskjellen mellom Alta og Talvik et uttrykk for en ulik utnyttelse av storfeet? At en i ytre strøk satset på å ha så mange melkekyr som mulig, og derfor satte på langt flere enn i Alta, hvor en slaktet en større andel av ungdyrene? Viser den store vinterbesetning^{en} i de ytre strøk at en her fôret knappere eller hadde en her ute simpelthen bedre fôringsmuligheter gjennom vinteren? Vi har tidligere sett at de ytre strøk neppe fôret dyrene noe vesentlig dårligere enn lenger inne (side 198 ff.). Kildematerialet er imidlertid for spinkelt til å kunne gi noen uttømmende forklaring på den regionale forskjellen m.h.t. vinterbesetningen (forholdet melkekyr/ungfe og okser.).

Ut fra de kildene vi har, mener jeg det er rimelig å regne med 20 % ungfe og okser i Alta/Talvik i den perioden vi behandler. Dette skulle gi 1 337 melkekyr i Alta/Talvik i 1865 (tabell 46, side 185.). Melkeutbyttet pr. år ble da omkring 1 203 300 liter når en regner gjennomsnittsutbyttet til å ligge på 900 liter. Dette skulle gi ca. 0,75 liter pr. person pr. dag. Landbruksselskapet regnet at selv 0,5 liter var et vel høyt tall som gjennomsnittskonsum pr. person i Finnmark som helhet.⁽¹⁾ En melkeproduksjon på 0,5 liter pr. person i Finnmark ville imidlertid tilsvare et gjennomsnittlig melkeutbytte på ca. 400 liter pr. melkeku ifølge de opplysninger Landbruksselskapet selv gir.

1) Finnmark Landbruksselskap: Beretning 1861 - 62.

Dette nå være vel lavt selv om de 758 liter NOS opererer med for Finnmark er for høyt.⁽¹⁾ De funderinger som forekommer i selskapets beretning angående melkekonsun, er forøvrig en del av et avsnitt hvor en forsøker å påvise hvor dårlig det stod til med fedriften i Finnmark, og må vel av den grunn behandles kritisk.

I Alta/Talvik var storfebestanden på 382 dyr pr. 1 000 innbyggere eller 0,38 pr. person (tabell 46.). Dette var altså tilstrekkelig til å gi 3/4 liter melk pr. dag pr. person. Nå varierte nok dette mye fra distrikt til distrikt og fra hushold til hushold. Vi har tidligere sett at det var store variasjoner når det gjaldt antall storfe i forhold til folkemengde mellom de forskjellige tallekretsar og mellom de forskjellige hushold (se side 193 ff.). Det samme gjelder fôringen, både mengde og sammensetning av fôret. I Bossekop har f. eks. kyrne fått forholdsvis mye havrehalm, i Rognsund forholdsvis mer sjefôr. Melkeutbyttet har sannsynligvis variert nokså mye. Vi mangler imidlertid data for å kunne undersøke melkeutbyttet for det enkelte hushold. Særlig mangler vi opplysninger om fôrmengde og sammensetning av fôret for det enkelte hushold.

1) NOS V 145, s. 105 ff.

Ser vi imidlertid bort fra fôringsaspektet, har ca. 1/3 av husholdene i de fire tellekretsene som er undersøkt spesielt, produsert fra 0,5 til 1 liter melk pr. person pr. dag (dvs. 0,25 til 0,50 storfe pr. person. Se tabell 50.). Ca 50 % av husholdene har hatt over 1 liter pr. person pr. dag, og omkring hvert 6. hushold har produsert nesten 5 liter pr. person.

Var distriktet selvforsynt med melk og melkeprodukter?

Nå er det riktignok irrelevant å ta for seg selvforsyningsgrad når det gjelder fersk melk. Datidens transportsystem og konserveringsform for fersk melk gjorde at melk (fersk) ikke var en tradisjonell markedsvarer på denne tid. Melk kunne bare omsettes innenfor svært begrensede områder og folk var som oftest avhengig av det de selv kunne skaffe ved å holde storfe, geiter og sauer. En rekke matvarer som ble tilvirket av melk, kunne derimot omsettes over større avstander. Dette gjelder i første rekke smør og ost.

Av samtidige kilder virker det som om distriktet var underskuddsområde med hensyn til smør. Smørimporten til Finnmark og til Alta/Talvik er understreket i mange kilder. Dyblie opplyser at "Af Smør indføres fra Finland til Districtet omtrent 700 Voger, der dog for største delen forbruges af Arbejderne ved Alten Kobberværk."⁽¹⁾

1)

Lensmannsberetning 1860 - 65.

Av Kålfjord Kopperverks arkiv kan vi se at verket i 1840-årene kjøpte ca. 400 - 500 vogner smør fra den største smørleverandøren, Grape i Karesuando. Smørimporten til Finnmark i 1865 (de tre tollstedene Hammerfest, Vardø, Vadsø.) var 36 301 pd. eller ca. 1 kg smør pr. innbygger.⁽¹⁾ På landsbasis ble det innført gjennomsnittlig 3 253 000 kg smør i årene 1861 - 65, ca. 2 kg pr. person.⁽²⁾ Dersom innførselen til Alta/Talvik var 700 våger, vil dette ha gitt en smørimport på 2,85 kg pr. person i Alta/Talvik. Når en tar i betraktning at storfeholdet pr. innbygger på landsbasis var 560 pr. 1 000 innbyggere, mens det i Alta/Talvik var 382 storfe pr. 1 000 innbyggere (tabell nr. 44.), kan en ikke si at smørimporten til Alta/Talvik var uvanlig høy. Den tilsynelatende lave smørimporten til Finnmark har sin årsak i at en stor del av smøret fra Finland og Sverige ikke ble registrert i tollregnskapene.

Storfeholdet i distriktet kunne m.a.o. ikke skaffe tilstrekkelig mengde smør. Det vil være av interesse å se hvor mye smør en teoretisk kunne lage med den melkemengde og den melkekvantitet (fettprosent) en på den tid hadde.

1) NOS C No. 3, Norges Handel og Skipsfart i aaret 1865.

2) NOS V 145, s. 113.

Regner vi at melken hadde omtrent den samme fettprosent som landet forøvrig⁽¹⁾, kunne en av 33,5 liter melk framstille 1 kg smør.⁽²⁾ Av melkeproduksjonen i distriktet (1 203 300 liter), skulle en altså kunne lage ca. 36 000 kg smør dersom all fløte gikk til smørproduksjon.⁽³⁾ Dette skulle gi ca. 8 kg smør pr. innbygger.

Hå var selvsagt ikke den reelle smørproduksjonen så høy i Alta/Talvik, selv om smørproduksjonen økte betraktelig utover i 1850- og 1860-årene.

"... at for 4 Aar siden var det knapt en Hordlands Melk i Alta, som ikke kjøpte Smør, men nu er det mange af de største Smørkjøbere som er i alfaid salvtjulene og mange som sælger og ikke saa ubetydelig heller."⁽⁴⁾

"... foreset Smørproduktion begynt at vise sig i Alten ..."⁽⁵⁾

1) Dette er muligens litt tvilsomt, men da jeg ikke har data for fettprosent i Finnmark på denne tiden, nytter jeg samme fettinnhold som på landsbasis. Se også Finnmark Landbruksselskap: Om Fedriften i Finnmark, s. 21.

2) NOS C. No. 15, s. XI.

3) All fløte gikk naturligvis ikke til smørproduksjon, slik at det reelle tall ligger under dette.

4) Beretning fra agronom Furu til fogden 1860.

5) Lensmannsberetning 1860 - 65.

Kildene er tause når det gjelder andre melkevarer enn smør. Om dette betyr at en ikke innførte f. eks. ost, er vanskelig å si noe bestemt om. Men siden Dyblie ikke nevner noe om dette, er det sannsynlig at importen av melkevarer utenom smør, i alle fall ikke har vært særlig betydelig.

Utenom smør virker det altså som om området på det nærmeste har vært selvforsynt med melk og melkeprodukter. Og ser vi på den energimengden 0,75 liter melk kunne gi, er dette heller ikke så overraskende. Setter vi kaloriinnholdet til 68 kcal pr. 100 gram,⁽¹⁾ vil melkemengden pr. person i Alta/Talvik ha gitt 510 kcal. Melken kunne m.a.o. dekke omkring 1/6 av energibehovet (se note side 157.).⁽²⁾

Storfest ga også kjøttvarer. Men kildene sier oss enda mindre når det gjelder kjøttproduksjonen enn tilfellet var for melk. Dyblie sier ingenting om innførsel av kjøttvarer, mens han nevner en beskjedent utførsel: "Af Faare - og Kokjød udføres til Hammerfest by aarlig 1 a 200 Voger a 3 sk a 4 sk pr., og af Levende Faar omtrent 100 stk a 2 Spd. Nogle Saa Heste har ogsaa været udført til Østfinmarken til en Priis af 40 a 50 Spd, og af Kjør har likeledes været solgt til Hammerfest nogle Stykker for 15 a 20 Spd pr. Stk."

1) Statens ernæringsråd: Næringsmiddeltabell.

2) Vi forutsetter da at all melk gikk til konsum.

Restparten av storfekjøttet ser med andre ord ut til å ha gått til konsum innen distriktet. Hvor stor kunne så den årlige nedslakt-ingen være?

Vi har tidligere sett på differansen mellom vår- og vinterbesetning (se side 178.). Storfebesetning~~er~~ våren 1864 var 15 % høyere enn tilsvarende om vinteren 1865 for de 72 hushold vi har data for, både i 1864, 1865 og 1867 (se tabell 42, side 177.). Forskjellen mellom storfebesetning vinteren 1865 og storfebesetning våren 1867 var imidlertid langt mindre, ca. 4 - 5 %. Ett sted mellom 5 og 15 % av storfeet ser ut til å ha blitt nedslaktet.⁽¹⁾ Årlig skulle det ha blitt slaktet mellom 60 og 250 storfe. Vi har ingen opplysninger om slaktevekten for storfe fra 1860-årene. Rode oppgir at "Kjødevekten af en almindelig Noe overstiger ei lettelig 200 på (99,5 kg.)." Av NOS⁽²⁾ framgår det at slaktevekten i 1875 var 24, 18 og 14 bismerpund for henholdsvis okser, kyr og ungfø. Bruker vi gjennomsnittstallet for ungfø fra 1875,⁽³⁾ kunne slaktemengden ha ligget mellom 6 700 og 21 000 kg storfekjøtt. Dette svarer til ca. 1,5 - 4,5 kg storfekjøtt pr. person i året. Holder vi Kåfjord tellekrets utenom, vil tallene bli 1,9 - 5,9 kg.

1) Nå kan begge prosenttallene være atypiske og ikke være representative for den vanlig nedslaktning i 1860-årene. Tallene må derfor tas med forbehold.

2) NOS C. No. 15.

3) Dette er muligens litt for lavt gjennomsnittstall, da neppe alt storfe-slakt var ungfø.

Setter vi kaloriinnholdet til 223 kcal pr. 100 gram og regner at 80 % av slaktet er spiselig, ⁽¹⁾ vil storfekjøttet ha dekket under 1 % av daglig energibehov. Storfekjøttet ser dermed ut til å ha spilt en beskjeden rolle i det daglige kosthold.

3.2.4. SMÅFEHOLD (SAU, SVIN OG GITT.).

Vi har tidligere vært inne på det store saueholdet i Talvik kommune. (se side 188.). Det er derfor påfallende at småfeholdet så å si ikke er nevnt i de berettende kilder som er bevart fra denne tiden. Er kildenes tausehet et uttrykk for at småfeholdet ikke var av særlig betydning for distriktet på denne tid?

La oss derfor se på de fire tallekretsene Rognsund, Talvik, Bossekop og Elvebakken/Tverrelvdalen.

TABELL NR. 55. HUSHOLD SOM HAR OPPGITT SAUEHOLD I 1865 I KRETSENE ROGNSUND, TALVIK, BOSSEKOP OG ELVEBAKKEN/TVERRELVDALEN.

Tellekrets	Totalt antall hushold	Hushold med sau	Folketall i hushold med sau	Antall sauer	Sauehold pr. innb. i hushold med sau
Rognsund	109	94	495	895	1,81
Talvik	78	57	337	465	1,38
Bossekop	43	21	138	84	0,61
Elvebakken/ Tverrelvdalen	60	54	303	201	0,66
Tilsammen	310	226	1273	1645	1,29

Kilde: Folketellinga 1865.

1) Jeg har regnet kaloriinnholdet for kvige, hele slakt. (Næringsmiddelstabell, Statens ernæringsråd, tabellside 4.).

Omtrent 3 av 4 hushold hadde sauer i disse kretsene. Sauehold var altså like vanlig som storfehold (se tabell 49, side 194.). I Bossekop har imidlertid i underkant av halvparten hatt sauer, mens nesten 90 % av alle hushold i Rognsund oppgav sauer i 1865 (tabell 55.). Sautallet i forhold til folketallet er desiderert størst i Rognsund, hvor de hushold som holdt sau, hadde nær 2 sauer pr. person (tabell 55.).

Vi har tidligere funnet at enkelte distrikter hadde stort storfehold, men forholdsvis lite sauehold. I det følgende vil vi se på forholdet mellom saue- og storfehold for det enkelte hushold, - vi vil undersøke om det var de samme som satsat på storfe og sauer.

TABELL NR. 56. FORHOLDET MELLOM SAUE- OG STORFEHOLD I KRETSENE ROGNSUND, TALVIK, BOSSEKOP OG ELVEBAKKEN/TVERRELVDALEN.

Tellekrets	Hushold uten sau og storfe		Hushold med storfe		Hushold med sau		Hushold med både sau og storfe		Totalt antall hushold
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Rognsund	14	12,8 %	1	0,9 %	6	5,5 %	88	80,7 %	109
Talvik	14	18,0 %	7	9,0 %	8	10,3 %	49	62,8 %	78
Bossekop	13	30,2 %	9	21,0 %	8	18,6 %	13	30,2 %	43
Elvebakken/ Tverrelvdalen	15	18,8 %	11	13,8 %	4	5,0 %	50	62,5 %	80
Tilsammen	56	19,1 %	28	9,0 %	26	8,4 %	200	64,5 %	310

N = Numbers (antall)

Kilde: Folketellinga 1865.

Tabellen viser at omkring 65 % av alle hushold har oppgitt både storfe- og sauehold. Ca. 17 % av alle husholdene har enten hatt bare sauer eller bare storfe. Bossekop hadde desidert flest i denne siste kategorien. I Bossekop hadde også forholdsvis mange hushold hverken storfe eller sauer. I Rognsund derimot hadde 80 % av alle hushold oppgitt både storfe- og sauehold.

Det ser altså ut som om en i Bossekop satset enten på sauehold eller på storfehold, mens en i Rognsund som oftest hadde både sauer og storfe.

For å få et mål for den statistiske sammenhengen mellom storfe- og sauehold har vi regnet ut korrelasjonskoeffisienten, r , ⁽¹⁾ Gannaverdiene varierer mellom + 1 og - 1, ved + 1 er det høyest positiv korrelasjon og ved - 1 høyest negativ korrelasjon mellom de to variablene - sau og storfe. På grunnlag av tabell nr. 57 (neste side) fikk vi følgende gannaverdier:

Rognsund:	+ 0,83
Talvik:	+ 0,64
Bossekop:	+ 0,44
Elvebakken/Tverrselvdalen:	+ 0,72
<hr/>	
Alle fire kretsene:	+ 0,64.

1) Se Ottar Hellevik: Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap, s. 204 ff.

TABELL NR. 57.

SAMMENHENG MELLOM SAUEHOLD OG
STOPEHOLD I KRETSENE ROONSUND,
(R), TALVIK, (T), BOSSEKOP, (B),
OG ELVEBÅKKEN/TVERRELVDALEN, (E).
HUSHOLDENE FORDELT ETTER STORPE
OG SAU PR. INNBYGGER.

SAU PR. PERSON		0	0,01-0,99	1,00-1,99	2,00-2,99	Over 3,00	
STORPE PR. PERSON	Over 3,00	0	0	0	0	0	
	2,00-2,99	R: 1 T: 0 B: 0 E: 0	1	0	0	0	
	1,00-1,99	R: 0 T: 0 B: 1 E: 2	3	R: 0 T: 0 B: 1 E: 6	7	R: 1 T: 1 B: 2 E: 4	8
	0,01-0,99	R: 0 T: 7 B: 8 E: 9	24	R: 7 T: 15 B: 9 E: 29	61	R: 41 T: 15 B: 0 E: 6	62
	0	R: 14 T: 14 B: 13 E: 15	56	R: 1 T: 4 B: 7 E: 3	15	R: 3 T: 1 B: 1 E: 1	6
				R: 2 T: 2 B: 0 E: 3	7	R: 0 T: 1 B: 0 E: 1	10
				R: 20 T: 11 B: 1 E: 1	33	R: 9 T: 3 B: 0 E: 0	12
				R: 1 T: 1 B: 0 E: 0	2	R: 1 T: 2 B: 0 E: 0	3

N= 310 hushold.

Kilde: Folketellinga 1865.

Vi ser altså at det var positiv korrelasjon mellom storfe- og saueholdet i alle kretsene. Den høyeste korrelasjonskoeffisienten har en - ikke uventet - i Rognsund. Hadde et hushold mange storfe, var også sjansene store for at saueholdet var stort.

Saueholdet var - som vi tidligere har nevnt, - svært utbredt. Rundt 75 % av alle hushold i Rognsund, Talvik, Bossekop og Elvebakken/Tverrelvdalen holdt sauer ifølge jordbrukstellinga i 1865. Hva så med fordelinga mellom de enkelte hushold som hadde sauer?

I tabell nr. 58 har vi forsøkt å vise hvordan saueholdet fordelte seg på de enkelte hushold i 1865.

TABELL NR. 58.

ANFALL SAUER PR. PERSON FORDELT
PÅ HUSHOLD I 1865. ROGNSUND,
TALVIK, BOSSKOP, ELVEBAKKEN/
TVERRELVDALEN.

Tellekrets		Totalt antall hus- hold med sau	Sau pr. person						
			0,01 / 0,49	0,50 / 0,99	1,00 / 1,49	1,50 / 1,99	2,00 / 2,49	2,50 / 2,99	Over / 3,00
Rognsund	H %	94 100,0	3 3,2	5 5,3	28 29,8	17 18,1	16 17,0	7 7,5	18 19,2
Talvik	H %	57 100,0	5 8,8	15 26,3	13 22,8	4 7,0	14 24,6	0 0,0	6 10,5
Bossekop	N %	21 100,1	9 42,9	8 38,1	2 9,5	1 4,8	1 4,8	0 0,0	0 0,0
Elvebakken/ Tverrelvdalen	H %	54 100,0	10 33,3	20 37,0	9 16,7	2 3,7	2 3,7	2 3,7	1 1,9
Tilsammen	H %	226 99,9	35 15,5	48 21,2	52 23,0	24 10,6	33 14,6	9 4,0	25 11,1

Kilde: Folketellinga 1865.

Saueholdet kunne variere svært fra hushold til hushold, dette gjelder særlig i Rognsund og Talvik (tabell 58.). I Bossekop og Elvebakken/Tverrelvdalen synes det å være mer jevnt fordelt. Vi kan igjen konstatere den store forskjellen mellom de ytre distriktene (Rognsund, Talvik) og de indre områdene i Altafjorden (Bossekop, Elvebakken/Tverrelvdalen) m.h.t. saueholdets størrelse. Hvert fjende hushold som har oppgitt sauer ved tellinga i 1865 i Rognsund, har hatt over 2,5 sauer pr. person, mens ingen hushold i Bossekop, og bare ca. 5 % av husholdene i Elvebakken/Tverrelvdalen hadde så stort sauehold. I disse to sistnevnte tellekretsene har ca. 70 % av husstandene (som har oppgitt sauehold) under 1 sau pr. person.

Ull, kjøtt og skinn var de tradisjonelle avdrottsvarer av sau. I de ytre delene av Altafjorden nyttjet en også sauemelke.⁽¹⁾ Til tross for at sauerasen var liten, var melkeavtøyn stor.⁽²⁾ Da saueene var små av velst, hadde de mindre behov for livnæringsfôr, og en større del av fôret kunne gå til avdrottsfor.⁽³⁾

1) Knut Kolsrud: Sjøfinnan i Rognsund, s. 161.

A. Helland, sm. st., bind 1, s. 390.

2) Knut Kolsrud, sm. st.

3) Olav Heland, sm. st., s. 122 ff.

Dette kan i likhet med hva som var tilfellet for storfe, være en del av forklaringen på stor melkeevne til tross for den påståtte dårlige fôringa. Sauerasen her var derfor godt egnet til melkeproduksjon. Sauemelka var usedvanlig feit og ble nyttet til ost. Av en eller annen grunn er sauemelkinga ikke nevnt i en eneste av de samtidige kildene vi kjenner fra Alta/Talvik. Det er derfor vanskelig å ha noen formening om hvor viktig dette har vært for befolkninga.

Når det gjelder kjøttproduksjonen, kan vi imidlertid være mer konkrete. I NOS er den gjennomsnittlige slaktevekta for voksne sauer oppgitt til 2,5 pund (14,95 kg.).⁽¹⁾ Kolsrud opplyser at "Den oppkvalgte Finnsauen er svært liten. Kjøttet veg 12 - 14 kg."⁽²⁾ Hos Helland heter det om saue i Finnmark: "Slagtevegten af voksne jevnt fede sauer er fra 8 - 16 kg, i gjennomsnit 12 - 13 kg."⁽³⁾ I det følgende kommer vi til å nytte tallene som oppgis i NOS som vi også gjorde for storfeets vedkommende (se side 226.). Vi setter da 2,5 pund lik 15 kg. (se ovenfor.).

1) NOS C. No. 15.

2) Knut Kolsrud, sm. st., s. 151.

3) A. Helland, sm. st., bind 1, s. 390.

Vi har tidligere funnet at differansen mellom vinter- og vårbasetning lå mellom 10 og 40 % i Alta/Talvik, når det gjaldt småfe (se side 177.). På landebasis var den beregnede differansen i 1907 knapt 40 % (side 178.). Den årlige nedslaktinga av sau har altså ligget et sted mellom 10 og 40 %. Av i alt 3 900 sauer i 1865, havnet mellom 400 og 1600 på slaktebenken. Dette tilsvarte mellom 6 000 og 24 000 kg sauekjøtt, dersom vi regner den gjennomsnittlige slaktevekt til å ligge på 15 kg. Hver person i Alta/Talvik skulle da kunne konsumere mellom 1,4 og 5,5 kg sauekjøtt i året. Ser vi bort fra Råfjord, vil tallene bli 1,5 og 6,4 kg pr. person. Sauekjøttproduksjonen lå ovennevnte nok, ikke noe særlig høyere enn produksjonen av storfekjøtt (side 226.). Samlet ser storfe- og sauekjøttproduksjonen ut til å ha ligget mellom 3 og 10 kg pr. person i året. Regner en 262 kcal pr. 100 gram sauekjøtt (helt slakt), ⁽¹⁾ vil sauekjøttet teoretisk ha dekket ca. 0,3 - 1 % av et daglig energibehov på 3 000 kcal. Samlet har altså kjøttproduksjonen fra storfe og sauer sannsynligvis dekket under 2 % av kaloribehovet (side 227.).

1) Statens ernæringsråd: Næringsmiddelstabell.

Vi har her regnet med at 84 % av slaktet er spiselig vare.

Husholdsmessig har kjøtt fra storfe og sau øyensynlig ikke vært av stor betydning - i alle fall ikke sammenlignet med f. eks. melk og poteter. Men til tross for dette omtaler Dyblie utførsel av storfe- og sauekjøtt.⁽¹⁾ Utførselen skulle ifølge Dyblies beretning ha ligget på 100 - 200 våger årlig (1 800 til 3 600 kg.). Dyblie nevner ingenting om innførsel. Vi vet imidlertid at Kopperverket i Kåfjord kjøpte kjøttvarer utenom distriktet, bl. a. reinkjøtt. Kjøttvarer utenfra ble også omsatt på Bossekopmarkedet. Hvor stor denne innførselen var, og om den oversteg utførselen fra distriktet, er det imidlertid umulig å fastslå nøyaktig på det kildegrunnlaget vi har.

De hushold som selv holdt sauer eller storfe, har greidd seg med det de slaktet. Det gjennomsnittlige sauehold i de fire kretsene vi ovenfor har studert, lå langt over gjennomsnittet for Alta/Talvik (0,89 sau pr. person i Alta/Talvik (tabell 46.), og 1,29 sau pr. person i de hushold som holdt sau i de fire kretsene (tabell 55.)). I Rognsund har saueholdet vært dobbelt så stort som i distriktet forøvrig. Sauekjøttproduksjonen kan her ha ligget på mellom 3 og 10 kg pr. person. Enkelte hushold i Rognsund har hatt over 3 ganger så mange sauer som det som var vanlig (tabell 58.).

1) Lensmannsberetning 1860 - 65.

I disse hushold kan den årlige slaktemengden ha ligget på 4 - 5 og opp til 15 - 20 kg pr. person. Gårdbrukere som kunne slakte så kye, hadde sannsynligvis også muligheter til å selge en del kjøtt.

Sauen gav også råstoff til en stor del av klærne og sengeklerne i vårt distrikt. Ullavkastninga av en voksen sau er satt til 3,5 pund i Alta fogderi i 1875.⁽¹⁾ Dersom alle saue-ene ble klippet i 1865 og ga 3,5 pund, skulle dette ha gitt 13 650 pund eller ca. 6 700 kg ull, dvs. omkring 1,5 kg pr. person i Alta/Talvik. I Rognsund kunne ullavkastninga ha ligget på det dobbelte.

Geitehold.

Geiteholdet i Alta/Talvik var forholdsvis beskjedent, ca. halvparten av landsgjennomsnittet (se tabell 44, side 185.). I forhold til folketallet har det også vært færre geit i Alta/Talvik enn i Alta fogderi og Finnmark amt. Men i likhet med saueholdet var det store variasjoner innenfor distriktet. Det var i de ytre strøkene i Altafjorden geiteholdet hadde noen betydning (tabell 46.). Geitebestanden i Rognsund var større i forhold til folketall enn i landet forøvrig (tabell 44 og 46.). I Alta hadde Kåfjord tellekrets forholdsvis mest geiter (tabell 46.).

1)

Men i første rekke var det Rognsund som drog gjennomsnittstallet for hele området opp. Vi har derfor valgt å konsentrere oss om Rognsund, når det gjelder geiteholdet.

TABELL NR. 59. HUSHOLD SOM HAR OPPGITT GEITEHOLD I ROGNSUND 1865.

Totalt antall hushold	Antall hushold med geit	Folketall i hushold med geit	Antall geit	Geit pr. person
109	52	277	149	0,54

Kilde: Polketellinga 1865.

TABELL NR. 60. ANTALL GEITER PR. PERSON FORDELT PÅ HUSHOLD 1865. ROGNSUND.

Antall hushold med geit	Geiter pr. person				
	0,01-0,24	0,25-0,49	0,50-0,74	0,75-0,99	Over 1,00
N: 52	6	21	12	4	9
%,:100 %	11,5 %	40,4 %	23,1 %	7,7 %	17,3 %

Kilde: Polketellinga 1865.

Litt under halvparten av husholdene i Rognsund har oppgitt geit i 1865 - geitehold forekom altså langt sjeldnere enn sauehold (se tabell 55.). Mele 50 av de 52 hushold som holdt geiter, hadde både stonfe og sauer. Av tabell 60 ser vi at størrelsen på geitebesetningen har vært svært varierende. De fleste husholdene har hatt mellom 0,25 og 0,75 geiter pr. person (ca. 65 %), men forholdsvis mange oppgav over 1 geit pr. person (17 %.).

Geita gav både melk og skinnprodukter. Ytterklæne var i stor utstrekning laget av geiteskinn - ikke minst gjelder det klæutstyret som ble benyttet under fiske.⁽¹⁾ Når det gjelder melkeutlyttet av geita, har vi ingen samtidige opplysninger. Men når vi vet at gode melkegeiter i dag kan gi opp til 2,5 kg melk pr. dag,⁽²⁾ kan geita ha vært et viktig tilskudd i husholdningen.

Svineavl.

Svineavlen har for distriktet som helhet betydd minimalt (tabell 44.): Totalt ble det oppgitt 26 svin i Alta/Talvik i 1865 (tabell 46.). Halvparten av disse befant seg på Elvebakken/Tverrelvdalen. I 1875 regnet en slaktevekten for en voksen gris til 12 bismerpund (ca. 70 kg.), i Alta fogderi.⁽³⁾ For de få hushold som holdt gris, var dette derfor sikkert en viktig del av husholdets totale kjøttreholdning.

1) H. Kolstad: Sjøfimmene i Rognsund.

2) Olav Maland, sn. st., s. 381.

3) HOG C No. 15.

3.3. HUSDYRHELD 1835 - 1890.

Med bakgrunn i hva som er sagt om fehold i 1860-årene, skal vi her grovt antyde utviklinga innenfor fedriften fra ca. 1830 til 1890.

TABELL NR. 61. HUSDYRTALL REGNET I STORFE-
VERDI FOR ALTA/TALVIK 1835 -
1890. HUSDYR (STORFEVERDI)
PR. 1000 INNBYGGERS I ALTA/
TALVIK OG PÅ LANDSBASIS
1835 - 1890.

	1835	1845	1855	1865	1875	1890
<u>ALTA/TALVIK</u>						
Fehold (storfeverdi)	1626	2257	2842	3012	3124	3010
Pr. 1000 innbyggere	527	687	783	689	692	668
<u>LANDSGJENNOMSNITT</u>						
Pr. 1000 innbyggere	949	1101	1121	972*	951	846

Kilde: 1. Folketellingene 1835 - 1890.
2. NOS V 145. Jordbrukstellinga i 1907.

* Dette er litt lavere enn det tall vi kom fram til på grunnlag av NOS C No. 15. (Tabell 44.). Tallet i tabell 44 har vi regnet ut fra opplysningene om hvert husdyrslag etter samme omregningsfaktorer som NOS oppgir. Basistallene er her hentet fra NOS C. No. 15. I tabellen ovenfor (tabell nr. 61.), har vi nyttet tall som oppgir storfeverdien direkte (NOS V 145.). Det kan være ulik "forhøyningsepraksis" hos oss og hos NOS som har ført til uoverensstemmelsen. Eller NOS V 145 kan ha bygd på andre data enn oss for 1855 (NOS C No. 15.).

Feholdet pr. 1000 innbyggere ligger i perioden fram til 1855 betydelig under landsgjennomsnittet. Fra 1855 synker så feholdet på landsbasis, mens det holder seg forholdsvis konstant i Alta/Talvik. Tabellen viser også at det synes å ha vært en sterk økning i husdyrholdet fra 1835 til 1845 og 1855 i likhet med resten av landet. Dette fører oss rett over i problemet med påliteligheten av våre første jordbrukstellingene - særlig 1835-tellinga. Vi har tidligere funnet at de fleste andre kilder støttet opp under jordbrukstellingenes resultater når det gjaldt utsedstallene (se side 130 og side 166.). Vi har heller ikke kunnet påte på feil når det gjaldt feholdet i 1865 (se side 179.). Den usedvanlig sterke økninga i husdyrholdet pr. innbygger i tiåret 1835 - 1845 virker likevel påfallende. På den annen side er den nominelle økninga omtrent like stor mellom 1835 og 1845 som det neste tiåret. Dette kan styrke troverdigheten av tellingene fram til 1855. Vi vil i det følgende konsentrere oss om å finne mulige andre kilder som kan si oss noe om feholdet på 1800-tallet - videre se om økninga mellom 1835 og 1845 (husdyrhold pr. innbygger) kan ha noen rimelig forklaring.

3.3.1. JORDBRUKSTELLINGENE FRAM TIL 1865.
KONTROLL.

De fleste kilder utenom folketellinga opererer med skjønnsstall både for utsed og husdyrhold. Vi må av den grunn være varson med å betrakte disse kildene som uavhengige kilder, da de alle kan bygge på en falles norm - ett skjønnsstall som var kjent og ble benyttet av alle. Men selv om det hefter mange svakheter ved å bygge på disse kildene, kan de være til hjelp når vi skal vurdere tallene fra 1835-tellinga.

Til forskjell fra utsedstall for åkerbruket er det få samtidige kilder som kommer med anslag over husdyrholdet - dette gjelder særlig Alta/Falvik.⁽¹⁾ I tabell nr. 68 har vi samlet de opplysninger vi har fra årene omkring 1835.

1) Hverken Rode: "Optegnelser fra Finnmarken samlede i Aarene 1826 - 1834," eller Reilhan: "Reise i Øst- og Vest-Finnmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen i Aarene 1827 og 1828," har kvantitative opplysninger om feholdet i Alta/Falvik. I en artikkel i "Dudstikken" 1882 oppgir Rode litt over 3 000 storfe og 12 000 sauer i Finnmark.

	VESTFINNMARK FOGDERI						ALTA/TALVIK						
	Hest	Storfe	sau/Geit	Svin	Rensdyr	Hest	Storfe	sau	Geit	Svin	Pens- dyr		
5-årsberetning (1)													
1825 - 1829	4	2 500	8 500	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fogdeberetning /													
1830 - 35	128	2 086	5 490	150	50 000	-	-	-	-	-	-	-	-
Jens Kraft: "Norges be- skrivelse."	100	2 500	8 500	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Folketelling 1835	135	2 453	7 854	101	33 836	114	917	2244	431	70	0	0	0
Fleischer 1830-35	-	-	-	-	-	100	900	5000	100	100	-	-	-
Siljestrøm 1835 (1832 ?)	-	-	-	-	-	114	919	2306	511	71	-	-	-

1) Tallene er hentet fra beretning. 1830 - 35.

Jens Kraft avsluttet sin topografiske beskrivelse over Norge i mars 1835 og har ikke bygd på folketellinga i 1835. Derimot ser det ut til at han har sine tall fra amt-mannens femårsberetning i 1825 - 29. Sogneprest Fleischer har i en beretning som følger som bilag til de neste femårsberetninger, anslått husdyrtallet i Alta/Talvik. Han har heller ikke bygd på folketellinga - men til gjengjeld er det han som litt senere det samme år (1835) har vært ansvarlig for folketellinga. Dersom tellinga i 1835 har foregått ved en skjønnsmessig beregning, vil disse to kildene ikke kunne betraktes som uavhengige. P. A. Siljeström som i 1838 var deltager i Gaimard-ekspedisjonen,⁽¹⁾ har i sine "anteckningar"⁽²⁾ oppgitt husdyrtall for Alta sogn. Det er uklart hvilket år tallene refererer seg til, men tallene ligger så nært opp til 1835-tellinga at Siljeström sannsynligvis har nyttet grunnlagsmaterialet eller selve tellinga for dette året.

1) En fransk vitenskapelig ekspedisjon til de skandinaviske land, Færøyene og Spitsbergen.

2) Se note 1, side 126.

Av kildegruppene i tabellen er fogdeberetningene/femårsberetningene minst avhengig av tellinga i 1835, de er begge opptatt tidligere. Siljeström og Jens Kraft bygger høyst sannsynlig på en eller flere av de andre kildene som er representert i tabellen.

Sammenligner vi så de "uavhengige" kildene, ser vi at tallene med noen unntak, stort sett stemmer overens. Tallene kan i alle fall ikke nyttes til å underbygge påstanden om at 1835-tellinga er satt for lavt. I femårsberetninga 1835 - 40 heter det også: "Kreaturholdet antages iøvrigt at være i det hele omtrent saaledes som søgne ifølge de af Finants-Departementet udgivne statistiske Tabeller, den 29de November 1835."

Innvendinger hadde imidlertid amtmann Harris ved tellinga ti år senere - men det gjaldt utseden (se side 127.). Feholdet mener han derimot er korrekt framstilt,⁽¹⁾ med unntak av antall reinsdyr; "Om antallet af de almindelige husdyr vil der ved de samtidig med sidste Folketelling indhentede Oplysninger havees saa fuldstændige Opgaver som Omstændighederne tillade." Med ett unntak⁽²⁾ kjenner vi ingen kvantitative anslag over husdyrtall fra 1840-årene - bortsett fra jordbrukstellinga.

1) Amtmannsberetning 1840 - 45.

2) Sogneprest Fleischer oppgir i en artikkel i den Constitutionelle feholdet hos 16 nybyggere i Alta (se nedenfor.).

Kontrollmulighetene er derfor enda mindre ved tellinga i 1845 enn den tilsvarende ti år tidligere.

Mulighetene for kontroll er en del bedre på slutten av 1850-årene. Agronom Furu og lensmann Dyblie opererer med tall for storfe og hester i Alta sogn i 1859, 1860 og 1861.

TABELL NR. 69.

HESTER OG STORFE I ALTA/
TALVIK 1855 - 1865.

Kilde:	År	Hester	Storfe
Dyblie, lensmannsberetning	1860:	134	694
Furu, beretning ⁽¹⁾	1859:	114	539 (574)
Furu, beretning ⁽²⁾	1861:	126	653 (816)
Folketellinga	1855:	153	798
Folketellinga	1865:	159	771

1) Det framgår ikke klart om tallene gjelder for året 1859 eller 1860.

2) Furus beretning i 1859 er en beretning som er sendt fogden og følger som bilag til fogdaberetninga. Furus beretning i 1861 er sendt Landhusholdningsselskabet, og finnes i deres arkiv.

Vi ser her at både Dyblie og Furu oppgir færre storfe enn folketellingene. Det at Furu oppgir så lave tall kan komme av at han oppgir "kjør" og muligens ikke har regnet med okser og ungdyr. Regner vi at disse utgjør 20 % av totalbestanden, vil tallene i Furus beretning være 674 storfe i 1859 og 816 i 1861.

Den store differansen mellom Furus to beretninger er vanskelig å forklare. Han sier selv at han "har søgt omkring i Ethvert Huus for at undervise i Kvagrøgt", og skulle dermed ha et godt grunnlag for å anslå husdyrtallet. En mulig forklaring kan være at tallene refererer seg til forskjellige tider av året, og slik at det ene tallet refererer seg til vinterbasetning og det andre til sommerbasetning. Dette frangir ikke direkte av beretningene. Men siden den ene er underskrevet i oktober og den andre i mars, kan dette være en mulig forklaring. Det kan også hende at Furu har angitt bare antall kyr i 1859, men regnet med både okser og unge to år senere.

Tabell nr. 63 gir oss ingen grunn til å tro at 1855-tellinga opererer med for lave oppgaver i vårt område - som det hevdes at den gjør ellers i landet.⁽¹⁾

1) S. Hasund: Or Noregs bondesoge II, s. 274.

Vinteren 1841 foretok sogneprest Fleischer en reise til gruven i Reipas - på denne turen besøkte han flere av de norske nybyggerne i Mattisdalen, Bibydalen, Reipas og Tverrelvdalen. Reisen har Fleischer livlig beskrevet i en artikkel i Den Constitutionelle 1841.⁽¹⁾ Her får vi oppgitt fehold og hestehold på flere av nybyggerbrukene. Fem av disse bøndene kan vi finne igjen i folketellinga i 1865. Det kan være av interesse å undersøke om feholdet på disse fem brukene steg like mye som jordbrukstellingene for hele distriktet viser. Ifølge Fleischer hadde disse brukene 20/21 storfe og 2 hester i 1841. Ved jordbrukstellinga vel tyve år senere (1865) ble det oppgitt 26 storfe og 8 hester på de samme gårdene.

Nå vet vi ikke om Fleischer regnet med okser og unger. Han sier konsekvent "koer", men siden han tydelig vil vise hvor godt disse nybyggerne står seg, er det rimelig å tro at han har regnet med hele besetningen. Det er også klart at Fleischer i likhet med folketellinga opererer med vinterbesetningen - reisen hans foregikk midt i januar 1841.

1) Den Constitutionelle No. 109, 1841.

Vi kan selvsagt ikke trekke noen generelle konklusjoner ut fra 5 hushold, men det synes som om i alle fall disse fem hadde større fehold i 1865 enn 24 år tidligere. Dette synes altså å bekrefte den sterke økningen i feholdet som jordbrukstellingene indikerer.

Vi har tidligere kontrollert feholdet i 1865 mot Landbruksselskapets fjøsinspesjonslister. Dette gav oss ikke grunn til å underkjenne tellinga i 1865. (Se side 184.).

De kildene vi har utenom folketellingsmaterialet, og som oppgir kvantitative oppgaver, synes altså ikke å ha svekket troverdigheten av våre fleste jordbrukstellingene. Men vi har få slike kilder, og de er ofte bygd på antagelser. Vi kan derfor ikke ut fra disse positivt slutte at tallene i jordbrukstellingene helt ut er korrekte.

For utsed av potet og bygg fant vi flere plausible forklaringer til framgangen mellom 1835 og 1855.

Kan en finne lignende forklaringer til fedriftas framgang i samme tidsrom?

1830-årene var dårlige avlingsår når det gjaldt høyt, etter femårsberetningene å komme. "Hvad Udbyttet af Poteter og ho angaer, har ingen af de senest forløbne Aar været særdeles heldige, hvorimod Aaret 1834, som Følge af den tidlig om høsten faldne Sne, maa ansees som et Uaar, hvorfor ogsaa i For-aaret 1835, en Mængde Kreature omkom af Foder-mangel."⁽¹⁾ Feholdet kan således pga. fôr-situasjonen ha vart uvanlig lavt i 1830-årene. Den neste amtmannsberetningen forteller ogsaa om dårlige høyavlinger (unntatt i 1840) som "have havt skadlig Indflydelse paa Qvægavlen."⁽²⁾ Samtidig kommer amtmannen med en interessant bemerkning, "Allmuens foraarnde Tilstand i Altan neder den tid at solgte en stor Deal af høet til Altans Købmand, hvorved de la sættes ud af stand til at holde saamange Kreature, som den ellers kunde." Selv om fôr-situasjonen var dårlig, solgte en altså høy. Vanlig gode høyår skulle da gi en stråfôravling som tillot en ekspansjon innen feholdet. De neste fem årene ser ut til å ha vart gode år, "De sidste 5 aar maa med hensyn til Jordbruget ansees som gode Aar."⁽³⁾ Men ogsaa i 1844 hadde en pga. tørke dårlige høyavlinger.

-
- 1) Amtmannsberetning 1830 - 35.
 - 2) Amtmannsberetning 1835 - 40.
 - 3) Amtmannsberetning 1840 - 45.

En stor del av økningen i feholdet i Alta/Talvik skyldes økning i hestetallet - fra 114 til 203 hester i tiåret 1835 - 45. (Se tabell nr. 4, s. 31.). Utreknet i storfeverdi vil det si fra 228 til 406 - en økning på 178 hester (storfeverdi). Feholdet økte samtidig med 631 i storfeverdi (tabell 61.). Nesten 30 % av denne økningen kan altså forklares ved økt hestehold. Det at hestetallet gikk opp er naturlig, i og med virksomheten ved Reipas-gruven. Det var nettopp i 1830 - 40-årene at mange gruvearbeidere fra Gudbrandsdalen, Follidalen og Esterdalen slo seg ned som nybyggere i området omkring Reipas. Disse var beskjeftiget dels som gruvearbeidere, malnkjørere og tømmerfløttarbeidere. Lågt hestehold og storfehold synes å ha vært betydelig større for disse husholdene enn det vanlige i bygda. Ifølge Fleischer⁽¹⁾ hadde de 16 nybyggerne han omtaler, 66 storfe og 13 hester, dvs. over 4 storfe og nesten 1 hest pr. hushold. Til sammenligning kan vi nevne at det i 1835 var under 1 storfe pr. hushold i Alta/Talvik (tabell 44.). Folketellinga i 1865 forteller oss også at disse nybyggerne hadde et betydelig større hestehold og storfehold enn vanlig var. Tar en for seg Tverrelvdalen, vil en se at storfeholdet pr. innbygger var omtrent det dobbelte av gjennomsnittet for kommunen. Hesteholdet var også langt større.

1) Fleischer, sm. st.

Det kan altså finnes forklaringer på økningen i feholdet mellom 1835 og 1845. Om økningen var så stor som tallene uttrykker, er det derimot vanskelig å si noe bestemt om.

Vi har ikke kunnet påvise opplagte feil i jordbrukstellingene fra 1835 til 1865 - hverken når det gjelder utsed eller fehold. Dette betyr selvfølgelig ikke at vi dermed har vist at tellingene er korrekte. Folk var mistenksomme overfor alle slike undersøkelser, og denne mistenksomhet ser ikke ut til å ha blitt vesentlig mindre fram mot 1860-årene (se side 15 ff.). Eventuelle "underdrivelser" m.h.t. utsed og fehold skulle dermed være nokst like ved hver telling. En annen sak er at selve framgangsmåten ved folketellingene endret seg slik at det ble vanskeligere å oppgi for lave oppgaver (se side 16 ff.). Likevel er jeg tilbøyelig til å slutte meg til amtmannen i Finnmark, når han omtaler 1845- og 1855-tellingene: "... at Mangel paa Neiaktighed i disse Angivelser omtrent er den samme for Aaret 1855 som for Aaret 1845 og Forholdet vil saaledes blive lige rigtig."⁽¹⁾ Samme resonnement synes å kunne nyttes om alle jordbrukstellingene i Alta/Talvik fram til 1865.

1)

Amtmannsberetning 1850 - 55.

3.3.2. SAMMENSETNING AV FØRHOJDET 1835 - 1890.

Vi har sett at føholdet pr. innbygger holdt seg omtrent på samme nivå fra 1845 og fram til 1890 (se side 239.). Men var forholdet mellom de ulike husdyrslag det samme hele tiden?

TABELL NR. 64. HUSDYR I ALTA/TALVIK 1835 - 1890.

År	Hest	Storfe	Sau	Geit	Svin	Reinsdyr
1835	114	917	2 244	431	70	0
1845	203	1 188	3 014	803	39	26
1855	219	1 647	3 206	701	52	27
1865	277	1 671	3 900	472	26	181
1875	248	1 765	4 306	470	15	234
1890	202	1 720	4 099	685	14	329

Kilde: Folketellingene 1835 - 1890.

Alle husdyrslag med unntak av svin øker i perioden 1835 til 1845. I de neste ti årene fram til 1855, øker antall hester, storfe, sauer, svin og reinsdyr, mens geitetallet går tilbake. Det er særlig heste-, storfe- og geiteholdet som øker i tyveårsperioden 1835 - 1855 - for disse husdyrslagene er økningen i disse årene 70 % for geit, 80 % for storfe og hestetallet var over 90 % høyere i 1855 enn 20 år tidligere.

Sauholdet øker imidlertid også med omkring 47 % i samme tidsrom. Fra 1855 er ekspansjonen for de fleste husdyrslag adskillig mindre. Hestetallet øker riktignok enda litt fram til 1865, men så begynner det å gå ned. Storfeprestanden ekspanderer litt fram til 1875, før vi får en beskjeden tilbakegang (tabell 64.). Geiteholdet går kraftig tilbake i tredveårsperioden 1845 - 1875, mens det igjen øker forholdsvis mye fram til 1890. Sauholdet øker sterkt (ca. 30 %) i årene 1855 - 75, denne oppgangen følges av en svak tilbakegang fram til 1890. Antall reinsdyr ser ut til å ha steget jevnt i perioden.

Satt i forhold til befolkninga (tabell nr. 65.) får vi imidlertid et litt annet bilde. Også nå øker alle husdyrslag med unntak av svin i tiåret 1835 - 45 (tabell nr. 65.). Av tabell nr. 65 går det fram at sauetallet i forhold til befolkninga går tilbake mellom 1845 og 1855. Det samme gjelder hestetallet. Hestetallet øker fram til 1865, før tilbakegangen begynner. Storfehold (pr. 1 000 innbyggere) har en topp i 1855, for så å gå litt ned i de neste ti årene. Fra 1865 stabiliserer storfeprestanden seg på 360 til 390 storfe pr. 1 000 innbyggere perioden ut.

TEBELL NR. 65.
HUCDYR PR. 1 000 INHBYGGERE I AJRA/TALVIK
1835 - 1890.

År	hest		Storfe		Sau		Gøit		Svin		Beinsdyr		Totalt	
	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%
1835	37	3,0	297	24,3	727	59,4	140	11,4	23	1,9	0	0,0	1224	100,0
1845	62	3,9	362	22,5	918	57,1	245	15,3	12	0,8	8	0,5	1607	100,1
1855	56	3,6	416	26,5	839	53,2	186	11,6	13	0,8	64	4,1	1576	100,0
1865	63	4,2	382	25,6	890	59,7	108	7,2	6	0,4	41	2,6	1490	99,9
1875	55	3,5	391	25,1	954	61,2	104	6,7	3	0,2	52	3,3	1559	100,0
1890	45	2,9	382	24,4	909	58,1	152	9,7	3	0,2	73	4,7	1564	100,0

Kilde: Folketellingene 1835 - 1890.

Sauehold pr. 1000 innbyggere blir større i tidsrommet 1855 - 1875 for så å gå tilbake. Geiteholdet går kraftig tilbake fra 1845 til 1875, mens antall gaiter i forhold til befolkninga igjen øker fra 1875 til 1890 (tabell 65.).

Svineholdet har vært svært beskjedent hele perioden. Det at det er flest griser i 1835 skyldes muligens at tellinga i 1835 for en dels vedkommende har foregått før juleslaktinga. Reinsdyrholdet ser ut til å øke i perioden, men har hele tiden vært svært beskjedent.

Ser vi på den relative fordelinga mellom husdyrslagene (tabell 65.), ser det ut til at storfeholdet har vært størst i 1850- og 1860-årene. Småfehold (sau, geit) har betydd mest i tiden fram til 1845 og fått økt betydning fra 1865 og ut perioden. Hesteholdet har vært relativt stabilt 1845 - 1875, med et topp-punkt i 1865. Mot slutten av perioden får vi en nedgang.

Ser vi på perioden under ett, er det vanskelig å få øye på noen klar endring i sammensetninga av husdyrbestanden. Fordelinga mellom de ulike dyreslag er omtrent den samme i begynnelsen av perioden som i slutten (tabell 65.). Innenfor tidsrommet 1835 - 1890 kan vi imidlertid se en tendens til at småfeholdet (sau og geit) ble større (i forhold til total bestand) fram til 1845.

Fra da av får vi nedgang i småfeholdet i det neste tiåret. Men så begynner småfeholdet å øke, slik at småfeet ved slutten av perioden utgjør omtrent samme andel som ved begynnelsen, - 60 - 70 % av den totale bestand.

Storfeholdet viser seg å ha omtrent motsatt utvikling. Det avtar fra 1835 til 1845, øker fram til 1855, og har en svak nedgang ut perioden.

3.3.3. GEOGRAFISKE VARIASJONER.

Tidligere har vi konstatert at småfehold (sauhold) omkring 1865 har hatt større betydning i vårt undersøkelsesområdet enn i resten av landet - relativt sett (i forhold til hele husdyrbesetningen, se side 182.). Vi vil her se om dette har vært tilfelle i hele perioden 1835 - 1890.

Vi ser av tabell nr. 66. at storfeholdet på landsbasis har vært større både i forhold til folkemengde og i forhold til den totale husdyrmengde enn tilfellet har vært i Alta/Talvik. Det samme gjelder besteholdet, men her er forskjellen ikke så markert.

TABELL NR. 66. HUSDYR PR. 1000 INVEYGERE PÅ LANDSDASIS 1835 - 1890.

År	Hest		Storfe		Sau		Gøit		Svin		Reinsdyr		Totalt	
	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%	Pr. 1000 innb.	%
1835	95	5,3	539	30,1	858	47,9	154	8,6	67	3,7	79	4,4	1792	100,0
1845	99	4,6	634	29,1	1089	50,1	219	10,1	67	3,1	68	3,1	2176	100,1
1855	104	4,7	638	28,9	1071	48,5	240	10,9	76	3,4	78	3,5	2207	99,9
1865	88	4,5	560	28,9	1002	51,7	171	8,8	57	2,9	60	3,1	1938	99,9
1875	84	4,5	563	30,1	933	50,0	179	9,6	56	3,0	53	2,8	1868	100,0
1890	75	4,7	503	32,1	708	45,2	136	8,7	61	3,9	85	5,4	1568	100,0

Kilde: NOS V 145, Jordbrukstellinga 1907.

Saue- og geiteholdet har i forhold til folketall vært mindre i Alta/Falvik stort sett i hele perioden. Unntakene er geiteholdet i 1845 og 1880 og antall sauer i 1875 og 1890 (tabell 65 og tabell 66.). Sett i forhold til den totale husdyrbestanden har saueholdet imidlertid vært større i Alta/Falvik enn i landet forøvrig. Det samme gjelder geiteholdet fram til 1855, og mot slutten av perioden (tabell 65 og 66.). Hestetallet økte på landsbasis fram til 1855 for så å gå ned. I Alta/Falvik begynte nedgangen i 1865. Storfekholdet i Norge øker fram til 1855 for så å gå ned. I vårt område fikk vi en stabilisering fra 1860.

Vi kan tidligere konstatert at felleholdet var mindre i vest og øst. Distrikt til distrikt innenfor vårt undersøkelsesområde. Det så ut som om felleholdet betydde mest i de ytre distriktene av Altafjorden - særlig vinket det som om snuffeholdet har vært størst i ytterdistriktene.

Har disse regionale forskjellene vært like markerte gjennom hele 1800-tallet?

I forhold til folketallet var forholdet (stonfevendi) større i Talvik enn i Alta gjennom hele perioden 1835 - 1890 (se tabell 67.). I Talvik økte forholdet sterkt fram til 1865 (med 36 %), mens en fikk en svak nedgang de siste tiårene av perioden (15 %). For Alta var utviklinga mer ujevn. Fra 1835 til 1855 økte antall husdyr i forhold til befolkning med 54 % (se tabell 67.), mens en i de neste ti årene hadde en tilbakegang på 13 %. I tiden 1865 - 1890 økte husdyrbestanden igjen i Alta (8 %). Størst forskjell m.h.t. forhold mellom ytre og indre strøk av Altafjorden ser det ut til å ha vært i 1860-årene. Husdyrtallet i forhold til folketallet var ved jordbrukstallinga i 1865 hele 64 % høyere i Talvik enn i Alta. De tilsvarende tall i 1835 og 1890 var henholdsvis 61 og 29 %. Forskjellen mellom ytre og indre strøk ser altså gradvis ut til å ha blitt mindre fram til 1890. Dette er i og for seg nok så naturlig pga. stansen i gruvedrifta i Kåfjord. Vi fikk nedgang i folketallet i Alta (se tabell 5.), og de som reiste, var gruvearbeidere som vanligvis ikke holdt husdyr. Husdyrtallet pr. innbygger ville derfor øke. Men selv i 1890, da verket ikke ble drevet,⁽¹⁾ var forholdet langt større i Talvik enn i Alta.

1)

Arvid Hoberg, sm. st.

Når det gjaldt storfe, hadde Landbruksselskapet også drevet avlsarbeid fra 1860-årene av. En oksokalv og en kvige av ayrshire-rasen ble innført til Alta midt i 1860-årene.⁽¹⁾ Men selv om denne rasen var større enn den vanlige Finnmærskua, var ikke alle eksperter overbevist om at disse avlsforsøkene ville føre til større melkeavkastning. Agronom Løvdal mente at selv om den nye blandingsrasen var "større og mere kjødfulde" så ydet de vanlige "finnekjørne langt større Melkeudbytte."⁽²⁾

I tabell nr. 68 har vi satt opp melkeutbyttet slik som det er oppgitt i amtmennenes femårsberetninger, NOS's jordbruksstatistikk og hos A. Holland i Landbruksn. for 1865. For 1865 har vi så få og utrentlige opplysninger om melkeutbyttet at vi vanskelig kan si noe om denne tidsperioden.

TABELL NR. 68.

MELKEUTBYTTE (LITER) 1865 - 1900.
ALTA/TALVIK, ALTA FOGDERI, NORGE.

År	Alta	Talvik	Alta fogderi	Lands- gjennomsnitt
1865	--	--	869	951
1870	960	960	--	--
1875	864	960	1063	1091
1880	--	--	1054	1116
1885	--	--	1100	1133
1890	960	1344	999	1172
1895	--	--	1025	1235
1900	--	--	1150	1279

Kilder: NOS, jordbruksstatistikk i perioden 1875 - 1907.

A. Holland, Finmarkens amt.

Amtmennenes femårsberetninger 1875 - 75.

Tallene for melkeutbyttet (pr. ku) i NCS's oversikter er basert på lensmannsberetningene og "... hører til de mindre sikre,, Angivelsene, som leveres af Lensmændene hervedsvis, har derfor alene en skjønsmæssig Karakter." (1)

Uten å legge for mye i tallene, kan det se ut til at melkeavdrotten økte en del i vårt distrikt fram mot 1900. Økningen har imidlertid vært beskjedent.

I det hele ble nok avkastninga fra fedrifta større i denne tiden. Ytreberg mener at da de gode fiskaårene ebbet ut på slutten av 1870-årene, ble folk nødt til å legge mer arbeid i jordbruket. (2) Landbrukselskapet arbeidet også litt, - ifølge jordbrukstellinga i 1890, var det fire slå- og meismaskiner i Alta/Talvik. Landbrukselskapet arbeidet gjennom hervedsagronomene også videre med å anskaffe bedre håndredskaper. (3)

Hvor stor framgangen var, er det med det kildematerialet vi har, nærmest umulig å si. De kilder vi har, omhandler heller ikke vårt distrikt spesielt. Det er likevel overveiende sannsynlig at avkastninga av feholdet i Alta/Talvik var større i 1890 enn 25 - 30 år tidligere - selv om antall husdyr pr. person var omtrent konstant i det samme tidsrom.

Noter til forrige side:

1) N. A. Ytreberg, sm. st., s. 61.

2) Landbrukselskapets arkiv: Beretning fra agronom Levdal, 1875.

Noter til denne side, se neste side.

3.3.4. AVDROTT 1865 - 1890.

Vi har kunnet konstatere at forholdet pr. 1 000 innbyggere holdt seg omtrent på samme nivå fra 1845 og fram til 1890 (se side 239.). Det betyr nødvendigvis ikke at avkastningen av fedriften ikke endret seg i disse årene. Nå har imidlertid vi svært få opplysninger om avdrotten fra denne tiden. Opplysninger om slaktevekt og ullavkastning får vi f. eks. bare for årene 1870 - 75.⁽¹⁾ Det er derfor vanskelig å kunne si noe om utviklinga når det gjelder f. eks. kjøttproduksjonen.

Vi vet at Landbruksvesenets utslutten av 1860-årene begynte å arbeide med sauerasen. En del sjerriptauer ble innført.⁽²⁾ Disse skulle danne en stamjord. En mente at denne sauerasen skulle gi både mer ull og kjøtt.⁽³⁾

-
- 1) NOS C. No. 145.
 - 2) N.A. Ytreberg, sm. st., s. 61.
 - 3) A. Helland, sm. st., bind 1, s. 390.

Det virker også som om Talvik har hatt et langt større småfehold enn Alta gjennom hele perioden. I 1835 var det bl. a. nesten tre ganger så mange sauer pr. 1 000 innbyggere i Talvik som i Alta, og i 1890 vel dobbelt så mange. Storfeholdet har også vært større i ytterdistriktene enn i de indre fjordstrøk. Når det gjelder storfe, var utviklingen litt forskjellig i de to områdene. I Talvik økte antall storfe pr. 1 000 innbyggere fram mot 1845 - hadde et høydepunkt i 1835 - for så å stabilisere seg litt over 1845-nivået (hundreåret ut (tabell 67.)). Alta hadde en lignende utvikling. Småfebestanden (i forhold til folketallet) ble større i Alta fra 1835 til 1845, gikk så tilbake de neste tyve årene, for så å øke igjen. Småfeholdet var nesten 40 % større i 1890 enn ved begynnelsen av perioden. I Talvik økte småfeholdet fram til 1855 og sank så i de neste 45 år. Men også her er det flere småfe pr. innbygger i 1890 enn i 1835.

Vi ser altså at de regionale forskjellene vi fant for 1860-årene, særlig mellom ytre og indre strøk av Altafjorden, har vært til stede gjennom hele perioden. Forskjellen var størst i 1850-/1860-årene. Både storfe- og småfeholdet har vært større i Talvik enn i Alta målt i forhold til folketall. Men det er særlig m.h.t. småfeholdet at de to områdene har vært forskjellige. I Talvik betød småfeholdet mere i % av det totale husdyrholdet enn tilfellet var for Alta. I Alta var storfeholdet i % av det totale husdyrholdet større enn i Talvik.

TABELL NR. 67. FØRHOLD PR. 1 000 INNHYGGERE I ALTA OG TALVIK 1835 - 1890.

ÅR	Kommune	Fødsels- størrelse ved 1 1 000 innb.	Totalt fødsels- størrelse pr. 1 000 innb.		Størrelse pr. 1 000 innb.		Snu pr. 1 000 innb.		Zeit pr. 1 000 innb.		Størrelse i alt %	Småfø- dsels- størrelse i alt %
			N	%	N	%	N	%	N	%		
1835	ALTA	402	746	100	229	30,7	576	50,4	89	11,9	50,7	62,3
	TALVIK	646	1673	100	361	21,6	1097	63,2	167	11,2	21,6	74,4
1845	ALTA	582	1047	100	294	28,1	679	45,8	161	15,4	28,1	61,2
	TALVIK	813	2267	100	442	19,5	1467	63,4	344	15,2	19,5	78,6
1855	ALTA	618	1043	100	365	35,0	450	43,3	75	7,2	35,0	50,5
	TALVIK	860	2247	100	486	21,6	1323	59,0	326	14,5	21,6	73,5
1865	ALTA	597	895	100	316	35,3	412	46,0	67	7,5	35,3	53,5
	TALVIK	879	2241	100	464	20,7	1453	66,6	159	7,1	20,7	73,7
1875	ALTA	561	953	100	320	34,4	460	50,4	35	3,7	34,4	54,1
	TALVIK	834	2221	100	459	20,7	1471	66,2	179	8,1	20,7	74,3
1890	ALTA	570	1172	100	296	25,3	590	44,5	119	10,2	25,3	55,1
	TALVIK	744	1896	100	454	24,0	1235	65,1	180	9,5	24,0	74,6

Kilde: Folketellingene 1835 - 1890.

3.3.5. OMLEGGING FRA ÅKERBRUK TIL FELD.

Vi har tidligere drøftet omlegginga fra åkerbruk til feld (se side 134 ff.). Den byggproduksjonen som tidligere hadde foregått i områdene ved utløpet av Altaelven, tok slutt i tiden fram til 1890. De aller fleste som har behandlet jordbruksforholdene i Alta på denne tiden, har konstateret at dette var uttrykk for en bevisst omlegging. De åkerarealene som før hadde gått til byggproduksjonen, kunne nå benyttes til stråfôrdyrking, enten havre eller eng. Vi har tidligere beregnet byggarealet i Alta til ca. 600 dekar i 1865. Ifølge Holland var engarealet i 1900 på 9 300 dekar. Dermed alt byggareal gikk over til engareal, nesten 6 - 7 % av engarealet i 1900 av tidligere byggareal. Utviklingen av byggproduksjonen ble således ikke på noen drastisk utvidelse av engområdene. Men fôringsmulighetene ble bedre - ikke minst ved at de frigjorte arealene kunne nyttes til havreproduksjon. Og havrehalv var godt fôr.

Noter til forrige side:

- 1) NOS Fjorde Hække, Nr. 72, s. 42 ff.
- 2) N. A. Ytreberg, sm. st., s. 63 ff.
- 3) N. A. Ytreberg, sm. st., s. 63.

Vi kan altså konstatere en mulig bedring i føringa og en beskjeden økning i avdrott (melkeutbyttet). Men i forhold til folkemengden har forholdet holdt seg konstant. Samtidig tar dyrkinga av bygg slutt i Alta/Talvik. Om dette er et uttrykk for en bevisst omlegging, er imidlertid vanskelig å fastslå uten å undersøke om de enkelte hushold som tidligere dyrket bygg, nå satsar mer på husdyrhold. Dette ville imidlertid være et for omfattende arbeid innenfor rammene av denne hovedoppgaven. Spørsmålet må derfor stå åpent.

3.4. OPPSUMMERING.

Ut fra det som ovenfor er sagt om feholdet i perioden 1835 - 1890 og spesielt 1860-årene, kan en oppsummere følgende hovedpunkter.

Husdyrholdet i vårt område lå hele tiden godt under landet forøvrig, men forskjellen ble mindre mot slutten av perioden. Feholdet i Alta/Salvik holdt seg konstant i mesteparten av den tidsepoken vi har valgt å behandle. På landsbasis gikk husdyrtallet, sett i relasjon til folketallet, ned i de siste tiårene.

Innenfor undersøkelsesområdet har vi sett at det var regionale forskjeller m.h.t. fedrifta. Husdyrholdet, og da i første rekke småfeholdet, var betydelig større i de ytre strøk av Altafjorden enn inne i fjordbunnen og dalstrøkene innenfor. Forskjellen ble imidlertid også her mindre fra 1860 til 1890.

Vi har videre sett at feholdet i 1860-årene var ledd i et selvforsyningssystem. Selv om enkelte hushold nok kunne skaffe et visst overskudd, forekom salg av husdyrprodukter bare i beskjedent omfang. Det var først og fremst i den daglige kamp for føden at feholdet spilte noen rolle.

Ernæringsmessig må husdyrholdet ha vært av avgjørende betydning. Etter de omtrentlige beregninger vi har gjort, kan melke- og kjøttvarene fra storfe og sauer ha tilsvart mellom 500 og 600 kcal pr. dag pr. person i Alta/Talvik midt i 1860-årene. Dette ville tilsvare mellom 15 og 20 % av et daglig energibehov på 3 000 kcal (se side 225, 227 og 234.).

For de som vurderte fedriften i Alta/Talvik ut fra et markedsøkonomisk synspunkt, var fedriften av liten betydning. Men ut fra et ernæringsmessig synspunkt var det uhyre viktig. Dette er vel også forklaringen på at folk ofret så mye slit og arbeidskraft på nettopp husdyrholdet.

AVOLUENING

"Hav og fiske hører uløselig med når det er tale om Nord-Norge. At jord og gårdsdrift er og har vært en livsbe- tingelse kommer gjerne mindre fram. Men nettopp denne dobbeltsidigheten har formet nordlendingene og preget deres liv. Havet har skaffet kontantene, jorda har gitt ryggstø og sikkerhet."

Axel Coldevin i forordet til boken
"Jordegods og storgårder i Nord-
Norge," (Årshendeia 1941.).

Coldevin har her i få setninger uttrykt det framherskende syn på nord-norsk jordbruk før 1900. Jordbruket - i første rekke fedrifta - har blitt karak- terisert som en viktig støttenæring. Men det er fisket som har skaffet det nødvendige overskudd slik at de livsnødvendige varer som ikke kunne skaffes direkte gjennom jordbruk og fiske, kunne kjøpes.⁽¹⁾ På den andre side understreker de fleste forfattere den vik- tige ernæringsmessige rolle jordbruket må ha hatt. Det er imidlertid ulike syn på hvor viktig jordbruket i så måte har vært.⁽²⁾

Notene, se neste side.

Vår undersøkelse fra Alta-fjorden på 1800-tallet synes i store trekk å falle sammen med dette bildet av jordbruket i nord-Norge. Selv om vi har funnet store regionale variasjoner innenfor området og variasjon fra hushold til hushold, mener vi å kunne fastslå at det dominerende trekk innenfor jordbruket i Altafjorden omkring 1860 var at produksjonen var innrettet på det enkelte husholds eget konsum.

Åkerbruksproduksjonen i Alta/Talvik, (korn, potet), ser ut til å ha dekket et sted mellom 25 og 30 % av konsumet i 1860-årene (side 172.). Selvforsyningsgraden har vært størst omkring 1860 (side 171, side 141.). Nedgangen etter 1860 skyldes i første rekke at byggproduksjonen avtok sterkt. Sett i forhold til energibehov, har vi beregnet åkerbruksproduksjonen i Alta/Talvik til å svare til ca. 13 % av daglig energibehov i 1865. (side 172.).

Noter til forrige side:

1) Sverre Steen, sm. st., s. 32, 33, 48 ff, 116 ff.

Stein Tveite, sm. st., s. 39.

Wilhelm Keilhau: Det norske folks liv og historie, bđ. VIII, (Oslo 1929), s. 43 ff.

Kari Lindbekk: Norsk tørrfiskhandel i det 16. og 17. århundre, Heimen nr. 3 og 4, 1974.

Trygve Lysaker, sm. st., s. 175, s. 234, s. 377.

I enkelte områder i Nord-Norge har imidlertid overskuddsproduksjon også vært det dominerende innenfor jordbruket, (Falselv, Dardu, bl. a.).

Noter til forrige side, se neste side.

Feðrifa (melke- og kjøttvarer) ser ut til å ha dekket et sted mellom 15 og 20 % av energibehovet (se side 267.) på samme tidspunkt. Beholdet pr. innbygger holder seg omtrent konstant fra 1860 og fram til slutten av perioden (side 239, 252.). Da det er sannsynlig at avdrotten har økt i samme tidsrom, (side 265.), dekket trolig feðrifa i 1890-årene en større del av det daglige kaloriebehov enn 30 år tidligere.

Den jordbruksproduksjon som fant sted i vårt undersøkelsesområde i 1865, kan altså ha dekket omkring 1/3 av daglig energibehov.

Note til side 270:

- 2) Kari Lindbøkk, sm. st.,
Kåre Lundan, sm. st., s. 99 - 100.
- Reidar Bertelsen: Gårdshaugene i
Harstad kommune - et bidrag til områdets
økonomiske historie i middelalderen.
(Magistergradsavhandling, Bergen 1973),
kap. 1 og 5.

Norsk jordbrukshistorie fra 1800-tallet har i stor grad vært sentrert omkring den endrings- og omdanningsprosess bondesamfunnet gjennomgikk i dette tidsrommet. Diskusjonen har dreiet seg både om hva denne omdanninga bestod i og når endringsprosessen tok til.⁽¹⁾ Forholdet mellom pengehushold og naturalkushold har stått sentralt i denne debatten. Sverre Steen har beskrevet det gamle bondesamfunnet som et økonomisk system som var basert på selvforsyning (naturalkushold.). I den grad det foregikk handel og varebytte var dette for å skaffe seg de nødvendige varer som det enkelte hushold ikke kunne produsere selv. Pengehusholdet som først og fremst var representert ved byene, var derimot et økonomisk system der formålet var "størst mulig salgbar varemengde og størst mulig salgssum, uten hensyn til produsentens materielle behov."⁽²⁾

1) Sverre Steen, sm. st., s. 21 ff.

Stein Tveite, sm. st., s. 31 ff.

Fartein Valen Søndstad, sm. st., s. 8 ff, s. 270 ff, s. 291 ff.

Andreas Holmsen; Kulturskifte i Norge kring midten av 19. hundreaaret. (Gard - Bygd - Rike. Oslo 1966.).

Andreas Røpeid: Anmeldelse av Stein Tveite. Historisk Tidsskrift, bind 40, (1961.).

Gyvind Østerud: Nytt perspektiv på det store hamskifte. Historisk Tidsskrift, Nr. 2/1975.

Francis Sejersted: En teori om den økonomiske utvikling i Norge i det 19. århundre (Stensil, Oslo, 1973.).

Notan fortsetter neste side. Note 2 også der.

Det som så skjer i løpet av 1800-tallet er at pengeøkonomien også trenger inn i bondesamfunnet gjennom ekspansive binninger som fiske og trolasthandel. Stein Tveite finner imidlertid denne dualistiske modellen lite fruktbar: "Sammenhengen blir nok heller denne: Målet for bonden var å produsere det som svarte seg best. Gårdsdrifta og arbeidet blei innretta på de produksjonsgreiner som ga størst utbytte, på de varer som hadde lettest avsetning."⁽¹⁾

Vår undersøkelse har vist at den omstillingsprosessen som kan karakteriseres som en overgang fra naturalkushold til pengeshold ikke var kommet langt i 1850-årene når det gjaldt jordbruket. Dette til tross for at pengesholdskommunikasjonen blei etablert i den store innemønter distribusjon (Loffjord Kopperverk.).

Noter til forrige side:

1) (fortsett):

T. C. Smout: The lessons of Norwegian agrarian history: a review article. (Anmeldelse av Stein Tveite, Jord og gjerning i: The Scottish Historical Review, Vol. LXIII, No. 155, April 1974.)

Kjell Haavstad, sm. st., Kap. IV.

Alf Try, sm. st., s. 200 ff.

2) Sverre Steen, sm. st., s. 22.

Note til denne side:

1) Stein Tveite, sm. st., s. 31.

Selv om formålet for jordbruksproduksjonen i 1865 for de aller fleste var eget konsum og ikke salg, trenger ikke dette å bety at dette var det dominerende trekk for hele den økonomiske aktivitet i bygda. Folk var avhengig av flere næringssektorer - særlig var kombinasjonen jordbruk/fiske vanlig.

Fiske blir av de fleste regnet å representere pengeøkonomien. Det primære var altså å skaffe overskudd for salg - ikke mat til eget konsum. I hvor stor grad dette var tilfelle i Altafjorden, er det imidlertid vanskelig å si noe definitivt om uten en detaljundersøkelse av fiskeomsetningen i området.

En sektor av økonomien i området var derimot uomtvistelig preget av pengeøkonomi - nemlig industrivirksomheten i Kåfjord. Kåfjord representerte samtidig et godt marked for jordbrukerne i bygda. En del av bøndene har utnyttet denne muligheten, men vi fikk ikke noen drastisk overgang til forretningsjordbruk.

Forholdet mellom Kåfjord Kopperverk og primærnæringsene i bygda reiser i det hele flere interessante spørsmål. Hvor stor var den lokale handel mellom jordbrukere i Alta og Kopperverket? Hvorfor virket ikke denne handelen mer omdannende på jordbruket enn det vi kan kunnet konstatere? Dette vil være naturlige problemstillinger i videre arbeid med økonomiske og sosiale forhold fra Altafjorden på 1800-tallet.

Utviklinga innenfor jordbruket i årene 1865 - 1890 følger det nasjonale mønstret. Kornproduksjonen avtar pga. bedrede kommunikasjoner og billigere utenlandsk korn. Feholdet pr. innbygger holder seg omtrent på samme nivå, men avkastningen økte trolig en del. Denne strukturendringa viser at "lønnsomhetsbetraktninger" også gjorde seg gjaldende innenfor bondeøkonomien. Om dette betyr at bondene i Alta-fjorden nå begynte å produsere for salg er imidlertid tvilsomt. Bl. a. ble markedsforholdene trolig dårligere i og med at Kåfjordverket trappet ned og innstilte i 1878.

Denne "strukturendringa" vi kan ane i årene etter 1865, reiser mange interessante spørsmål. Dette ligger imidlertid utenfor den problemstilling vi har valgt for oppgaven. En måtte da bl. a. ha foretatt en husholdsanalyse også i 1890. Dette vil imidlertid være en naturlig fortsettelse av vår undersøkelse.

KILDER OG LITTERATUR

- ANDREASSEN, H. O.: Oversikt over arbeidet med å skaffe Norge en ny matrikkel på 1800-tallet.
Heimen 1968, XIV, s. 232 - 243.
- ASCHEHOUGS LEKSIKON. Oslo 1967.
- BERTELSEN, Reidar: Gårdshaugene i Harstad kommune - et bidrag til områdets økonomiske historie i middelalderen.
(Magistergradsavhandling, Bergen 1973.).
- BJØRGAN, Magnhild: Fragmenter av Alta - Talviks historie, bind I og II.
(Stensil. Leirbotn 1969.).
- BORGEDAL, Paul: Noregs jordbruk i nyere tid, bind I, II og III.
Oslo 1966.
- BRATREIN, Håvard Dahl: Tradisjonell utnyttning av tang og tare i Nord-Norge.
Ottar, nr. 82.
- BROY, Ottar: Tradisjonell vinterføring i Nord-Norge.
Ottar, nr. 36.

- von BUCH, Leopold: Resa igjennom Norrige åren 1806, 1807 och 1808 ...
Stockholm 1814.
- BULL, N. R.: Oplysninger angaaende Fremgangsmaaden ved de i Norge i Aarene 1769 - 1876 afholdte 9 almindelige Folketællinger.
NOS C No. 1, 1882. Bidrag til en norsk Befolkningsstatistikk. Innledning til Tabeller inneholdende Resultaterne af Folketællingen i Norge i januar 1876.
- COLDEVIN, Axel: Jordegods og storgårder i Nord-Norge.
(Trondheim 1943.).
- COLDEVIN, Axel: Næringsliv og priser i Nordland 1700 - 1800.
Det Hanseatiske Museums Skrifter, Nr. 11. Bergen 1938.
- DAHL, Helge: Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 til 1905.
Oslo 1957.
- DRIVEKLEPP, Åge: Hovedoppgave i geografi fra Alta/Talvik under arbeid ved Universitetet i Bergen.
- BRIKSEN, Odd Gustav: Pomorhandel i pomorstrek 1870 - 1922 (Ca.).
Hovedoppgave Trondheim 1971.

ERLANDSEN, Andreas:

Biographiske Efterretninger
om Geistligheden i Tromsø stift.

Christiania 1857.

FENÅPAPERETNINGENE:

a) Amtmennesenes femårsberet-
ninger 1830 - 1875 (trykt.).

b) Fogdeberetningene: 1831 - 35,
1841 - 45, 1846 - 50, 1851 - 55,
1856 - 60.

Statsarkivet i Trondheim (pakke
nr. 414 - 416.).

c) Lensmannsberetningene:
1856 - 60.

Statsarkivet i Trondheim (pakke
nr. 414 - 416.).

d) Beretning fra agronom Furu
til fogden i Alta (årene 1857,
1858, 1859.).

Statsarkivet i Trondheim (pakke
nr. 416.).

e) Beretning fra skogfogden til
fogden i Alta 1856 - 60.

Statsarkivet i Trondheim (pakke
nr. 416.).

f) Beretning fra sogneprest
Fleischer til fogden 1834.

Statsarkivet i Trondheim (pakke
nr. 414 - 416.).

FEMÅRSBERETNINGENE: (forts.) g) Lensmannsberetning (Alta)
1861 - 65.

Riksarkivet (pakke B/14.).

h) Lensmannsberetning (Alta -
Talvik) 1871 - 75.

Riksarkivet (pakke B/49.).

FINMARKENS LANDHUUSHOLDNINGS-
SELSKAB (se også Landbruks-
selskapet.):

Om Fædriften i Finmarken.

1860.

PJÆRVOLL, Karl:

Korn dyrking i Troms fylke i
1700-åra med tilknytning til
nyare tid.

Tilleggsbok til Håloygminne,
nr. 3 1965.

FLEISCHER, A. J.:

Antegnelser ang. folkets
character, sæder og skikke i
Alten - Talvig.

Den Constitutionelle, 1837.

FLEISCHER, A. J.:

Nogle optegnelser om Alten -
Talvig.

Den Constitutionelle, 1841,
s. 109 ff, 112, 115 og 121.

- FOLKETELLINGENE: 1825, 1835, 1845 og 1855.
Alta - Talvik prestegjeld.
Riksarkivet.
- FOLKETELLINGENE: Alta - Talvik prestegjeld
1801 og 1865.
Statsarkivkontoret i Tromsø.
- HALVORSEN, A.: Alten - Talvik i midten av
forrige aarhundre.
For Kirke og Kultur, 1903.
- HANSEN, Hjalmar: Alta Sparebank 1861 - 1961.
Minneskrift.
Tromsø, udatert.
- HASUND, S.: Or Noregs bondesoge. Glytt
og granskingar.
Oslo 1942.
- HASUND, S.: Vårt landbruks historie.
Oslo 1932.
- HELLAND, Amund: Topografisk - statistisk be-
skrivelse over Finmarkens amt.
Bind I, II og III.
Kristiania 1905, 1906.
- HELLEVIK, Ottar: Forskningsmetode i sosiologi
og statsvitenskap.
Oslo 1971.

- HISTORISK STATISTIKK: 1968.
- HOLMBSEN, Andreas: Kulturskifte i Norge kring midten av 19. hundreåret.
(Gard - Bygd - Rike. Oslo 1966.).
- HOVLAND, Edgar og SOLHAUG, Trygve: Befolkningsstatistikk.
Stensil. Bergen 1972.
- HOVLAND, Edgar og SOLHAUG, Trygve: Fra bondesamfunn mot industri-
samfunn.
Stensil, Bergen 1971.
- HAARSTAD, Kjell: Bondenæringen i støpeskjeen.
Strukturendringer i jordbruket.
Selva 1850 - 1900.
Hovedoppgave. Trondheim 1974.
- INNSTILLING OM LOV OG FOR-
SKRIFTER OM STATENS
UMATRIKULERTE GRUEN I
FINNMARK FYLKE. Oslo 1962.
- KEILHAU, E. N.: Reise i Øst- og Vest-Finmarken
samt til Beeren-Eiland og Spits-
bergen i Aarene 1827 og 1828.
Christiania 1831.
- KEILHAU, Wilhelm: Det norske folks liv og historie,
bind VIII.
(Oslo 1929.).

- KIAR, A.: Tabeller vedkommende folke-
mængdens bevægelse i aarene
1856 - 1865.
NOS Aldre Rakke, C No. 1.
- KLIMATABELLSE FOR LAND-
BRUKET. Utgitt av forsøksavdelingen
i Statens Kornforretning.
Oslo 1955.
- KOLSRUD, Knut: Sjøfinnene i Rognsund.
Studia Septentrionalia B VI,
Oslo 1955.
- KOLSRUD, Knut: Somersete. Til prolleret
om halvmonadiske og seter-
flytting blant norske sjø-
samer.
Samiske samlinger 5 - I.
Oslo 1961.
- KRAFT, Jens: Topographisk - Statistisk
Beskrivelse over Kongeriget
Norge. Sjette del.
Christiania 1835.
- KRAFT, Salomon: Pomerhandelen på Nordnorge
under 1000-talets förra hälft.
Acta Borealia. B. Humaniora,
No. 9. Tromsø Museum,
Tromsø/Oslo 1968.

- KÅRFJORD KOPPERVERKS ARKIV: a) IV L^{bmu} bok nr. 30.
b) V U^{tlrs} bok nr. 111.
c) V U^{tlrs} Hovedregnskaps-
bok nr. 80 og 81.

LANDBRUKSSELSKAPET:

(se også: Finnmarkens Landhuus-
holdningsselskab.).

Journalbilag 1859 - 1870.
(Pakke nr. 592.). (Statsarkivet
i Trondheim.).

Journalbilag 1871 - 1880.
(Pakke nr. 594.). (Statsarkivet
i Trondheim.).

Bøker og trykksaker vedrørende
Landbruksselskapet 1859 - 1870.

(Pakke nr. 593. Statsarkivet
i Trondheim.).

LIED, Fredr. M.:

Om jordbruget i Alten.

Utgitt av Finnmark Landbruks-
selskap. Tromsø 1870.

LINDBERK, Kari:

Norsk tørrfiskhandel i det
16. og 17. århundre.

Heimen nr. 3. og 4., 1974.

LUNDEN, Iåre:

Hanseatene og norsk økonomi
i sein-mellomalderen. Nokre
merknader.

HT, bind 46, Oslo 1967.

- LYSAKER, Trygve: Trondenes bygdebok.
Harstad 1958.
- MATHIESEN, Per: En analyse av tilpassings-
prosesser i to nord-norske
lokalsamfunn.
Institutt for samfunnsforskning,
Universitetet i Oslo, 1968.
- Meteorologisk Årbok i
årene 1871 - 1901. Meteorologisk institutt,
Tromsø.
- HINDE, Isny: Folketilveksten i Alta 1800 -
1825. Delegg - utvikling -
bakgrunn.
Hovedoppgave, Tromsø, høsten
1975.
- NOBERG, Arvid: Kopperverket i Kåfjord. Ett
bidrag til Nordkalottens
historia.
Norrbottens museum, 1968.
- MOKSNES, Nils: Kåfjord Kopperverk i Alta.
Hålogsminne 7, 1945 - 48.
- HJLAND, Olav: Lærebok i husdyrbruk, I,
tredje utgave.
Oslo 1943.

- NORDNORSKE SAMLINGER: Bind 1. Finnmark omkring 1700. Aktstykker og overskrifter. To jordebøker fra 1694.
- Oslo 1932.
- NORDNORSKE SAMLINGER: Bind 1, hæfte 4. Finnmark omkring 1700. Aktstykker og overskrifter. Henrich Adelaer i Finnmark 1690.
- Oslo 1938.
- NORSK HISTORISK LEKSIKON: Oslo 1974.
- NOS: C No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1865.
- C.No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1866.
- C.No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1867.
- C No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1868.
- C No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1869.
- C No. 3. Norges Handel og Skibsfart i aaret 1875.

NOS:

C No. 15. Statistikk angaaende det norske jordbruk, fornemmelig i femaarsperioden 1871 - 1875 og i aaret 1875.

Tredie Række, No. 217.
Norges Jordbruk og Fædrikt i femaarsperioden 1886 - 1890.

Fjerde Række, Nr. 72.
Norges jordbruk og fædrikt i femaarsperioden 1896 - 1900.

V 145. Jordbrukstallingen i kongeriket Norge 3. september 1907. Tredje hefte.

XII, 108, hefte 1, (1960.).
Folketelling 1960.
Hjemmehørende folkemengde 1801 - 1960. Kommuneoppgaver.

NÆRINGSMIDDELRABELL.

Landsforeningen for Kosthold og Helse.

3. reviderte utgave. Halden 1974.

OLSEN, B. :

Trekk av Talvik herreds historie.

Stavanger 1937.

PARSEY, Odd:

Det norske samfunn. 2. opplag.

Oslo 1969.

- RODE, Fr.: Om jordbruget i Finmarken.
Budstikken, 1832.
(Artikkelen er ikke signert,
men det er overveiende sann-
synlig at forfatteren er Fr.
Rode.).
- RODE, Fr.: Optegnelser fra Finmarken
samlede i Aarene 1826 - 1834.
Skien 1842.
- ROPEID, Andreas: Anmeldelse av S. Tveite.
Historisk Tidsskrift, bind
40, 1961.
- RYGI, O.: Norske Stednavne. Aften-
blad, Finmarkens amt.
Kristiania 1924.
- RØSTAD, Anton: On long range temperature
waves in Europe.
Oslo 1955.
- SEJERSTED, Francis: En teori om den økonomiske
utvikling i Norge i det 19.
århundre.
(Stensil, Oslo 1973.).
- SENDSTAD, Pantein Valen: Norske Landbruksredskaper
1800 - 1850-årene.
Lillehammer 1964.

- SILJESTRÖM, P. A.: Anteckningar och observationer rörande Norrige i synnerhet de norrlige delarne av dette land.
Stockholm og Norrköping 1842.
- SMOUT, T. C.: The lessons of Norwegian agrarian history: a review article. (Anmeldelse av Stein Tveite: Jord og gjer-ning i The Scottish Historical Review, Vol. LIII, No. 155, April 1974.).
- SOLHAUG, Trygve: De norske fiskeriers historie 1815 - 1880.
Stensil. Bergen 1971.
- SOLHAUG, Trygve og HOVLAND, Edgar: Se: HOVLAND, Edgar og SOLHAUG, Trygve.
- SOLLJED: Deglaciation of Finnmark.
Norsk geografisk tidsskrift, 1973, bind 27.
- SORENSKRIVERARKIVET: (Alta Sorenskriveri.).
Konsept panteregister. Alta matr. 1 - 37 og Talvik matr. 1 - 47.
Panteregister og Pantebøker 1800 - 1874.
Statsarkivkontoret i Tromsø.
- SORENSKRIVERARKIVET: (Alta Sorenskriveri.).
Register over jordskyld og Rydningsplasser i Alten - Talvig 17.. - 1869.
Statsarkivkontoret i Tromsø.

- STEN, Sverre: Det gamle samfunn.
Oslo 1957.
- SGAARD, Axel: A geography of Norden.
Revidert utgave, 1968.
- SGAARD, Axel: Jordbrukets geografi i Norge,
Atlasbindet.
Bergen 1949.
- SGAARD, Axel: Jordbrukets geografi i Norge.
Bergen 1954.
- TRUB, John D.: Innviingsstrukturelle tilhøve
i kyst- og fjordbygdene våre
først på 1800-tallet.
Helmen, 1974, XVI.
- TRY, Alf: Gårdsskipnad og bondenæring.
Sørlands jordbruk på 1800-
tallet.
Oslo 1969.
- TVETSTAD, Stein: Jord og gjærning.
Oslo 1959.
- TINNESSEN, Sverre: Retten til jorden i Finnmark.
Institutt for offentlig rett.
Skrift nr. 3., 1972.

WULFSBERG, C. A.:

Om Finnmarken.

Christiania 1867.

YFRELBERG, Hilsa:

Finnmark Landbruksselskap
1859 - 1959.

Vadsø 1959.

ØGRIM, Marit Eggen:

Vurdering av næringsbehovet.

2. reviderte utgave. Statens
Ernæringsråd, Oslo 1958.

ØSTERUD, Gyvind:

Nytt perspektiv på det
store hamskifte.

Historisk Tidsskrift nr. 2/1975.

LISTE OVER TABELLER, BILDEBILDER OG KART.

TABELLER.

		<u>side:</u>	
Nr.	1.	Folke- og jordbrukstellinga 1865. Hushold, folketall og utsed. Korrigeret.	28.
Nr.	2.	Folke- og jordbrukstellinga 1865. Husdyrhold. Korrigeret.	29.
Nr.	3.	Folke- og jordbrukstellingene 1835 - 1855. Hushold, folketall og utsed. Korrigeret.	30.
Nr.	4.	Folke- og jordbrukstellingene 1835 - 1855. Husdyrhold. Korrigeret.	31.
Nr.	5.	Hjemmehørende folkemengde 1801 - 1890. Alta/Talvik, Finnmark, Norge.	42.
Nr.	6.	Befolkningsøkning 1801 - 1890. Økning i prosent av foregående telling. Alta/Talvik, Finnmark, Norge.	43.
Nr.	7.	Hovedpersoners levevei 1801 og 1865.	48.
Nr.	8.	Hovedpersoners levevei i 1801 og 1865. Fiske, jordbruk og andre yrker.	49.

		<u>Side:</u>
Nr. 9.	Hovedpersoners håndverk hvor dette er oppgitt som ene- eller kombinasjonsyrke.	53.
Nr. 10.	Hovedpersoners levevei i de enkelte tellekretser 1865. Prosent.	64.
Nr. 11.	Utstedelse av amtsskjøter i 5-årsperioder 1800 - 1875.	69.
Nr. 12.	Utstedelse av plass-sedler i 5-årsperioder 1800 - 1875.	70.
Nr. 13.	Folktall 1835 - 1890.	78.
Nr. 14.	Folktall som er lagt til grunn for beregningene i denne oppgaven.	80.
Nr. 15.	Utsed av bygg og havre pr. 1 000 innbyggere i 1865. (Tønner.). Alta/Talvik, Alta fogderi, Finnmark amt, Tromsø stift, Norges bygder, Norge.	86.
Nr. 16.	Utsed av bygg og havre i de enkelte tellekretser i 1865.	88.
Nr. 17.	Antall hushold som har oppgitt utsed av bygg eller havre ved folketellingen i 1865. Elvabakken/Tverrelvdalen, Aronnes, Reipas/Øvre Alta og Dossekop tellekretser.	90.
Nr. 18.	Utsedsmengde av bygg og havre foreslått på hushold. Elvabakken/Tverrelvdalen, Aronnes, Reipas/Øvre Alta og Dossekop tellekretser.	91.

	<u>Side:</u>
Nr. 19.	Korn- og melimport til toll- stedene Vadss, Vardø, Hammerfest og Tromsø fordelt pr. innbygger i Finnmark amt (Tromsø og Senjens fogderi medregnet). 98.
Nr. 20.	Korn- og melimport til toll- stedene Vadss, Vardø, og Hammer- fest fordelt pr. innbygger i Finn- mark amt (navnende Finnmark.). 98.
Nr. 21.	Korn- og melimport fra Russland (pomerhandel) til tollstedene Vadss, Vardø, Hammerfest og Tromsø. 99.
Nr. 22.	Faguelimport til Alta-distriktet omkring 1860. 105.
Nr. 23.	Korn- og melkonsum pr. person i Alta/Talvik 1827 - 1869. 106.
Nr. 24.	Nettoavling bygg pr. person for- delt på hushold i tellekretsene Elvebakken/Tvenrelvdalen og Aronnes i 1865. 112.
Nr. 25.	Utsed av korn i Alta/Talvik 1835 - 1890 (tønner). 117.
Nr. 26.	Steder og bygdelag som har oppgitt byggutsed i 1835, 1845, 1855, 1865 og 1875. 119.
Nr. 27.	Steder og bygdelag som har oppgitt havsutsed i 1835, 1845, 1855, 1865 og 1875. 121.

		<u>Side:</u>
Nr. 28.	Avling av bygg, havre og potet ifølge agronom Furu. 1857, 1858 og 1859.	128.
Nr. 29.	Utsed av havre 1855, 1865 og 1875. Alta kommune. (Tønner.).	135.
Nr. 30.	Husdyrhold i de enkelte tellekretser 1865.	137.
Nr. 31.	Fehold hos enkelte havredyrkere i 1865.	139.
Nr. 32.	Byggavling og selvforsyningsgrad i Alta/Talvik 1835 - 1890.	141.
Nr. 33.	Utsed av potet (tønner) pr. 1 000 innbyggere i 1865. Alta/Talvik, Alta fogderi, Finnmark amt, Tromsø stift, Norges bygd, Norge.	144.
Nr. 34.	Utsed av poteter i de enkelte tellekretser i 1865.	145.
Nr. 35.	Antall hushold som har oppgitt utsed av potet i 1865. Aronnes, Talvik, Rognsund og Reipas/Øvre Alta.	146.
Nr. 36.	Utsedsmengde av potet fordelt på hushold. Aronnes, Talvik, Rognsund og Reipas/Øvre Alta.	147.

		<u>Side:</u>
Nr. 37.	Nettoavling potet pr. person i de enkelte tellekretsene i 1865.	152.
Nr. 38.	Nettoavling potet pr. person fordelt på hushold i tellekretsene Talvik, Rognsund, Aronnes, Reipas/Øvre Alta.	154.
Nr. 39.	Steder og bygdelag som har oppgitt potetutsed. 1835 - 1865.	158/ 159/ 160.
Nr. 40.	Utsed og avling (poteter) i Alta og Talvik 1835 - 1890.	162.
Nr. 41.	Potetkonsum 1835 - 1890. (Prosent av daglig kaloribehov.). Alta/Talvik.	169.
Nr. 42.	Husdyrhold ifølge jordbrukstellinga i 1865 og Landbruksselskapets oppgaver i 1864, 1867 og 1869.	177.
Nr. 43.	Husdyrhold pr. 30. september 1907 og beregnet husdyrhold ved utgangen av 1907. Norge.	178.
Nr. 44.	Husdyrhold (absolutte tall og storfeverdi) pr. 1 000 innbyggere i 1865. Alta/Talvik, Alta fogderi, Finnmark amt, Tromsø stift, landets bygder, Norge.	181.

Side:

Nr. 45.	Husdyrhold. Relativ fordeling (prosent) i 1865. Alta/Talvik, Alta fogderi, Finnmark amt, Tromsø stift, landets bygder, Norge.	183.
Nr. 46.	Husdyrhold pr. 1 000 innbyggere i 1865. Rognsund, Langfjorden, Leirbotn, Talvik, Kåfjord, Storvik/Kvenvik, Bossekop, Aronnes, Reipas/Øvre Alta, Elvebakken/Tverrelvdalen, Rafsbotn.	185.
Nr. 47.	Husdyrhold i de enkelte tellekretsene 1865. Relativ fordeling (prosent). Storfevevdi.	187.
Nr. 48.	Antall hushold som har oppgitt husdyr i 1865. Rognsund, Elvebakken/Tverrelvdalen, Talvik og Bossekop.	189.
Nr. 49.	Hushold som har oppgitt storfe i 1865. Rognsund, Talvik, Bossekop, Elvebakken/Tverrelvdalen.	194.
Nr. 50.	Antall storfe pr. person fordelt på hushold i 1865. Rognsund, Talvik, Bossekop, Elvebakken/Tverrelvdalen.	196.
Nr. 51.	Åker- og engareal i Alta/Talvik i 1855, 1865, 1900 og 1969.	201.

Side:

Nr. 52.	Høymengde pr. husdyr (storfeverdi) i 28 hushold i Talvik, Langfjorden og ytre Altafjord i 1862.	206.
Nr. 53.	Fôring og husdynstell ifølge Landbruksselskapets befaringer våren 1867.	211.
Nr. 54.	Vinterfødte melkekyr i forhold til storfebesetning.	219.
Nr. 55.	Hushold som har oppgitt sauehold i 1865 i kretsene Rognsund, Talvik, Bossekop og Elvebakken/Tverrelvdalen.	227.
Nr. 56.	Forholdet mellom saue- og storfehold i kretsene Rognsund, Talvik, Bossekop og Elvebakken/Tverrelvdalen.	228.
Nr. 57.	Sammenheng mellom sauehold og storfehold i kretsene Rognsund (R), Talvik (T), Bossekop (B) og Elvebakken/Tverrelvdalen (E). Husholdene fordelt etter storfe og sau pr. innbygger.	230.
Nr. 58.	Antall sauer pr. person fordelt på hushold i 1865. Rognsund, Talvik, Bossekop, og Elvebakken/Tverrelvdalen.	231.

		<u>Side:</u>
Nr. 59.	Hushold som har oppgitt geitehold i Rognsund. 1865.	237.
Nr. 60.	Antall geit pr. person fordelt på hushold. 1865. Rognsund.	237.
Nr. 61.	Husdyrtall regnet i storfeverdi for Alta/Talvik 1835 - 1890. Husdyr (storfeverdi) pr. 1 000 innbyggere i Alta/Talvik og på landsbasis 1835 - 1890.	239.
Nr. 62.	Husdyrhold Alta/Talvik 1830-årene.	242.
Nr. 63.	Hester og storfe i Alta/Talvik 1855 - 1865.	245.
Nr. 64.	Husdyr i Alta/Talvik 1835 - 1890.	252.
Nr. 65.	Husdyr pr. 1 000 innbyggere i Alta/Talvik 1835 - 1890.	254.
Nr. 66.	Husdyr pr. 1 000 innbyggere på landsbasis 1835 - 1890.	257.
Nr. 67.	Fehold pr. 1 000 innbyggere i Alta og Talvik. 1835 - 1890.	259.
Nr. 68.	Melkeutbytte (liter) 1865 - 1890. Alta/Talvik, Alta fogderi, Norge.	263.